

ปัจจุบัน / ปฏิปักษ์ / ปฏีรูป

ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง
สู่การปฏิรูปประเทศไทย

พิมพ์ครั้งแรก 1,500 เล่ม ที่ปรึกษา	:	ทิพย์รัตน์ นพลดารมย์
	:	พลากร วงศ์กองแก้ว
	:	นิภาภัสร์ มลิทอง
บรรณาธิการ	:	พรรณทิพย์ เพชรมาก
ผู้ประสานการจัดพิมพ์	:	อภิชา คุณวันนา
	:	อรอนงค์ พลอยวิเลิศ
จัดพิมพ์โดย	:	:สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) 912 ถนนนวมินทร์ แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240 โทรศัพท์ 02-378-8300-9 โทรสาร 02-378-8386 www.codi.or.th
ออกแบบ/จัดพิมพ์	:	แฮสส์ ออฟ ดีทีพี (house_dtp@me.com) tel. 053 114066

สารบัญ

บทนำ

ชุมชนจัดการตนเองสู่การปฏิรูปประเทศไทย	5
---------------------------------------	---

บทที่ 1 ปัจจุบัน: รูปธรรมของการจัดการตนเอง

การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น	8
ตำบลบ้านขาม...หนทางสู่ตำบลจัดการตนเอง	12
คนคูหาใต้ใช้สภาฯ พัฒนาตำบล	21
การจัดการตนเองของเครือข่ายชุมชนริมคลองบางบัว เพื่อที่อยู่อาศัยและการพัฒนาอย่างยั่งยืน	30
ตำบลคลองต้น อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร	41
การจัดการตนเองบนวิถีวัฒนธรรม อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่	46
การพัฒนาขบวนองค์กรชุมชนตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี	58
ตำบลบ้านหาด อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี	67

บทที่ 2 ปฏิบัติ: ระบบโครงสร้างที่เป็นอุปสรรคในการจัดการตนเอง

การรวมศูนย์อำนาจ เหตุแห่งวิกฤติทางการเมืองสู่จังหวัดจัดการตนเอง	78
ผลกระทบของแผนพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคใต้	85
สถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำและการเกษตร	88
สถานการณ์ปัญหาที่ดินและข้อเสนอเพื่อการปฏิรูป	92
ผลกระทบจากการทำเหมืองแร่	109

บทที่ 3 ปฏิรูป: ประเด็นเร่งด่วนสู่การปฏิรูป

เป้าหมายการปฏิรูปประเทศไทย คือ “สร้างความเป็นธรรม ลดความเหลื่อมล้ำ”	113
แนวทางการปฏิรูปประเทศไทยและการปฏิรูป	116
โครงสร้างสังคมประชาธิปไตยสู่การสร้างความเป็นธรรมในสังคม	
ข้อเสนอแนวทางการปฏิรูปประเทศไทย	129
แนวทางการปฏิรูปประเทศไทยโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	134
การกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่น	139
มหานครเชียงใหม่เหลียวมองประวัติศาสตร์ แลหน้าสู่การจัดการตัวเอง	157
ข้อบัญญัติท้องถิ่น กับ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	166
การสร้างสมดุลของอาหารและพลังงานอย่างยั่งยืน	178
และยุทธศาสตร์เสริมสร้างอธิปไตยทางอาหารสู่การปฏิรูป	

กุญแจในการแก้วิกฤต
ชาติอยู่ที่ชุมชนท้องถิ่น
เพราะว่าชุมชนท้องถิ่นนั้น
คือชาติที่แท้จริง เนื่องจาก
ชุมชนท้องถิ่นดูแลพื้นที่
ทั้งหมดของประเทศไทย
ดูแลคนทั้งหมดที่อยู่ใน
พื้นที่ ดูแลต้นไม้ใบหญ้า
ทรัพยากรทั้งหมดที่อยู่บน
ผืนแผ่นดินไทย เป็น
ความจริงของแผ่นดินที่
จริงที่สุด

ศ.นพ.ประเวศ วะสี

บทนำ ชุมชนจัดการตนเองสู่การปฏิรูปประเทศไทย

หลายทศวรรษที่ผ่านมา สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม การเมือง และชุมชนท้องถิ่น ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวและการขับเคลื่อนสังคมในทิศทางต่างๆ อีกทั้งการพัฒนาองค์กรภาคประชาชนได้มีการปรับเปลี่ยนไปจากบริบทเดิมๆ ที่ไม่ใช่เป็นเพียงการจัดตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนเท่านั้น แต่เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และพลังปัญญาของชุมชนท้องถิ่น ที่มีความเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ท้องถิ่น วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และยกระดับองค์ความรู้ที่สามารถแก้ไขปัญหาในระดับชุมชนได้ไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาวิกฤติของประเทศ โดยใช้ชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนหลัก จนเกิดรูปธรรมการพัฒนาที่หลากหลาย เช่น แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง การแก้ไขปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย สวัสดิการชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน สภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นต้น งานพัฒนาที่เครือข่ายองค์กรชุมชน ได้มีการขับเคลื่อนดังกล่าว เป็นงานพัฒนาเชิงปฏิรูป ที่จะนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบและโครงสร้างในด้านต่างๆ จากชุมชนฐานราก โดยใช้พลังเครือข่ายองค์กรชุมชน และกระบวนการทางสังคมให้ทุกภาคส่วน ได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างหลากหลายและกว้างขวาง

ปัจจุบันประเด็นการปฏิรูปประเทศได้รับความสนใจจากทุกภาคส่วนของสังคม หลังจากที่รัฐบาลได้มีการประกาศแผนปกรองต่อแห่งชาติหลังจากพ้นวิกฤตสถานการณ์เมื่อเดือนพฤษภาคม 2553 ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นแนวทางในการปฏิรูปประเทศที่ทุกภาคส่วนต้องร่วมกันคิดและแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหให้กับประเทศไทย ผ่านความร่วมมือบนกลไกสำคัญคือ คณะกรรมการปฏิรูป โดยมีนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน และคณะกรรมการสมาชิกปฏิรูปโดยมี ศาสตราจารย์ ประเวศ วะสี เป็นประธาน เพื่อให้การดำเนินการขับเคลื่อนการปฏิรูประบบและโครงสร้างต่างๆ ในประเทศไทย เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มุ่งสู่การลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยเสริมสร้างสมรรถนะ และพลังปัจจัยที่จะช่วยขับเคลื่อนสังคมไทยให้มีความเข้มแข็ง

แต่กระนั้นแล้วสิ่งสำคัญคือ การสร้างความเข้าใจ การกระตุ้นให้เครือข่ายองค์กรชุมชนเกิดความตื่นตัวในการปฏิรูป มีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีทิศทาง ภายใต้ความหลากหลายขององค์กรชุมชน รวมถึงการกำหนดแนวทาง แผนปฏิบัติการขับเคลื่อนงานปฏิรูปที่เชื่อมโยงจากพื้นที่ทุกระดับอย่างเป็นขบวน อีกทั้งรวมถึงการสังเคราะห์ประเด็นปัญหาเร่งด่วน และแนวทางการ

ปฏิรูปโดยขบวนการองค์กรชุมชนเป็นแกนหลักเสนอในระดับชาติต่อไป เนื่องจากการเข้าถึงเหตุและปัจจัยของปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญเป็นการเปิดประตูบานแรกของการร่วมกันพัฒนาศักยภาพชุมชนสู่การจัดการตนเองเพื่อความยั่งยืนของคน ครอบครัว ชุมชน และสังคมต่อไปในวันข้างหน้า

การฟื้นฟูและขับเคลื่อนประเทศไทยต้องจัดกระบวนการแบบसानเสวนา ให้ได้ ทั้งทัศนคติ สาระ โดยมีคนกลางดำเนินการทั้งในระดับชาติ จังหวัด กลุ่มจังหวัด หรือ ตำบล โดยใช้หลักการ “ประชาชน (ในพื้นที่) เป็นเจ้าของเรื่องและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ” “คนภายนอกเป็นผู้เอื้ออำนวย” และ “ทุกฝ่ายประสานความร่วมมือ อย่างเหมาะสม มีคุณภาพและประสิทธิภาพ”
นายไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม

แนวทางการปฏิรูปโครงสร้างสังคมประชาธิปไตยและสร้างความเป็นธรรมในสังคม (สมสุข บุญยะบุญญา) ต้องให้มีการปฏิบัติจัดการตัวเองของชุมชนท้องถิ่นที่ระดับพื้นที่ตำบล จังหวัด เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาของตนเอง และเสนอการปฏิรูปโครงสร้างที่เป็นปัญหาทั้งนี้โดยรวมไม่ต่างกัน ต่างเพียงวิธีการ เช่น ระบบสวัสดิการมีทั้งรัฐสวัสดิการ สังคมสวัสดิการ การเสนอให้รัฐแก้ไขกับการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนท้องถิ่นทำ การมีองค์กรขึ้นมาทำหน้าที่ในการปฏิรูปกับการให้องค์กรที่ทำอยู่แล้วมีบทบาทเอื้ออำนวย การวางจากส่วนกลางแล้วไปขับเคลื่อนที่พื้นที่กับการหนุนให้เกิดการเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่อย่างกว้างขวาง

ดังนั้น ชุมชนจัดการตนเองสู่การปฏิรูป นับว่าเป็นแนวทางหนึ่งของการร่วมสร้างฐานความเข้มแข็งของสังคมแม้ต้องอาศัยการร่วมคิด ร่วมทำ แต่สิ่งที่ได้กลับคืนมาคือ ความมั่นคงของมนุษย์ในสังคมอย่างเท่าเทียมพร้อมกับการพลิกฟื้นประเทศไทยจากฐานราก

ปัจจุบัน

การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น

ในช่วงสิบปีที่ผ่านมาการตื่นตัวของชุมชนที่จะลุกขึ้นมาจัดการแก้ไขปัญหาของ การจัดการงานพัฒนาต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งการวางแผนกำหนดทิศทางการพัฒนาของชุมชนได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง จากงานพัฒนาเชิงประเด็นหรืองานพัฒนาเฉพาะด้านที่เริ่มจากบางด้านที่เป็นปัญหาหรือศักยภาพของชุมชนนั้น ได้ขยายสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ และได้มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายงานพัฒนาที่กว้างขวางขึ้น ทั้งที่เป็นเครือข่ายงานพัฒนาเชิงประเด็น และเครือข่ายงานพัฒนาเชิงพื้นที่ชุมชน หมู่บ้าน ตำบล ภูมิภาค จังหวัด ฯลฯ จนมีการเชื่อมโยงกันเป็นขบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนที่กว้างขวางในระดับภาคและระดับชาติ จากที่เน้นการทำงานร่วมกันเฉพาะในฐานของชุมชนได้ขยายสู่การทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานต่างๆ ในระดับพื้นที่

ในช่วงปี 2547-2548 ขบวนการองค์กรชุมชนได้ประมวลผลการทำงาน ทบทวนบทเรียนการทำงานด้านต่างๆของขบวนการองค์กรชุมชน จากที่ใช้งานพัฒนาเชิงประเด็นเป็นในการขับเคลื่อนเป็นหลัก อย่งได้ปรับมาสู่งานพัฒนาโดยพื้นที่เป็นตัวตั้งใช้เครื่องมือสำคัญ เช่น การจัดทำแผนชุมชนในการขับเคลื่อนงานพัฒนาระดับตำบล ควบคุมไปกับการใช้ประเด็นการพัฒนาต่างๆ เช่น องค์กรการเงินชุมชน สวัสดิการชุมชน การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย การแก้ไขปัญหาที่ดิน ฯลฯ และได้ร่วมกันพัฒนายุทธศาสตร์หลักของขบวนการองค์กรชุมชนเรียกว่ายุทธศาสตร์ “ฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น” จากนั้นในช่วงปี 2550 ขบวนการองค์กรชุมชนได้มีการเสนอร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน เพื่อที่จะเป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่/เวทีปรึกษาหารือของชุมชนท้องถิ่น ที่จะร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหา จัดการพัฒนาโดยชุมชนท้องถิ่น และกำหนดทิศทางการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น โดยที่ยังคงยึดยุทธศาสตร์การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นโดยพื้นที่เป็นตัวตั้ง มีสาระสำคัญดังนี้

วิสัยทัศน์

ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเอง อยู่เย็นเป็นสุขและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ยุทธศาสตร์หลัก

การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นโดยใช้สภาองค์กรชุมชนเป็นแกนหลักและใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการพัฒนา

ตัวชี้วัดและเป้าหมายการพัฒนา

1. คนปรับเปลี่ยนวิธีคิด วิธีชีวิตที่เน้นการพึ่งตนเองและพอเพียง
2. ชุมชนกำหนดอนาคต จัดการชุมชนและทรัพยากรได้
3. เกิดการพัฒนาแบบองค์รวม เชื่อมโยงประเด็นงานต่างๆเข้าด้วยกัน
4. เกิดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างชุมชน ท้องถิ่นและหน่วยงานภาคต่าง ๆ
5. ครอบครัวอบอุ่น อยู่ดี กินดี ไม่มีหนี้สิน
6. สามารถรักษาคนให้อยู่ในท้องถิ่นคนที่ออกไปทำงานหรืออยู่ข้างนอกกลับคืนถิ่นฐานเดิม
7. วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและทุนทางสังคมถูกรื้อฟื้นกลับมาเป็นฐานในการดำเนินชีวิต คนมีความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง
8. เกิดกระบวนการเรียนรู้และขยายผลสู่พื้นที่ข้างเคียง

กรอบแนวคิดและยุทธศาสตร์ขบวนการองค์กรชุมชนภาคกรุงเทพปริมณฑลและตะวันออก ปี 2554-2555 เป้าประสงค์

ระดับความเข้มข้นของพื้นที่ตำบล/เทศบาล/เขต

จังหวัด	จำนวนตำบล/ เขต/เทศบาล พื้นที่ทั้งหมด	เครือข่ายที่เข้าสู่สภา เป็นกฎหมาย 51-53(ก.ม.ย.53)			เครือข่ายที่เข้าสู่ระบบสภา แบบธรรมาภิบาล (ประเด็นพัฒนาอื่นๆ)			พื้นที่ ขยายใหม่
		ทั้งหมด	เพิ่มขึ้น	พัฒนาต่อ	ทั้งหมด	เพิ่มขึ้น	พัฒนาต่อ	
กรุงเทพฯ	50/169(+100)	25	16	9	25	5	20	-
สมุทรปราการ	68	21	11	10	23	8	15	24
ปทุมธานี	64	16	10	6	33	13	20	15
นนทบุรี	52	13	8	5	39	14	25	-
สระแก้ว	68	22	9	13	23	5	18	23
ปราจีนบุรี	77	24	11	13	26	6	20	27
ฉะเชิงเทรา	113	14	6	8	33	4	29	66
นครนายก	45	21	9	12	7	1	6	17
ชลบุรี	103	23	12	11	21	4	17	59
จันทบุรี	84	20	10	10	20	5	15	44
ระยอง	70	18	11	7	35	10	25	17
ตราด	42	24	12	12	-	-	-	18
รวม	ตำบล/เทศบาล/เขต 836 ตำบล/เทศบาล/แขวง 955	241	125	116	285	75	210 (100)	310 (184)

- พื้นที่เพิ่มขึ้น (สภา125)+(เครือข่ายธรรมชาติดี75) 200 ตำบล/เทศบาล/เขต
- พื้นที่พัฒนาต่อ (สภาพัฒนาต่อ 116)+(เครือข่ายธรรมชาติดีพัฒนาต่อ 100) 216 ตำบล
- พื้นที่ขยายใหม่ 184 ตำบล/เทศบาล/เขต

ผลลัพธ์การทำงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พื้นที่ตำบลจัดการตนเอง	ภูมิเวศน์วัฒนธรรม จัดการตนเอง	จังหวัดบูรณาการ
<ul style="list-style-type: none"> - มีกิจกรรมการแก้ไขปัญหา ชุมชนท้องถิ่น มีอำนาจและศักยภาพจัดการ ปกป้องทรัพยากร / แหล่งอาหารท้องถิ่น / มีความสามารถในการจัดการระบบที่ดิน ที่อยู่อาศัย วิกฤตผลิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรม วิสาหกิจชุมชน สวัสดิการชุมชน นวัตกรรม และจัดโครงสร้าง ความสัมพันธ์อย่างเท่าเทียมของชุมชนท้องถิ่น ภายใต้บริบทของภูมิเวศน์วัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ - มีระบบข้อมูลตำบลและใช้ข้อมูลเพื่อการ จัดทำแผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาพื้นที่ ตำบล/เมือง - แผนยุทธศาสตร์ตำบลมาจากหมู่บ้าน - ใช้สภาองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือ เชื่อมโยงพื้นที่/ ภูมิเวศน์ทั้งตำบล - ขยายขบวนการสภาองค์กรชุมชนให้ถึงพื้นที่ทุกตำบล - เชื่อมโยงการทำงาน/ความสัมพันธ์ กับ ภาคี เช่น นายกเทศมนตรี อบต. นายอำเภอ ผู้ว่า - การสนับสนุนงบประมาณ จากหน่วยงานท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> ● การวิเคราะห์ เชื่อมโยงที่มีขอบเขตของระบบนิเวศน์วัฒนธรรม ● การบริหารจัดการร่วมตามภูมิเวศน์ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ● มีคณะทำงานและภาคี เชื่อมโยงเครือข่าย/ ประเด็นงานที่อยู่ใน ภูมิเวศน์/มีแผนการทำงานร่วม ● มีการขับเคลื่อน เชื่อมโยงนโยบาย ● มีระบบข้อมูลที่เป็นฐานการพัฒนา/ มีแผนยุทธศาสตร์ร่วมของภูมิเวศน์ ● มีลักษณะการทำงานร่วมกับภาคี ● พัฒนากิจกรรมการแก้ไขปัญหา และขยายสู่การพัฒนาด้านอื่น ๆชุมชนท้องถิ่น มีอำนาจและศักยภาพจัดการ ปกป้องทรัพยากร / แหล่งอาหารท้องถิ่น / มีความสามารถในการจัดการระบบที่ดินที่ อยู่อาศัย วิกฤตผลิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรม วิสาหกิจชุมชน สวัสดิการชุมชน นวัตกรรม และจัดระบบความสัมพันธ์ อย่างเท่าเทียมของชุมชนท้องถิ่น ภายใต้ บริบทของภูมิเวศน์วัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ 	<ul style="list-style-type: none"> ● มีทีมทำงานยุทธศาสตร์และการ ทำงานร่วมกันของขบวนการองค์กร ชุมชน ● มีจัดระบบคณะทำงานเพื่อนบน เติบโตการทำงานในพื้นที่ตำบล/ ภูมิเวศน์ ● มีแผนของตนเองที่พัฒนามาจาก พื้นที่ตำบล ● แผนงานของขบวนการองค์กรชุมชน จังหวัดสามารถนำไปสู่แผน จังหวัดได้ ● เกิดระบบการจัดการทรัพยากรใน ทุกขบวน (คน เช่น การพัฒนา ผู้นำ การจัดการงบประมาณ การ พัฒนาข้อมูล) ● การเชื่อมโยงขบวนการชุมชนที่กว้าง ขวางครอบคลุมพื้นที่ปกครอง / ภูมิเวศน์/ประเด็นและขบวน ชุมชนอื่น ๆ เช่น ขบวนการ ชิง ประเด็นร้อน

แนวทางการพัฒนา "พื้นที่เป็นตัวตั้ง องค์กรชุมชนเป็นแกนหลัก ภาคีหนุนเสริม" ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตำบลบ้านขาม...หนทางสู่ตำบลจัดการตนเอง

อรอนงค์ พลอยวิเลิศ

ตำบลบ้านขาม ตำบลที่รู้จักกันดีในเรื่องของ “การบูรณาการกองทุน” เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ มีทั้งหมด 12 หมู่บ้าน คนในชุมชนส่วนหนึ่งอพยพมาจากอำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา และอำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ โดยตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณตอนกลางของตำบล ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นคนที่ย้ายมาจากเวียงจันทน์ ประเทศลาว ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อนบริเวณทิศเหนือของตำบล ดังนั้นคนในชุมชนจึงมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่หลากหลาย

ในอดีต คนในชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีวิถีชีวิตพึ่งพิงธรรมชาติ หาอยู่หากินกับธรรมชาติ อุปโภคและบริโภคน้ำจากบ่อน้ำบาดาลของหมู่บ้าน บางส่วนใช้น้ำจากลำห้วย ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นแบบเครือญาติ เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกันแบบพี่น้อง เมื่อมีการพัฒนา ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ชุมชนได้รับผลจากแผนพัฒนาฯ ดังกล่าว ทั้งด้านลบและด้านบวกเรื่อยมา สังเกตได้จากปัจจุบันโครงสร้างพื้นฐานในชุมชนถือว่าสะดวกสบายกว่าอดีตเป็นอย่างมาก คนในชุมชนนอกจากประกอบอาชีพเกษตรกรรมแล้ว บางส่วนประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม เด็กและเยาวชนได้รับการพัฒนาด้านคุณภาพทางการศึกษา รายได้เฉลี่ยของชุมชนเพิ่มสูงขึ้น มีการสื่อสารที่ทันสมัย มีเทคโนโลยีที่ช่วยทั้งด้านเกษตรกรรม การคมนาคมและอื่นๆ แม้ว่าชุมชนมีการพัฒนาในหลายๆ ด้าน แต่ความสะดวกสบายและรายได้ที่เพิ่มขึ้นนี้เองที่ทำให้ชุมชนมีความต้องการที่มากขึ้น และความต้องการที่มากขึ้นมักมากับหนี้สินที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน เนื่องจากความต้องการหลายอย่างต้องแลกมาด้วย “เงิน” หลายครอบครัวมีความต้องการที่เกินศักยภาพของตน ทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน ซึ่งการกู้เงินนอกระบบเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในชุมชนมากขึ้น เนื่องจากสามารถหยิบยืมได้ตามความต้องการและรวดเร็วทันใจ เมื่อปัญหาหนี้สินสั่งสมมากขึ้น ส่งผลให้มีปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น วิถีชีวิตที่รีบเร่ง ความสัมพันธ์ในครอบครัวห่างเหิน การทะเลาะวิวาทของเด็กวัยรุ่น ความเครียด การเพิ่มผลผลิตโดยการใช้สารเคมี เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในชุมชนจะประสบปัญหามากมาย แต่ยังมีสิ่งหนึ่งที่คนในชุมชนยังยึดถือและถือว่าเป็น “ทุน” ที่สำคัญคือ “ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และเป็นแบบอย่างที่ดี”

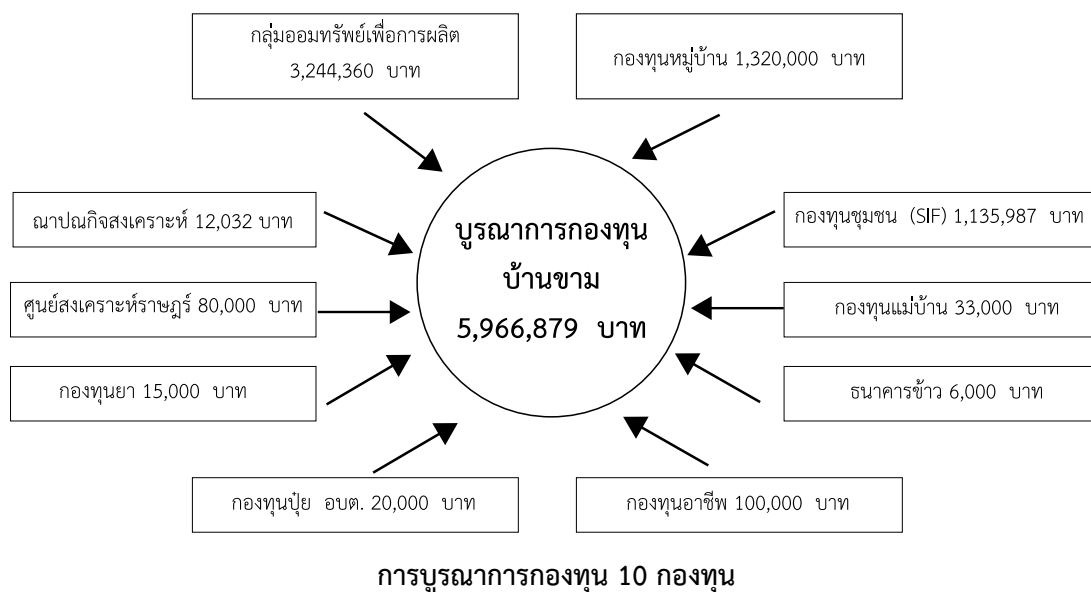
ชุมชนบ้านขาม...แบบอย่างที่ดีในตำบล

ชุมชนบ้านขาม หมู่ที่ 2 เป็นชุมชนแรกๆ ในตำบลที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชนให้จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด ประมาณปี พ.ศ. 2533 ผลกำไรที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานถูกต่อยอดให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ โดยการผลักดันของผู้นำชุมชนและการเห็นชอบของคนในชุมชนที่มีความเห็นตรงกันว่า ปัญหาหนี้สินเป็นสิ่งที่ต้องรีบแก้ไข ประกอบกับความรู้สึกรว่าอยากมีเงินออมและการฝากเงินกับธนาคารได้ผลตอบแทนน้อย แต่ในระยะเริ่มต้นมีเพียงบางครอบครัวเท่านั้นที่เข้าร่วมจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ โดยถูกเรียกว่า “หน่วยกล้าตาย” เนื่องจากหลายคนยังลังเลว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่และเป็นเรื่องใหม่ในขณะนั้น ซึ่งหน่วยกล้าตายดังกล่าวมีแนวคิดว่าจะลองร่วมหัวจมท้าย ร่วมคิดร่วมทำทั้งที่ยังไม่แน่ใจและไม่เชื่อว่าจะทำได้จริง

การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์บ้านขาม นอกจากจะมีการส่งเสริมเงินออม การให้สินเชื่อและการจัดสรรผลกำไรคืนให้กับสมาชิกแล้ว ยังมีกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน เช่น การทำลานรับซื้อผลผลิต การจำหน่ายปุ๋ยและเมล็ดพันธุ์ให้กับสมาชิก โรงสีข้าวชุมชน สนับสนุนกิจกรรมสร้างอาชีพให้สมาชิก (สนับสนุนการเลี้ยงวัว) การจัดสวัสดิการ เป็นต้น ในระยะเริ่มต้นมีสมาชิก 212 คน แล้วมีการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกมากขึ้น โดยคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ออกเยี่ยมบ้านชาวบ้าน สร้างความเข้าใจและเชิญชวนเข้าร่วมกลุ่ม จนปัจจุบันมีสมาชิกแปดร้อยกว่าคน สมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนบ้านขาม และมีสมาชิกบางส่วนที่มาจากหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ บ้านหนองลูกช้าง บ้านจั่ว บ้านโนนตะโก ผลการดำเนินของกลุ่มออมทรัพย์ในระยะเริ่มต้นประสบปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการ เนื่องจากคณะกรรมการส่วนใหญ่ขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการบริหารจัดการกองทุน ส่วนสมาชิกบางรายมีก็ปัญหาเรื่องการส่งเงินออมให้กับกลุ่ม เนื่องจากบางปี เกิดปัญหาฝนแล้ง ไม่สามารถขายผลผลิตได้ตามที่คาดไว้ แต่สมาชิกก็ไม่ยอมลาออกจากกลุ่ม เพราะกลัวว่าจะเสียสิทธิในการรับประโยชน์จากกองทุน จากปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้แกนนำกลุ่มประสานความร่วมมือในการสนับสนุนเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ วิธีการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และในขณะนั้นสมาชิกกลุ่มร่วมไม่ร่วมมือกันแก้ไขปัญหา โดยไม่ท้อใจหรือโยนความผิดให้กับใครคนใดคนหนึ่ง ซึ่งทุกคนมีแนวคิด “ปัญหาที่เกิดขึ้นต้องเรียนรู้และแก้ไขปัญหาไปเรื่อยๆ จัดการกับปัญหาด้วยปัญญาดีกว่าการโทษกันเอง” แนวคิดนี้เองที่ทำให้คนในชุมชนสามารถผ่านพ้นปัญหาไปได้ เป็นแบบอย่างกลุ่มองค์กรชุมชนที่ดีในชุมชน

จากรูปรธรรมความสำเร็จของกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้กลุ่มกองทุนอื่นๆ ในหมู่บ้านเริ่มเห็นความสำคัญมีความเชื่อมั่นต่อรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ แต่การมีกองทุนในชุมชนแยกกันหลายกองทุนทำให้แต่ละกลุ่มมีเงินทุนน้อย ไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบ

ของคนในชุมชนได้ จึงเกิดแนวคิดในการบูรณาการกองทุนที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งขณะนั้นมีทั้งหมด 10 กองทุน เพื่อ 1) แก้ไขปัญหาความซ้ำซ้อนในการกู้ยืมเงินของสมาชิก 2) ลดดอกเบี้ยเงินกู้ได้ เนื่องจากกองทุนมีเงินทุนเพิ่มสูงขึ้น 3) นำเงินในชุมชนมาใช้ประโยชน์ทุกบาททุกสตางค์อย่างเต็มที่ 4) ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้และพึ่งภายนอกให้น้อยที่สุด และ 5) เป็นการผนึกกำลังคนกำลังทุนในชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยนายประจวบ แต่งทรัพย์ (ประธานกลุ่มออมทรัพย์) กล่าวว่า “การรวมเงินกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้านเข้าเป็นกองทุนเดียวกัน ก่อนอื่นต้องมีการศึกษาปัญหาของสมาชิกและชุมชนก่อนไม่ได้นำเงินมาเป็นตัวตั้ง แต่ใช้การร่วมแก้ไขปัญหาคือตัวตั้ง หลังจากนั้นก็มีการรวมเงินกองทุนต่างๆมาเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา หลังจากแก้ปัญหาแล้วสมาชิกและชาวบ้านจะเข้าใจว่าทำไมต้องเอาเงินมารวมกัน ก่อนที่จะมีการรวมเงินหรือการบูรณาการกองทุน ต้องมีการวางแผนล่วงหน้า ประมาณ 1 ปี เมื่อคณะกรรมการมาคุยกัน เสร็จจึงนำเงินมารวมกัน ทำให้เห็นปัญหาชาวบ้านว่าเกิดช่องว่างอะไรและมีการแก้ไขปัญหาเป็นระยะๆ ในปีที่ชาวบ้านเริ่มเห็นว่าเงินไหลออกจากชุมชน” ส่วนนางทิพย์ เณรชู (คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์) กล่าวว่า “ในสมัยก่อนที่มีเงินกองทุนหลายกองอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านกู้ยืมเงินได้คนละเล็กละน้อยเป็นเหมือนเบี้ยหัวแตก ไม่สามารถช่วยลดปัญหาภาระหนี้สินของสมาชิกได้ การนำเอาเงินกองทุนมารวมกันทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้ทางเดียว ลดต้นทุนการผลิตได้ การบูรณาการกองทุนทำให้สามารถตรวจสอบหนี้สินของสมาชิกได้ เงินกู้ภายนอกเท่าไร กรรมการสามารถตรวจสอบได้ และกลุ่มสามารถช่วยเหลือปัญหาหนี้สินครอบครัวได้ ช่วยเหลือสมาชิก”

การผนึกพลังของคนในชุมชน สร้างการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อย่างเกินคาด โดยนอกจากจะสามารถบรรลุเป้าหมายของการบูรณาการกองทุนของชุมชนแล้ว ยังส่งผลต่อคนในชุมชนคือเกิดรูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม สมาชิกทุกคนปฏิบัติตามกฎกติกาที่ร่วมกันกำหนดขึ้นอย่างเข้มงวด มีการแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน เกิดผู้นำในชุมชนทั้งชายและหญิง เกิดการอยู่ร่วมกันตามกฎกติกา เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส อ่อนน้อมต่อกัน จริงใจและไม่แย่งชิงผลประโยชน์ เกิดการต่อยอดการพัฒนาจากฐานการออมไปสู่การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน การฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นและฟื้นฟูคุณภาพชีวิต เช่น กิจกรรมอนุรักษ์และปลูกป่าชุมชน กิจกรรมให้สินเชื่อด้านต้นทุนการผลิต ทั้งเมล็ดพันธุ์และปุ๋ย กิจกรรมสืบสานประเพณี กิจกรรมสร้างท่อระบายน้ำ กิจกรรมการให้ทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน

นอกจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากทุนภายในชุมชนแล้ว ยังเกิดการประสานความร่วมมือกับแหล่งทุนภายนอกเพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ เช่น กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) สนับสนุนงบประมาณตั้งโรงสีข้าว 430,00 บาท โดยชุมชนสมทบแรงงานและอุปกรณ์ก่อสร้าง 300,000 บาท สมทบงบประมาณก่อสร้างขยายลานตากข้าวโพด ตาซัง เครื่องวัดความชื้น อาคารสำนักงาน หอกระจายข้าวให้กับบ้านหนองลูกช้าง และสมาชิกลานตากข้าวโพด สนับสนุนทุนหมุนเวียน การศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่อง การจัดการโรงสีชุมชน ทำสวนสมุนไพร 1,750,000 บาท สำนักงานจังหวัดสนับสนุนงบประมาณก่อสร้างฉางข้าวจำนวน 814,000 บาท องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านขามสนับสนุนงบประมาณก่อสร้างลานตากข้าวโพดจำนวน 25,000 บาท สนับสนุนขยายเขตไฟฟ้าจำนวน 180,000 บาท งบประมาณทุนหมุนเวียนและเรียนรู้การบริหารจัดการจำนวน 1,000,000 บาท และได้รับสนับสนุนงบกระตุ้นเศรษฐกิจของจังหวัด ตำบลละ 1 ล้านบาท เพื่อก่อสร้างขยายผลลานตากข้าวโพด 552,000 บาท และเครื่องสีข้าวโพด 250,000 บาท

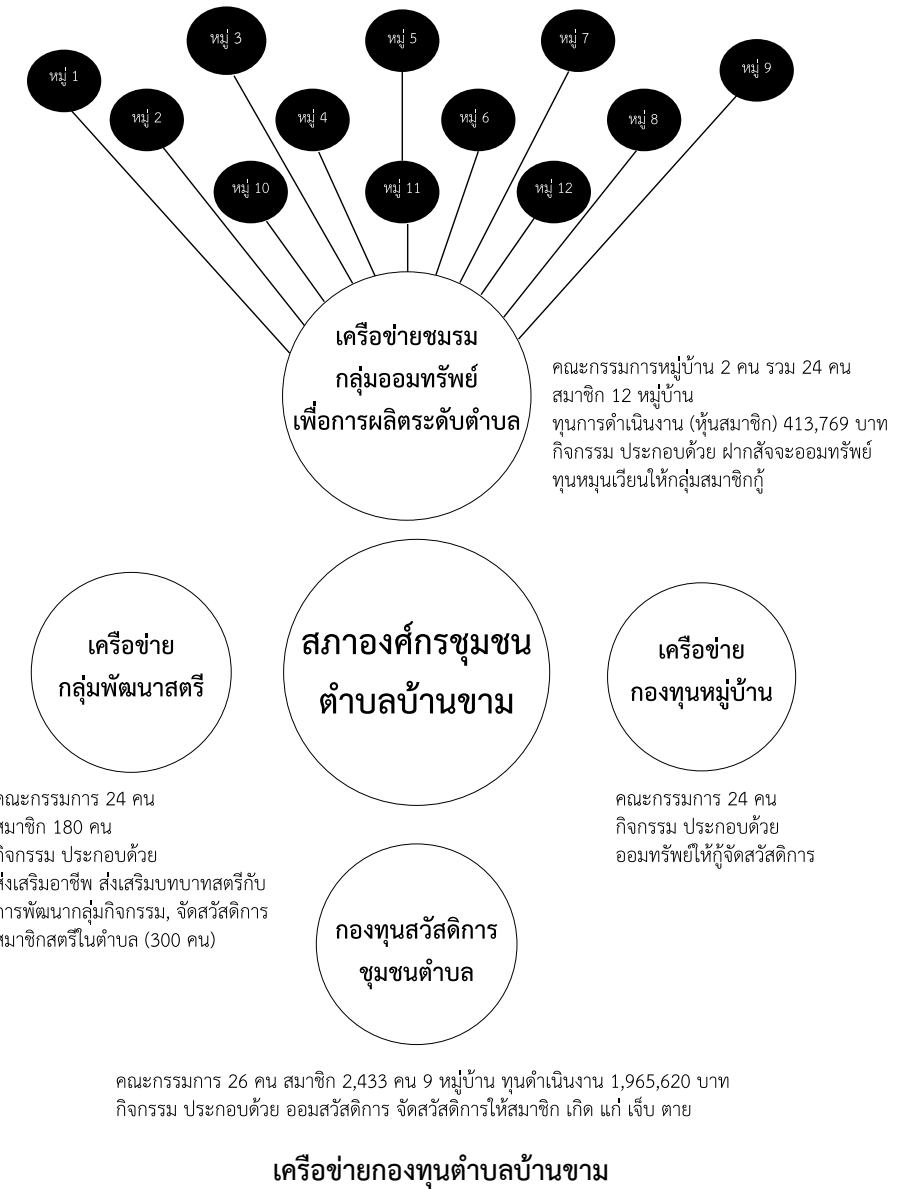

ชุมชนต้นแบบ...การจัดการทุนภายในชุมชนและการประสานความร่วมมือกับภายนอก

ไม่ได้มีเพียงแค่ชุมชนบ้านขามหมูที่ 2 เท่านั้น ที่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ หมู่บ้านอื่นในตำบลบ้านขามก็มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เช่นกัน แต่ไม่มีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งชุมชนบ้านขามหมูที่ 2 แสดงให้เห็นถึงความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน และความพยายามแก้ไขปัญหาจนสามารถแก้ไขปัญหาได้ เป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น โดยการถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับชุมชนที่เหลืออีก 11 หมู่บ้าน เป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาและร่วมแก้ไขปัญหา เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และร่วมเป็นเครือข่ายกองทุน เพื่อผนึกกำลังแก้ไขปัญหาหนี้สินระดับตำบลขึ้น ทำให้ในปัจจุบัน ตำบลบ้านขามเป็นตำบลที่คึกคัก มีชีวิตชีวา เนื่องจากมีบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา มีการเรียนรู้ทางออกในการแก้ไขปัญหาอยู่เสมอ เกิดกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งประสบการณ์สำคัญของชุมชนบ้านขามหมูที่ 2 ถูกนำไปปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาระดับตำบล โดยการอาศัยข้อมูล เป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารระหว่างกลุ่มองค์กรแต่ละหมู่บ้าน ทั้งรูปแบบการบอกเล่า การปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง เป็นต้น ส่วนการสื่อสารระหว่างองค์กรชาวบ้านกับหน่วยงานรัฐที่ใกล้ชิดกับชุมชน อย่างเช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลบ้านขาม คือ “แผนพัฒนาชุมชน” ซึ่งปัญหาของชุมชนหลายอย่างไม่สามารถแก้ไขได้เองโดยชุมชน ยังต้องการการมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วน และยังต้องการการหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง

เครือข่ายกองทุนตำบลบ้านขาม ถูกยกระดับรูปแบบการบริหารจัดการและขยายวงกว้างไปเป็นเครือข่ายระดับอำเภอ เกิดวงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่กว้างขึ้น เกิดการถ่ายโอนระหว่างความรู้ภายนอกและความรู้ภายในอย่างเหมาะสม ทำให้การพัฒนากลุ่มองค์กรชุมชนเป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วนอย่างเห็นได้ชัด

กลุ่มกิจกรรมระดับหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กองทุนหมู่บ้าน, สวัสดิการวันละ 1 บาท, กลุ่มอาชีพ, กลุ่มผู้ใช้น้ำ, กลุ่มสตรี, กลุ่มเยาวชน, วิสาหกิจชุมชน, โรงสีชุมชน รวม 117 องค์กรชุมชน

จากรูปธรรมความสำเร็จของตำบลบ้านขาม คงไม่มีใครโต้แย้งว่า รูปแบบการจัดการกองทุนที่ถูกต่อยอดไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นหนทางสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ตำบลบ้านขามมีการจัดการตนเองตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับตำบล และกำลังยกระดับไปสู่ระดับอำเภอ ซึ่งต้องอาศัยเวลาและการหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดการตนเองของบ้านขามไม่ได้ชี้ให้เห็นว่า การจัดการตนเองคือการไม่พึ่งพิงภายนอก แต่ในทางกลับกัน บ้านขามแสดงให้เห็นว่า การจัดการตนเองต้องเริ่มจาก “การเรียนรู้ปัญหาและศักยภาพของตัวเอง เรียนรู้ปัญหาและศักยภาพของชุมชน” หากปัญหาใดที่สามารถแก้ไขได้เอง จะพยายามแก้ไขเองก่อน แต่หากปัญหาใดที่ยากเกินกว่ากำลังการแก้ไขของชุมชน “ต้องมีการผสมพลังขององค์กรชุมชนเป็นเครือข่าย” ร่วมแรงร่วมใจกัน มีวงแลกเปลี่ยนปัญหาและแนวทางแก้ไขของแต่ละชุมชนให้สามารถแยกปัญหาเร่งด่วนที่ควรแก้ไขเป็นอันดับแรกโดยเป็นปัญหาร่วมระดับตำบล แล้วจึง

“วางเป้าหมายหลักที่จะขับเคลื่อนพร้อมกัน” ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ประสบอยู่ จึงกำหนดเป้าหมายที่จะลดหนี้ นอกกระทบและลดการพึ่งพิงจากภายนอก อย่างไรก็ตาม หากองค์กรชุมชนพยายามผนึกกำลังกันในการแก้ไขปัญหาแล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถทำได้ หน่วยงานหรือภาคส่วนที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา โดยไม่ผลักราระให้เป็นที่หน้าที่ของหน่วยงานในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเพียงฝ่ายเดียว หรือหน่วยงานเองก็ไม่ผลักราระให้ชุมชนเป็นผู้แก้ไขปัญหาเองเพียงลำพัง

ทั้งนี้ การประสานขอความร่วมมือจากหน่วยงานหรือภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการสื่อสารคือ “ข้อมูล” ใช้ข้อมูลเป็นสื่อกลางในการสื่อสารผ่าน “แผนพัฒนาชุมชน” ซึ่งเป็นแผนพัฒนาชุมชนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมพัฒนาแผน เพื่อเสนอต่อหน่วยงานหรือภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยความสำเร็จของการขอการสนับสนุนจากหน่วยงาน ส่วนหนึ่งมาจาก “ผู้นำชุมชนหรือผู้นำองค์กรชุมชน” เนื่องจากผู้นำเหล่านี้ใกล้ชิดกับปัญหา รู้สภาพของพื้นที่เป็นอย่างดี จึงถือได้ว่า ผู้นำ เป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วย

อย่างไรก็ตาม ปัญหาของชุมชนไม่ใช่สิ่งที่สามารถแก้ไขเพียงครั้งเดียวแล้วจะสามารถสร้างสังคมที่เป็นสุขได้ เนื่องจากปัญหาเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ชุมชนควรตระหนักว่า การสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาได้ โดยการ “มีกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่อง” จะแสดงถึงความร่วมมือร่วมใจกันไม่ร่วมมือกันในสังคม ซึ่งเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถรับมือกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ได้

จากรูปธรรมความสำเร็จของตำบลบ้านขาม ทำให้สามารถนิยามความหมายของการจัดการตนเองอย่างง่าย ๆ ได้ว่า “การจัดการตนเอง ต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก รู้ตัวตนของตนเอง

และสามารถแก้ไขปัญหาได้ ทั้งนี้การจัดการตนเองไม่ใช่เฉพาะความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาเพียงฝ่ายเดียว แต่หมายรวมถึงความสามารถในการเชื่อมโยงกับภายนอกเพื่อร่วมแก้ไขปัญหาที่เกินกำลัง” ซึ่งการจัดการตนเองระดับตำบล มีองค์ประกอบดังนี้

1. คนในชุมชนรู้จักปัญหาของตนเองและปัญหาร่วมของชุมชน
2. คนในชุมชนมีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน
3. มีการรวมกลุ่มองค์กรชุมชนเป็นเครือข่าย
4. มีข้อมูลที่ช่วยในการวางแผนและการตัดสินใจแก้ไขปัญหา
5. มีแผนการพัฒนาระดับหมู่บ้านและระดับตำบล
6. มีผู้นำชุมชนหรือผู้นำองค์กรชุมชน เป็นผู้ประสานข้อมูลหรือประสานแผนพัฒนาชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
7. มีกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง

แม้ว่าตำบลบ้านขามจะมีศักยภาพในการบูรณาการกองทุนที่เข้มแข็ง มีการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาหนี้สินร่วมกันของคนในชุมชนมานานกว่า 20 ปี มีรูปธรรมความสำเร็จเป็นที่ประจักษ์ต่อบุคคลทั่วไปจำนวนมาก แต่ตำบลบ้านขามยังต้องมีการพัฒนาในอีกหลายมิติ เช่น มิติของการทำเกษตรกรรม เป็นต้น เนื่องจากตำบลบ้านขามส่วนใหญ่ยังพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอก ยังหวังพึ่งนายทุนและยังไม่มีกรอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เท่าที่ควร ดังนั้น หากจะบอกว่า “ตำบลบ้านขามเป็นตำบลที่สามารถจัดการตนเองได้” คงไม่ถูกต้องเท่าไรนัก เนื่องจากอาจสร้างความเข้าใจผิดต่อคนทั่วไปที่ไม่ได้มีโอกาสเรียนรู้จากตำบลนี้เท่าที่ควร ซึ่งอาจเหมารวมว่า ตำบลบ้านขามสามารถจัดการตนเองได้ทุกอย่าง แท้จริงแล้วรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนเป็นหนทางหนึ่งที่จะสามารถต่อยอดจากการแก้ไขปัญหาหนี้สินไปสู่การแก้ไขด้านอื่นๆ จึงอาจถือว่า ตำบลบ้านขามเป็นตำบลจัดการตนเองในด้านการแก้ไขปัญหาหนี้สินและกำลังก้าวเข้าสู่การเป็นตำบลจัดการตนเองอย่างเต็มตัว ดังนั้นหากชุมชนมีการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาต่อยอดในประเด็นต่างๆ ตำบลบ้านขามอาจเป็นตำบลต้นแบบในการจัดการตนเองได้ในไม่ช้า

คนคุหาใต้ใช้สภาก พัฒนาตำบล

ชัยภูมาศ เทพญา

จากสภาร้อยแปดสู่สภาองค์กรชุมชน

สภาองค์กรชุมชนคุหาใต้ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา เริ่มจัดแจ้งครั้งแรกเมื่อเดือนมิถุนายน 2551 แต่ก่อนหน้านั้นได้รวมกลุ่มทำกิจกรรมในชุมชนอย่างเป็นรูปแบบ มาตั้งแต่ปี 2548

สาเหตุที่รวมกลุ่มก็เพื่อจะได้พูดคุยว่าแต่ละหมู่บ้านกำลังทำอะไร เกิดปัญหาอะไรขึ้นบ้าง ถือเป็น การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปปรับปรุงใช้ในหมู่บ้านของตนเอง

การรวมกลุ่มในครั้งนั้นใช้ชื่อว่า “สภาร้อยแปด” เพราะประกอบด้วยตัวแทนชาวบ้านรวมทั้งหมด 108 คน

โดยตัวแทนมาจากชาวบ้านในตำบลคุหาใต้ 14 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 7 คน รวมเป็น 98 คน และมีตัวแทนจากผู้ทรงคุณวุฒิในตำบลอีก 10 คน รวมทั้งหมดเป็น 108 คน จึงเป็นที่มาของชื่อ “สภาร้อยแปด”

สภาฯ จะประชุมทุกวันที่ 17 ของเดือน ถือเป็นข้อตกลงและรู้กันโดยที่ไม่ต้องทำหนังสือเชิญอย่างเป็นทางการ ถ้าวันที่ 17 ตรงกับวันธรรมดาจะประชุมประมาณห้าโมงเย็น แต่ถ้าตรงกับวันเสาร์หรืออาทิตย์ จะเริ่มประชุมเร็วขึ้นคือตั้งแต่บ่ายโมง

สำหรับตัวแทนจากหมู่บ้านต่างๆ นั้น มาจากคนหลากหลายอาชีพ ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ผู้นำศาสนา ตำรวจ ชาวบ้าน รวมไปถึงข้าราชการฝ่ายต่างๆ ที่อยู่ในตำบลคุหาใต้

การรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนของคนหลากหลายอาชีพ โดยเฉพาะข้าราชการและชาวบ้าน ถือเป็นประโยชน์อย่างมากต่อทั้งสองฝ่าย ชาวบ้านสามารถเสนอปัญหาหรือขอความช่วยเหลือโดยตรงต่อเจ้าหน้าที่ที่มาประชุม

ขณะเดียวกันข้าราชการ ก็จะได้ใช้เป็นเวทีนำเสนอข้อมูลในส่วนงานที่รับผิดชอบ ช่วยให้การงานเข้าถึงชาวบ้านได้ง่ายขึ้น และได้รับความร่วมมือมากขึ้น

กิจกรรมหลักๆ ของสภาฯ นอกจากการประชุมแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ปัญหาในชุมชนแล้วยังได้ร่วมกันพัฒนาโรงเรียนในชุมชนให้มีความก้าวหน้า และเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอนให้มากขึ้นด้วย

นอกจากนี้ “สภาร้อยแปด” ยังได้เลียนแบบการบริหารงานของรัฐบาล โดยแบ่งเป็นกระทรวงต่างๆ เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเทคโนโลยีและสารสนเทศ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ ฯลฯ

ใครที่รับผิดชอบกระทรวงไหน ก็จะไปหาข้อมูลหรือความคืบหน้าเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงนั้น แล้วนำมาเสนอในที่ประชุม เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชน

ตัวอย่างเช่น ผู้รับผิดชอบกระทรวงศึกษาธิการก็จะคอยติดตามนโยบายรัฐบาลใหม่ๆ เกี่ยวกับการเรียนการสอนว่ามีอะไรบ้าง แล้วนำมาพูดคุยกันส่วนไหนที่เกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบต่อโรงเรียนในชุมชนก็หาทางออกร่วมกัน

สภาร้อยแปดดำเนินมาจนกระทั่งปี 2551 ได้มีพรบ.สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ออกมา ทีมงานของสภาฯ จึงได้ไปจดทะเบียนเป็นสภาองค์กรชุมชน ตำบลคูหาใต้

“สุดา วรณจาโร” ประธานสภาองค์กรชุมชน ตำบลคูหาใต้ เล่าความเป็นมาว่า ช่วงแรกคุณป้าภูษิณี บุญรัตน์ จากตำบลควนรู และเจ้าหน้าที่ พอช. เข้ามาให้ความรู้เรื่องพรบ. สภาองค์กรชุมชน

ต่อมาได้นำเรื่องนี้เข้ามาพูดคุยกันในการประชุมประจำเดือนของสภาร้อยแปด หลังจากนั้นตัวแทนแต่ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมประชุม นำเรื่องนี้ไปเล่าและขยายต่อให้คนในหมู่บ้านได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับ พรบ.สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

กระทั่งสุดท้ายทุกฝ่ายได้ข้อสรุปตรงกัน เห็นควรจดทะเบียนสภาองค์กรชุมชนตำบลคูหาใต้

“ยอมรับว่าตอนแรกที่ไปจดทะเบียน พวกเราก็ยังไม่ได้เข้าใจเรื่องสภาองค์กรชุมชนสักเท่าไร แต่เชื่อว่าคงจะเป็นผลดีกับกลุ่มชาวบ้าน แล้วก็น่าจะเอื้อกับกิจกรรมที่พวกเราทำกันอยู่”

“ส่วนหลักการต่างๆ ของสภาองค์กรชุมชน ก็มีส่วนคล้ายกับสภาร้อยแปดของเรา โดยเฉพาะการเป็นเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาาร่วมกัน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของสภาร้อยแปด” สุดา กล่าว

ช่วงแรกที่จดทะเบียนในเดือนมิถุนายน 2551 สภาองค์กรชุมชนตำบลคูหาใต้ ประกอบด้วย 73 กลุ่ม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอสม. กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มนาข้าวอินทรีย์ กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มผู้ใช้น้ำ ฯลฯ

ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลคูหาใต้ ระบุว่า หลังจากจดทะเบียนแล้ว ได้ประสานงานกับองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ตาม ในปี 2551 ซึ่งเป็นปีแรกของการจดทะเบียน สภาฯ ยังไม่ได้ทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะยังไม่ค่อยเข้าใจว่าสภาองค์กรชุมชนคืออะไร และต้องทำอะไร

แต่เมื่อถึงปี 2552 ชาวบ้านเริ่มเข้าใจมากขึ้น จึงมาพูดคุยและจัดประชุมร่วมของสภาองค์กรชุมชนจังหวัด เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ทำให้รู้ว่าสภาองค์กรชุมชนคืออะไร และเราจะทำอะไรร่วมกันได้บ้าง โดยสถานที่ที่ใช้ประชุมไม่แน่นอน เปลี่ยนไปแล้วแต่โอกาส เช่น วัด โรงเรียน อบต.

ต่อมาเริ่มประสานงานกับ อบต. ในท้องถิ่น และพยายามอธิบายให้ อบต. เข้าใจถึงสภาองค์กรชุมชนด้วย เพราะจากที่ได้ไปสัมผัส ไม่ว่าจะหน่วยงานในท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐ ส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยรู้ว่าสภาองค์กรชุมชนคืออะไร

“สุดา” ระบุว่า ในปี 2553 สภาฯ ของบสนับสนุนจากอบต. เพื่อทำเรื่องกลุ่มชาวบ้านให้เข้มแข็งและยั่งยืน แต่ก็ยังไม่ได้รับการสนับสนุน จนล่าสุดต้องทำเรื่องขออีกครั้ง ซึ่งครั้งนี้ อบต. รับปากว่าจะให้งบสนับสนุน ในปี 2554

นอกจากนี้ สภาฯ ยังได้ทำแผนประจำปี และนำเสนออบต.ในท้องถิ่นได้รับทราบด้วย แม้ว่าอบต. จะไม่เห็นด้วยทั้งหมด แต่ก็ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี

ทีม อบต. ยังแจ้งด้วยว่า ต่อไปจะสนับสนุนการทำกิจกรรมของชาวบ้านผ่านสภาฯ แสดงว่าอบต.เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมและเข้าใจสภาองค์กรชุมชนมากขึ้น

นอกจากสภาฯ จะขอจาก อบต. แล้ว ในปี 2553 ก็ยังได้รับงบสนับสนุน จากสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) จัดทำรายการวิทยุด้านสุขภาพ โดยใส่ความรู้เรื่องสภาองค์กรชุมชนลงไปด้วย

อีกทั้งยังได้ประสานงานร่วมกับโรงเรียน สถานีนอนามัย และอีกหลายๆ หน่วยงานในท้องถิ่น แม้จะไม่ใช้การประสานเรื่องของงบประมาณ แต่อย่างน้อยก็ได้เครือข่ายที่จะทำงานร่วมกันต่อไป

อย่างไรก็ตาม มาถึงปัจจุบันคนในตำบลคูหาใต้เริ่มรู้จักสภาองค์กรชุมชนมากขึ้นแล้ว ช่วงแรกหลายคนคิดว่าเป็นเวทีคัดค้านเรื่องต่างๆ แต่ตอนนี้ส่วนใหญ่เข้าใจมากขึ้นว่าเป็นเวทีปรึกษาหารือให้ทุกฝ่ายมาคุยกัน

โดยเฉพาะเมื่อมีเรื่องต่างๆ เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายที่สนับสนุนหรือฝ่ายคัดค้าน เช่นเมื่อวันที่ 8 เม.ย. 2553 ผ่านมาสภาฯ เปิดเวที “ปรึกษาหารือกรณีการสัมปทานเหมืองหินเขาควหา” ซึ่งมีผลกระทบต่ออาชีพและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตามมาตรา 21 (6) แห่ง พรบ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2551

ตามปกติชาวบ้านในตำบลคูหาใต้จะเป็นเกษตรกร ทำนา ทำสวนยาง สวนผลไม้ พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นธรรมชาติอยู่มาก แต่ตอนนี้มีการระเบิดหินเขาควหา กลายเป็นปัญหาอย่างมากต่ออาชีพต่างๆ เหล่านี้

สภาองค์กรชุมชนจึงได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องนี้ โดยเชิญทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ ซึ่งมีทั้งฝ่ายเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยตลอดจนส่วนราชการต่างๆ มาร่วมคุยกันเพื่อหาทางแก้ปัญหา

“สำหรับที่นี่ เชื่อว่าถ้าไม่มีสภาร้อยแปดมาก่อน ก็คงยากที่จะจัดแจ้งสภาองค์กรชุมชน หรือถึงจัดแจ้งได้ก็คงช้ากว่านี้ เพราะสภาร้อยแปด เป็นที่รวมคนพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาของชุมชนอยู่แล้ว”

“โดยส่วนตัวแล้ว คิดว่าสภาองค์กรชุมชน ทำให้พวกเราได้พยายามที่จะเชื่อมต่อกับหน่วยงานต่างๆ ให้เข้าใจกันมากขึ้น ที่ผ่านมา หน่วยงานราชการก็ยังไม่เข้าใจเลยว่าสภาองค์กรชุมชนคืออะไร มีไว้ทำไม”

“แต่ถึงยังไง สภาองค์กรชุมชนเองก็มีทั้งคนที่สนับสนุนและคัดค้าน แต่เราก็ไม่ได้ทะเลาะกัน ยังอยู่ร่วมกันได้ ไม่ได้ขัดแย้งถึงขนาดไม่พูดกัน เพียงแค่คิดต่างกันบ้างเท่านั้น ถือว่าเป็นธรรมดาของชุมชนที่มีคนอยู่ร่วมกันมากๆ” ประธานสภาองค์กรชุมชน ตำบลคูหาใต้ กล่าว

ใช้สภาพื้นวิถีสาวนา

นับแต่สภาองค์กรชุมชนตำบลคูหาใต้จัดแจ้งมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีการดำเนินงานเป็นรูปธรรมไปแล้วหลายส่วน แต่ส่วนที่เป็นรูปเป็นร่างชัดเจนอย่างหนึ่งคือ โครงการ “พื้นฟูวิถีชีวิตชาวนา” เนื่องจากชาวบ้านตำบลคูหาใต้มีอาชีพทำนาเป็นจำนวนมาก

โครงการ “พื้นฟูวิถีชีวิตชาวนา” ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสมัชชาองค์กรชุมชนภาคใต้ (สอท.) จำนวน 80,000.- บาท เริ่มตั้งแต่ช่วงปลายปี 2552 โดยเป็นการต่อยอดจากเดิมที่ชาวบ้านริเริ่มทำมา ตั้งแต่ก่อนจัดแจ้งสภาองค์กรชุมชน

ทั้งนี้ เมื่อหลายสิบปีก่อน ตำบลคูหาใต้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ โดยมี “เขาคูหา” เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คนเก่าแก่มักเล่าให้ลูกหลานฟังว่า ป่าเขาคูหาสมบูรณ์ถึงขนาดเมื่อก่อนเป็นที่อยู่อาศัยของเสือป่า วัวหรือโคของชาวบ้านจะถูกเสือกัดอยู่บ่อยครั้ง ชาวบ้านจึงเรียก “เขาโคหาย” จนเพี้ยนมาเป็น “เขาคูหา” ในทุกวันนี้

ความอุดมสมบูรณ์ของป่า ส่งผลให้ดินและน้ำมีความเหมาะสมต่อการปลูกข้าว ชาวบ้านคูหาใต้ทุกหมู่บ้านจึงประกอบอาชีพทำนา พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลจึงเต็มไปด้วยทุ่งนากว้างใหญ่ ขณะที่วิถีและภูมิปัญญาการทำนาถูกถ่ายทอดมารุ่นต่อรุ่น ตั้งแต่อดีตเรื่อยมา ทั้งวิธีคัดเลือกและรักษาพันธุ์ข้าว การทำขวัญข้าว การนวดข้าว การลงแขก การจัดการน้ำโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ฯลฯ

แต่เมื่อหลายปีที่ผ่านมา ถนนเอเชียตัดผ่านตำบลคูหาใต้ ทำให้ความเจริญทางวัตถุเข้ามาสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว ยิ่งเมื่อตามมาด้วยแผนพัฒนาของชาติที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ยิ่งทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด

หลายคนเลิกทำนา หันไปทำสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันแทน ทุ่งนาที่เคยเขียวขจีจึงค่อยๆ เลือนหายไป บางคนหนักยิ่งกว่านั้น เปลี่ยนจากอาชีพเกษตรกรไปเป็นแรงงานรับจ้างหรือค้าขายเล็กๆ น้อยๆ

แม้ปัจจุบันตำบลคูหาใต้ มีชาวบ้านที่ยังคงสืบทอดอาชีพการทำนาอยู่บ้างในแต่ละหมู่บ้าน แต่มีแค่เพียง 3 หมู่บ้านเท่านั้น ที่ยังทำนากันเป็นจำนวนมาก คือ หมู่ที่ 3, 8 และ 14

บางพื้นที่แม้จะยังทำนากันอยู่เยอะ แต่วิถีการทำนาก็เปลี่ยนไป จากที่เคยใช้แรงงานคนและวัวควาย ใช้วิธีการลงแขก ซอแรง ก็กลายมาเป็นเครื่องจักร ทำให้วิถีชาวนาแบบดั้งเดิมเริ่มเลือนหายไป

นั่นจึงเป็นที่มาของโครงการ “พื้นฟูวิถีชีวิตชาวนา”

“บรรจง ทองเอื้อย” รองประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลคูหาใต้ และเป็นหนึ่งในผู้ที่ยังทำนาด้วยตนเอง เล่าว่า การพื้นฟูวิถีชีวิตชาวนา ได้รับการสนับสนุนจากสมัชชาองค์กรชุมชนแห่งประเทศไทย สภาองค์กรชุมชนตำบลคูหาได้นำเรื่องนี้เข้าหารือในสภาฯ อย่างต่อเนื่อง จนได้แผนงานสำคัญ 3 ข้อ

แผนงานแรกคือ การเรียนรู้ภูมิปัญญาบรรพบุรุษ พร้อมกับฝึกทักษะให้กับชาวนาและลูกหลาน เช่น ภูมิปัญญาการทำนา การคัดเลือกพันธุ์ข้าว ซึ่งปัจจุบันเรายังคงรักษาไว้ได้มากกว่า 20 สายพันธุ์ ทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า เช่น เหนียวลูกปลา เหนียวเปีย เล็บนก ซ่อมาลี เป็นต้น นอกจากนี้ ยังได้เรียนรู้เทคนิคการทำนาต่างๆ การจัดการน้ำโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน การทำขนมจากข้าว ทั้งการต้มเฒ่า ขนมเม็ดข้าว ขนมจีน การทำขวัญข้าว ฯลฯ

แผนงานที่สอง เมื่อได้เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาแล้ว ก็จะสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านั้น โดยการฝึกปฏิบัติจริงในสิ่งที่สูญหายไปแล้ว เช่น การคว่ดอกมาทำขนมข้าวตอกน้ำกะทิ ซึ่งทุกวันนี้ไม่ค่อยได้กินกันแล้ว

แผนงานที่สาม คือการขยายผลสู่คนรุ่นหลังหรือลูกหลาน โดยทุกวันนี้มีเด็กๆ มาร่วมเรียนรู้จำนวนมาก

“เราให้ความสำคัญเรื่องความสัมพันธ์ของคนกับน้ำ คนกับนา คนกับสัตว์ คือวัวควาย แล้วก็คนกับคน เพราะสิ่งเหล่านี้คือผู้สร้างภูมิปัญญาอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คน ซึ่งเป็นผู้สืบทอด ถือว่ามีความสำคัญมาก” บรรจง กล่าว

“ปราณี ทองรักษ์” ชาวบ้านคูหาใต้ หนึ่งในแกนนำโครงการ “พื้นฟูวิถีชีวิตชาวนา” เล่าว่า ชาวบ้านในคูหาใต้ทั้งที่มีอาชีพทำนาและอาชีพอื่นซึ่งเห็นความสำคัญของการทำนา ได้ร่วมกันทำกิจกรรมพื้นฟูวิถีชีวิตชาวนาขึ้น เพื่อให้ในคนในทุกหมู่บ้านเห็นคุณค่าของการทำนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นลูกหลาน

โครงการนี้ได้รับงบประมาณจำนวนหนึ่งจากสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) สนับสนุนการทำงานปลอดสาร ร่วมกับโรงเรียนวัดคูหาใต้โดยมีนักเรียนเข้าร่วมโครงการประมาณหนึ่งร้อยคน

โดยเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2553 ได้จัดกิจกรรมนำนักเรียน ชวนา และพี่น้องชาวตำบลคูหาใต้ มาร่วมกันลงแขกเกี่ยวข้าวที่นาแปลงหนึ่งในหมู่ที่ 3 จากนั้นก็นำข้าวที่ได้ไปแปรรูปเป็นอาหารพื้นบ้าน ซึ่งจัดไว้เป็นซุ้ม ๆ

กิจกรรมในวันนั้น แบ่งนักเรียนร้อยกว่าคนออกเป็น 6 กลุ่ม เวียนไปศึกษาเรียนรู้การทำอาหารจากข้าวตามซุ้มต่างๆ โดยเริ่ม ตั้งแต่การสีข้าวด้วยวิธีโบราณ การตำข้าวร้อนๆ แล้วนำไปคลุกกับมะพร้าว น้ำตาลและเกลือ กลายเป็นข้าวเม่ากลิ่นหอมมารับประทาน

ซุ้มถัดไปเป็นการทำขนมจีน ทำขนมเมตข้าว การหุงข้าวด้วยหม้อดิน ข้าวตอก ข้าวพอง และอาหารสมัยนิยมด้านสุขภาพ คือการทำน้ำข้าวกล้อง

โดยทุกซุ้มได้เขียนวิธีการทำแบบง่าย ๆ ให้ผู้สนใจเรียนรู้ได้อ่าน เพราะในงานไม่ได้มีแต่นักเรียน แต่ยังมีชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เคยเห็นวิธีทำอาหารจากข้าวแบบนี้มาก่อน รวมทั้งชาวบ้านจากจังหวัดอื่นๆ ในภาคใต้ ซึ่งเดินทางมาร่วมศึกษาและแลกเปลี่ยนด้วย

“ทุกคนจะได้เรียนรู้ภูมิปัญญาการทำนา ว่ากันตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ข้าว การไถคราด การหว่านข้าว การดำนา แล้วก็การลงแขกเกี่ยวข้าวด้วย แกะ ที่เป็นภูมิปัญญาของคนใต้แท้ๆ โดยมีชวนาตัวจริงคือ พ่อแม่พี่น้องในชุมชนนั้นแหละที่เป็นครูสอน”

“โดยส่วนตัวแล้ว เห็นการเปลี่ยนแปลงของชวนาคูหาใต้มาตั้งแต่เกิด ถ้าไม่รวมตัวกันพื้นฟูวิถีชวนา ต่อไปการทำนาและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษก็จะเหลือเพียงตำนานเท่านั้น” หนึ่งในผู้อนุรักษ์อาชีพทำนา กล่าวทิ้งท้าย

ระเบิดเขาคูหา กับ บทบาทสภาองค์กรชุมชน

“เขาคูหา ภูมามีตำนาน”

เป็นคำพูดของลุงคิด อินทอง อายุ 64 ปี ชาวบ้านหมู่ที่ 7 ต.คูหาใต้ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา ที่ได้พูดในเวทีสาธารณะจัดโดยสภาองค์กรชุมชนตำบลคูหาใต้ เมื่อวันที่ 8 เม.ย. 53 ณ โรงเรียนสิริวิไลลี 2 เพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ และภาคส่วนต่างๆ เพื่อหาคำตอบต่อการต่ออายุสัมปทานระเบิดหินภูเขาคูหา แม้จะเป็นคำพูดสั้น ๆ แต่แฝงไปด้วยความหมายอย่างยิ่ง

ลุงคิด อินทอง เป็นชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน จากการระเบิดหินตลอด 10 ปีที่ผ่านมา ซึ่งขณะนี้อายุสัมปทานได้หมดลงแล้ว วันนี้จึงเป็นโอกาสที่ทุกภาคส่วนจะได้ร่วมกันพูดคุยเพื่อค้นหาทางออกที่ดีที่สุดสำหรับทุกฝ่าย

ตัวแทนอุตสาหกรรมจังหวัดสงขลาให้ข้อมูลเบื้องต้นว่าทางราชการได้ประกาศให้ภูเขาคูหาเป็นแหล่งหินเพื่ออุตสาหกรรมเมื่อปี 2540 และเปิดให้มีการสัมปทานระเบิดหินอายุสัมปทาน 10 ปี ตั้งแต่ปี 2542 - 2552 โดยมีผู้ได้สัมปทานระเบิดหิน 2 บริษัท คือบริษัทพีระพลมายิ่ง จำกัด และนายมนู เดยกุล ซึ่งรู้จักกันดีในนามเจ้าพ่อระเบิดหินแห่งยะลา โดยดำเนินการในนามบริษัทแคนเซียมไทยอินเตอร์ โดยที่เจ้าตัวยังไม่เคยลงพื้นที่มาให้เห็นเลยตลอด 10 ปี ที่ทำการระเบิดหินที่เขาคูหา

ประเด็นสำคัญมีอยู่ว่าขณะนี้อายุสัมปทานของทั้ง 2 บริษัทได้หมดลงแล้ว ซึ่งกรณีของพีระพลมายิ่ง มีเงื่อนไขพิเศษสามารถขอต่ออายุการสัมปทานได้ภายใน 180 วัน แต่ต้องได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 ซึ่งสภา อบต. คูหาใต้ มีมติเป็นเอกฉันท์ให้ต่ออายุสัมปทานได้ ขณะนี้อยู่ในระหว่างการส่งเรื่องจากผู้ว่าราชการจังหวัดไปยังรมว. มหาดไทย เพื่อเสนอให้คณะรัฐมนตรีอนุมัติต่อไป

หากพูดในแง่ของกฎหมายแล้วจะเห็นได้ว่า ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องทั้ง อบต. คูหาใต้ อุตสาหกรรมจังหวัด , สิ่งแวดล้อมจังหวัด , ทำตามกระบวนการของกฎหมายทุกประการในฐานะที่ภาครัฐมองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของรัฐ แต่ภาคประชาชนกลับมีความเห็นที่ต่างออกไป ซึ่งที่ผ่านมากฎหมายที่เปิดโอกาสให้ประชาชนใช้สิทธิปกป้องผลประโยชน์ของส่วนรวมมีอยู่น้อยมาก

ชาวบ้านในเครือข่ายผู้คัดค้านการระเบิดหินมองในแง่ของชุมชนว่า “เขาคูหาเป็นของชาวคูหาใต้ และของคนไทยทั้งประเทศ” เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาของหมู่บ้าน มีคลองเคียนไหลผ่าน เป็นแหล่งอาศัยของปลา และสัตว์ต่าง ๆ ที่มีคุณค่าต่อมนุษย์ เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของจังหวัดสงขลา มีถ้าค้ำควาที่ชวนาสามารถใช้มูลทำปุ๋ยได้ทั้งปี ตลอดจนเป็นแหล่งสมุนไพรและพืชพันธุ์ที่สมบูรณ์เหมาะที่จะอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลาน

ลุงคิด อินทอง เล่าว่าตลอด 10 ปีที่มีการระเบิดหินนอกจากทำให้บ้านที่อยู่อาศัยได้รับความเสียหายแล้ว สะเก็ดหินก็ไปตกในที่นา แหล่งเพาะพันธุ์ปลาถูกทำลาย ป่าไม้ถูกตัด ค้ำควาก็หายไป เราไม่อยากให้เขาคูหาเหมือนเขาพระ ซึ่งทุกวันนี้เหลือแต่ชื่อแล้ว เราอยากให้นักเขาคูหาเป็นแหล่งทำกินควบคู่ไปกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

สุพจน์ จริงจิต ตัวแทนสื่อมวลชนจากโฟกัสภาคใต้ ที่ร่วมสังเกตการณ์ เปรยให้ฟังว่าทุกวันนี้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปเกือบหมดแล้ว วันนี้ต้องหยุดทำลายสถานเดียวเท่านั้น

ด้านสมาชิก อบต. คูหาใต้ท่านหนึ่งพูดว่า การระเบิดหินทำให้คนคูหาใต้มีงานทำมากกว่า 100 ชีวิตหากไม่ต่อสัมปทาน แล้วคนงานเหล่านี้จะอยู่อย่างไร เขาต้องหาเงินเลี้ยงลูกเลี้ยงครอบครัว

ส่วนตัวแทนจากบริษัทแคนเซียมไทยอินเตอร์ แสดงความน้อยใจว่า บริษัทก็เป็นคนทำมาหากินรายหนึ่งไม่ใช่จำเลยของสังคม เราก็ทำถูกต้องตามกฎหมายทุกประการ

หากฟังทุกเสียงที่แสดงความคิดเห็นออกมา จะเห็นได้ว่า ทุกฝ่ายต่างก็มีเหตุผลที่น่ารับฟัง หากแต่เวทีวันนี้มีความแตกต่างออกไป เพราะเป็นการจัดโดยสภาองค์กรชุมชนตำบล คูหาใต้ ที่ทำตามภารกิจของ พรบ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มาตรา 21 (6) ที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “สภาองค์กรชุมชนตำบล มีภารกิจ จัดให้มีเวทีการปรึกษาหารือกันของประชาชน เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ทั้งนี้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นผู้ดำเนินการ หรือเป็นผู้อนุญาตให้ภาคเอกชนดำเนินการต้องนำความเห็นดังกล่าวมาประกอบการพิจารณาด้วย”

ดังนั้นเวทีสาธารณะกรณีระเบิดหินที่คูหาใต้จึงอาจเป็นเวทีแรกๆ ของเมืองไทยที่จัดโดยสภาองค์กรชุมชนตำบล ซึ่งเป็นองค์กรภาคประชาชนที่จัดตั้งตามกฎหมาย และเป็นมติสำคัญของการพัฒนาที่กฎหมายให้ออกสภาประชาชนได้มีเวทีเสนอความคิดเห็นของตนเป็นอย่างดี มีสถานะมากขึ้น

การที่สภาองค์กรชุมชนตำบลคูหาใต้ จัดให้มีเวทีสาธารณะเพื่อรับฟังความเห็น ในครั้งนี้จึงเป็นมติใหม่ที่สำคัญในการให้ความสำคัญกับสิทธิของชุมชน สิทธิที่รัฐธรรมนูญรับรอง ที่สำคัญเป็นการใช้สภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเครื่องมือเดินไปสู่การหาข้อยุติธรรมร่วมกันอย่างสันติ

บทสรุป

จากสภาร้อยแปด ซึ่งเป็นการรวมตัวตามวิถีของชาวบ้าน ขับเคลื่อนไปสู่สภาองค์กรชุมชนที่ยังคงมีเนื้อหาและรูปแบบเหมือนสภาร้อยแปดเพียงแต่มีสถานะตามกฎหมายรองรับ จึงทำให้งานของคนคูหาใต้ขับเคลื่อนต่อไปอย่างมีพลังมากขึ้น ซึ่งการฟื้นฟูวิถีชาวนาและการหาข้อมูลยุติกรณีระเบิดหินเป็นเพียงบทเรียนแรกๆ เท่านั้น แต่ทางเดินของสภาองค์กรชุมชนตำบลคูหาใต้ยังคงก้าวเดินต่อไปบนฐานสิทธิของพลเมือง

การจัดการตนเองของเครือข่ายชุมชนริมคลองบางบัว เพื่อที่อยู่อาศัยและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

อุดมศรี ศิริลักษณ์พร จิรียา เรืองฉาย / เรียบเรียง

คลองบางบัวเป็นคลองสายหนึ่งทางตอนเหนือของกรุงเทพมหานคร มีความยาวประมาณ 9 กม. กว้างประมาณ 80 เมตร อยู่ในพื้นที่ของสามเขตคือบางเขน หลักสี่และดอนเมือง สมัยอดีตเป็นคลองที่เต็มไปด้วยบัวแดง เรือแหบจะผ่านไปไม่ได้ จึงเรียกว่าคลองบางบัว

คลองบางบัว เดิมเป็นคลองชลประทาน ขุดในราวปี 2470 และชาวบ้านได้ตั้งถิ่นฐานริมคลองมาตั้งแต่สมัยนั้น ประกอบอาชีพทำนา เผาถ่าน ต่อมามีการทำอิฐมอญ มีการนำข้าว ถ่าน และอิฐไปขายที่ตลาดบางบัว

การขยายตัวของเมืองทำให้มีคนอพยพมาอยู่ริมคลองหนาแน่นมากขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่หลังมี 2530 เป็นต้นมา ปัจจุบันสองฝั่งคลองเต็มไปด้วยชุมชนแออัด ตั้งแต่ประมาณปี 2540 เป็นต้นมา มีกระบวนการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดขององค์กรชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงในปี 2547 พัฒนาจนเป็นแบบอย่างของการแก้ปัญหาชุมชนแออัดริมคลองของประเทศ

ชุมชนแออัดในเขตบางเขนและกรุงเทพมหานคร

การสำรวจชุมชนแออัดทั่วประเทศของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน ในปี 2551 พบว่า กรุงเทพมหานคร มีชุมชนแออัดทั้งสิ้น 1,266 ชุมชน มีผู้อยู่อาศัยรวม 364,344 คน เป็นผู้เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยจำนวน 225,440 คน คิดเป็นร้อยละ 31 ของจำนวนครัวเรือนผู้เดือดร้อนทั่วประเทศ สำหรับจำนวนชุมชนแออัด กรุงเทพมหานครมีจำนวนชุมชนแออัดคิดเป็นร้อยละ 20 ของจำนวนชุมชนแออัดทั่วประเทศ

ในเขตบางเขนมีจำนวนชุมชนแออัด 18 ชุมชน มีผู้เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัย 3,701 ครัวเรือน ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองบางบัว ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราชพัสดุ ของกรมธนารักษ์

เครือข่ายคลองบางบัวและโครงการบ้านมั่นคง

คลองบางบัวเป็นคลองขุดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และมีอายุยืนยาวกว่าร้อยปี ต่อมาในปี 2537 ชุมชนคลองบางบัวได้ประสบปัญหาเรื่องของขยะและน้ำเน่าเสียในเขตชุมชนแต่ชุมชนไม่สามารถเข้าถึงรัฐสวัสดิการได้ ทำให้ในปี 2541 ชุมชนแออัดริมคลองบางบัวจำนวน 12 ชุมชน

ได้ก่อตั้ง “เครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว” ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ สร้างความร่วมมือการพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ เป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกันเช่น การจัดการขยะในคลอง การทำน้ำหมักชีวภาพเทลงคลองเพื่อบำบัดน้ำเสีย การบำบัดน้ำเสียครัวเรือน การออมทรัพย์ การพัฒนาอาชีพ การรักษาความสะอาดคูคลอง ฯลฯ และมีการประสานงานกับชุมชนริมคลองอื่นๆ ในกรุงเทพมหานคร โดยเครือข่ายมีกรรมการซึ่งมาจากชุมชนริมคลองรวม 28 คน ประชุมหารือกันเดือนละครั้ง

การทำงานของเครือข่ายฯ มีการออกแบบและรับผิดชอบงานพัฒนาในด้านต่างๆ คือ สิ่งแวดล้อม สวัสดิการ ที่อยู่อาศัย องค์กรการเงิน แผนชุมชน/ข้อมูลและประเด็นงานอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน แต่ละประเด็นงานมีคนทำงานทั้งหมดกว่า 200 คน

ในด้านการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย มีเจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้ทำงานกับร่วมกับชุมชน ทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการบ้านมั่นคงในปี 2546 เครือข่ายฯ เริ่มดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคงในปี 2547 เริ่มต้นมีชุมชนริมคลองเข้าร่วม 9 ชุมชนและได้ขยายเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนระดับเขตบางเขนในปัจจุบัน มีรายละเอียดผู้เข้าร่วมโครงการเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัย ตามตารางดังนี้

ชุมชน	รูปแบบการพัฒนา	จำนวนครัวเรือน	ขนาดพื้นที่ปรับปรุง (ไร่)	งบสาธารณูปโภค	งบสินเชื่อ
1. ก้าวหน้า	รื้อย้ายสร้างใหม่บางส่วน	296	12	13,320,000	2,310,000
2. ชายคลองบางบัว	รื้อย้ายสร้างใหม่ทั้งหมด	396	18	17,820,000	7,050,000
3. บางบัว (หลังกองการภาพ)	รื้อย้ายสร้างใหม่ทั้งหมด	229	12	10,305,000	24,000,000
4. ร่วมใจพัฒนาได้	รื้อย้ายสร้างใหม่บางส่วน	295	12.5	13,275,000	-
5. ร่วมใจพัฒนาเหนือ	รื้อย้ายสร้างใหม่บางส่วน	459	23	20,655,000	-

ชุมชน	รูปแบบการพัฒนา	จำนวนครัวเรือน	ขนาดพื้นที่ปรับปรุง (ไร่)	งบสาธารณูปโภค	งบสินเชื่อ
6. ร้อยกรอง	รื้อย้ายสร้างใหม่บางส่วน	229	12	10,305,000	2,250,000
7. รุ่นใหม่พัฒนา	รื้อย้ายสร้างใหม่บางส่วน	387	15	17,415,000	-
8. ร่วมมิตรแรงศรัทธา	รื้อย้ายสร้างใหม่ใกล้บริเวณเดิม	395		17,775,000	-
9. สามัคคีรวมใจ	รื้อย้ายสร้างใหม่ทั้งหมด	195	12	8,775,000	16,218,000
10. บางบัวเชิงสะพานไม้ *	รื้อย้ายสร้างใหม่ทั้งหมด	68	3	3,060,000	9,159,000
11. บ้านบางเขน *	รื้อย้ายสร้างใหม่ทั้งหมด	44	3	1,100,000	12,000,000
12. อุทิศานุสรณ์ *	รื้อย้ายสร้างใหม่ทั้งหมด	120	3	2,500,000	2,950,000
13. วรวิวัฒนาบางบัว	รื้อสร้างใหม่ทั้งหมดที่ดินเดิม	45		1,125,000	
14. คลองหลุมไผ่	รื้อสร้างใหม่ทั้งหมดที่ดินเดิม	65		1,625,000	
15. รามอินทรา ก.ม. 6	สร้างใหม่ที่ดินใหม่	82		2,870,000	
รวม 15 ชุมชน		3093	122.5	136,305,000	75,937,000

เกณฑ์การพิจารณาผู้เข้าร่วมโครงการ (ตัวอย่างชุมชนบ้านบางเขน)

1. เป็นผู้เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัย และอาศัยอยู่ในชุมชนจริง
2. ให้ความร่วมมือกับกิจกรรมกลุ่ม ชุมชน และเครือข่ายเป็นอย่างดี
3. มีอาชีพสุจริต ไม่เล่นการพนัน
4. เป็นผู้ปลอดยาเสพติด
5. รักสงบ ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น
6. เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ที่ดี ออมสม่ำเสมอ
7. เป็นผู้ที่เช่าอยู่ในชุมชนมาแล้วไม่น้อยกว่า 2 ปี
8. ห้ามโอนสิทธิ์-ขายสิทธิ์โดยพลการ แต่สามารถโอนต่อให้ทายาทได้
9. ห้ามให้เช่า ยกเว้นสหกรณ์จะเป็นผู้ให้เช่าเอง
10. ถ้าต้องการขายสิทธิ์ให้ขายคืนให้กับสหกรณ์เท่านั้น
11. เป็นครอบครัวขยายของชุมชนและมีรายได้เป็นของตนเอง
12. บุคคลที่ไม่ได้อยู่ในข่ายคุณสมบัติแต่มีความสัมพันธ์และทำประโยชน์ต่อชุมชนจะพิจารณาเป็นรายๆ ไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของคณะกรรมการ

ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับการปรับปรุงชุมชนริมคลองบางบัว

ขนาดพื้นที่อยู่อาศัย/ ของครัวเรือน ประมาณ 50-80 ตารางเมตร

ราคาบ้านโดยประมาณ 100,000-250,000 บาท

ค่าเช่าที่จากกรมธนารักษ์ 1.50-9.0 บาท/ตารางวา/เดือน ระยะเวลาเช่า 30 ปี

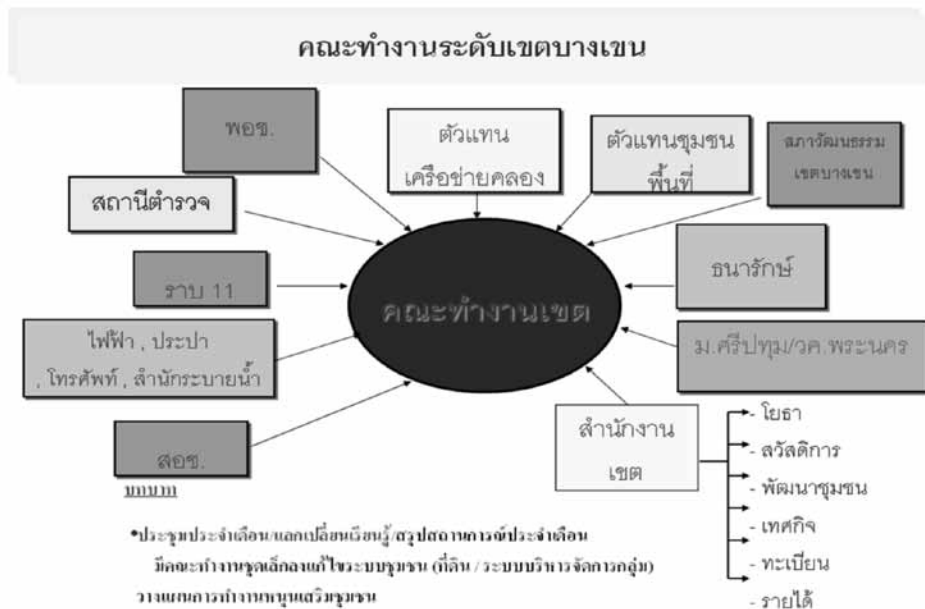
ค่าผ่อนส่งสินเชื่อกับพอช. 590-1,187 บาท/ราย/เดือน

รายได้ของครัวเรือน ประมาณ 4,000 – 15,000 บาท/เดือน

การทำงานแบบมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนและท้องถิ่นเป็นปัจจัยของความสำเร็จ

การทำงานของเครือข่ายฯ ที่เริ่มจากสิ่งแวดล้อม ตามด้วยการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย การพัฒนาอาชีพ การจัดสวัสดิการชุมชน ได้เน้นกระบวนการทำงานที่คนในชุมชนมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่าย การประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน จึงนำไปสู่การจัดการตนเองเพื่อพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆ ที่ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทั้งเด็ก เยาวชน คนในวัยทำงานและผู้สูงอายุ

ซึ่งนอกเหนือจากการทำงานในรูปแบบของเครือข่ายชุมชนแล้ว ยังมีโครงสร้างการทำงานในระดับเขต ที่มีองค์ประกอบชุมชน หน่วยงาน สถาบันการศึกษา ฯลฯ เพื่อสนับสนุนให้งานพัฒนาของชุมชนประสบความสำเร็จรวดเร็วขึ้น ตามตารางดังนี้

กองทุนเมืองบางเขนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

กองทุนเมืองบางเขน จุดเริ่มต้นจากรากฐานการออมทรัพย์ของชุมชน เพื่อดูแลสิ่งแวดล้อม และจัดสวัสดิการในชุมชน พัฒนาต่อยอดขยายเครือข่ายจากชุมชนริมคลองบางบัว เชื่อมโยงภาคีภาคส่วนต่างๆ สู่ระดับเขต จนเกิดกองทุนเพื่อที่อยู่อาศัยในระดับเมืองขึ้น

จากปัญหาเรื่องขยะและน้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้นกับชุมชนแออัดริมคลองบางบัว ในเขตบางเขน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านจาก 12 ชุมชน จัดตั้งเป็นเครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว เมื่อปี 2542 เพื่อประสานงานและสร้างร่วมมือในการพัฒนาชุมชนทางด้านต่างๆ ต่อมาในปี 2547 เครือข่ายฯ ได้เริ่มดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคง หลังจากได้ดำเนินการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคงมาระยะหนึ่ง จนกระทั่งเมื่อปี 2550 เกิดปัญหาติดขัดในการสนับสนุนงบประมาณของรัฐบาล ทำให้เครือข่ายฯ ได้เริ่มจัดตั้งกองทุนเพื่อที่อยู่อาศัยระดับเมือง เพื่อสนับสนุนการแก้ปัญหาให้กว้างขวางออกไปมากยิ่งขึ้น

ตัวอย่างขั้นตอนการจัดทำโครงการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยชุมชนบางบัว(หลังกองการภาพ)

ในปี 2547 เป็นช่วงเริ่มต้นลงพื้นที่ทำความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย โดยคณะทำงานในเครือข่าย ลงชี้แจงรายชุมชนกับสมาชิกเกี่ยวกับโครงการบ้านมั่นคง พร้อมจัดตั้งคณะทำงาน และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยขึ้นพร้อมกัน การจัดตั้งคณะทำงานของแต่ละชุมชนมีระเบียบว่าจะต้องมีประธานชุมชนที่เขตแต่งตั้งหนึ่งคน เป็นกรรมการร่วมส่วนที่เหลือเป็นชาวบ้านหรือกรรมการชุมชนก็ได้ ระหว่างการลงพื้นที่ที่จะพบชุมชนที่มีความกระตือรือร้น และต่อต้านตามมาเป็นระยะๆ เว้นแต่ชุมชนบางบัวที่เป็นชุมชนที่เรียบร้อยไม่มีการตอบรับหรือเสนอใดๆ ทั้งสิ้น เครือข่ายคิดเห็นอย่างไร ก็ทำตามเพราะเห็นว่าดี แกนนำกลุ่มออมทรัพย์ขณะนั้นคือลุงสงวน เป็นที่ไว้วางใจของสมาชิกในชุมชน แต่ ลุงจะมีข้อติดขัดในเรื่องของสุขภาพ เวลามีการประชุมก็จะเห็นลุงสงวนชี้จักรยานพร้อมกับไม้เท้าเพื่อใช้พยุงตัวตอนเดินไปด้วยทุกครั้ง คน

ทำงานมีความคาดหวังอยากทำงานที่ชุมชนบางบัวเป็นพื้นที่แรก เพื่อนำร่อง แต่ก็ติดตรงที่คนทำงานยังไม่พร้อม เครือข่ายจึงเลือกชุมชนสามัคคีร่วมใจ เพราะมีคณะทำงานพร้อม สมาชิกออมทรัพย์ขณะนั้น 80% ซึ่งถือว่ามากกว่าชุมชนอื่นๆ จึงได้รับเลือกเป็นชุมชนนำร่อง

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย

1. เปิดเวทีทำความเข้าใจ คณะกรรมการเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัวได้ร่วมกันเปิดเวทีรายชุมชนแล้วทุกชุมชนตลอดสายคลองบางบัว จนชาวบ้านเข้าใจได้ร่วมกับชาวบ้าน แต่ละชุมชนเลือกคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยของแต่ละชุมชน โดยเลือกจากชาวบ้านในเวทีประชุมและขอมติในที่ประชุมเพื่อเลือกคณะทำงาน

2. กำหนดกติกา หาคณะทำงานและออมทรัพย์ เครือข่ายฯ ได้ร่วมกับชาวชุมชนและคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์รายชุมชนกำหนดระเบียบข้อบังคับโดยเป็นกติกามาจากมติชาวบ้านในที่ประชุมและเครือข่ายคอยหนุนเสริมจนได้ไปเปิดบัญชีและกำหนดการออมรายเดือน หรือรายวัน ซึ่งขั้นต่ำแต่ละชุมชนประมาณ 100-200บาท/หลังคาเรือน การออมเงินส่วนหนึ่งเป็นการทำให้เชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างชาวบ้านและคณะทำงาน ทำให้รู้จักรับผิดชอบตัวเอง รู้จักการใช้จ่ายงบประมาณ เห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น กลุ่มย่อยอาจจะจัดตามเครือข่ายหรือพื้นที่ สร้างความโปร่งใสเป็นหลัก ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

3. กลุ่มย่อยและการสำรวจข้อมูล เมื่อมีการออมเงินกันจนเห็นได้ว่ามีความเข้มแข็งภายในกลุ่มแล้ว มีการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อดูแลและช่วยเหลือกัน อีกทั้งได้เชื่อมโยงกับกลุ่มใหญ่และได้รู้ปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน มีการแบ่งงานกันทำ ร่วมกันสำรวจข้อมูลรายครัวเรือน ข้อมูลพื้นฐานต่างๆ เป็นการสำรวจแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ทำให้ได้ข้อมูลตามความเป็นจริง ไม่มีปกปิด และสามารถนำข้อมูลไปจัดทำแผนแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น เรื่องหนี้สิน ต่อมาได้เปิดเวทีชาวบ้าน และชาวบ้านเองก็มีส่วนร่วมในการจัดทำผังเก่า และแบบบ้านที่ตนต้องการและได้รับการยอมรับจากเวทีชาวบ้าน เดิมจะลองผิดลองถูกใช้แต่เวทีใหญ่ จัดเวทีประชาวิจารณ์ แต่ไม่ค่อยจะได้ผลมากนัก จึงได้จัดกลุ่มย่อยตามพื้นที่บ้าง ตามญาติพี่น้องบ้าง ตามกลุ่มอาชีพบ้าง จำนวน 5 หลังคาเรือน ต่อ 1 กลุ่มย่อย ในระหว่างลงจัดกลุ่มย่อยก็ลงทำความเข้าใจในแต่ละกลุ่มให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นร่วมกัน บางกลุ่มตั้งชื่อกลุ่มว่า กลุ่มโซดา กลุ่มเป๊ปซี่ กลุ่มพลังเจียบ ฯลฯ โดยมีหัวหน้ากลุ่มย่อยคอยทำความเข้าใจและเป็นผู้ประสานกลุ่มใหญ่ เช่น เก็บเงินในกลุ่มย่อยส่งกลุ่มใหญ่ ทำความเข้าใจในกลุ่มย่อย บริหารจัดการในกลุ่มกันเองอย่างมีส่วนร่วม

4. การจัดสิทธิที่อยู่อาศัย เมื่อปรับผังใหม่แล้ว จึงนำไปจัดสิทธิในที่ดินของแต่ละคนว่าจะอยู่ตรงไหน ส่วนใหญ่ขอเลือกอยู่ใกล้พื้นที่เดิม และเลือกในเพศเดียวกันว่าใครจะอยู่ห้องไหน จึง

ได้ร่วมกันจัดเวทีแสดงสิทธิในแต่ละกลุ่มย่อย กลุ่มย่อยจะเป็นผู้ยืนยันว่าจะกำหนดสิทธิ บางชุมชนกำหนดสมาชิก 8 คน ได้ 1 สิทธิ ถ้าเกิน 8 ได้ ขยายอีก 1 สิทธิ และคนที่งั้นได้นั้นต้องอาศัยอยู่จริงในชุมชนไม่น้อยกว่า 3 ปี กลุ่มย่อยจะรู้กันเองว่าใครอยู่จริงหรือไม่อยู่จริง เพราะบางหลังมีคนอาศัยในทะเบียนบ้านถึง 18 คน แต่อยู่จริงๆแค่ 5 คน นอกนั้นไม่มีตัวตน นอกนั้นไม่มีตัวตนอยู่ที่อื่นอาศัยอยู่ในทะเบียนบ้านใช้ชื่อ ผู้เช่าที่มีทะเบียนบ้านและอาศัยอยู่จริงในชุมชนเกิน 10 ปี และทำความดีให้กับชุมชน สามารถได้สิทธิ

การออกแบบจัดทำผังชุมชน ได้รับความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม โดยอาจารย์ ประยงค์ โพธิ์ศรีประเสริฐ ขั้นตอนการจัดทำผังเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากวิธีการจัดทำผังชุมชนเป็นการหาความคิดการอยู่อาศัยเป็นรายกลุ่มย่อย ถือได้ว่าเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบและบทบาทขั้นตอนของสมาชิกกลุ่มย่อยที่จะได้มีการได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ และเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนมีความเห็นตรงกันว่าชุมชนบางบัวจะต้องรื้อเท่านั้นจึงจะมีระบบการอยู่อาศัยที่ดีขึ้น

การจัดระบบการก่อสร้างของชุมชน คณะทำงานกลุ่มออมทรัพย์จะจัดระบบการร่วมของชุมชน ในเรื่องการสรุปยอดการเงิน ใช้จ่าย ส่วนการดำเนินงานและการตัดสินใจรวมถึงการควบคุมงานจะเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มย่อยจะทำหน้าที่เหมือนกลุ่มใหญ่เพื่อแต่ การดูแลและสมาชิกน้อยกว่า การซื้อวัสดุชุมชนจะให้สมาชิกเสนอซื้อร้านวัสดุและเลือกเหลือเพียงสองสามร้านเท่านั้น ชุมชนจดยการว่าวัสดุต่อหลังมีอะไรบ้าง ยอดวงเงินของบ้านแต่ละหลังสามารถใช้ได้ไม่เกินเท่าไร พอสิ้นเดือน ตัวแทนกลุ่มที่ทำหน้าที่สรุปใบเสร็จค่าใช้จ่ายของกลุ่มย่อยแล้ว ก็จะมาทำเคลียค่าใช้จ่ายกับคณะทำงานกลุ่มออมทรัพย์ ช่างที่กลุ่มสร้างแต่ละกลุ่มย่อย บางครั้งก็จะมีเจ้าของร้านวัสดุร่วมด้วย เพื่อเคลียร์เงินตรงจุดนั้นเลย กรณีที่บางบ้านต้องการวัสดุมากกว่าวงเงินที่กำหนดรวมกันก็สามารถใช้เงินสดซื้อวัสดุได้

สำนักงานเขตบางเขน ได้อำนวยความสะดวกให้กับชุมชนทุกด้าน ตั้งแต่การชี้แจงทำความเข้าใจ ช่วยแก้ไขปัญหา อำนวยความสะดวกข้อติดขัดในการดำเนินงาน ช่วยเจรจาทางเข้าออก ระหว่างการก่อสร้าง และร่วมวางแผนงานพัฒนาต่อเชิงสังคมรอบด้าน

เมื่อเริ่มสร้างบ้านหรือระบบสาธารณูปโภค ถนน ไฟฟ้า ประปา ที่ทำการ ก็มีให้เลือกข้างเป็นทีมสาธารณูปโภค จาก

ชุมชน ถ้าไม่พอก็เปิดรับจากชุมชนใกล้เคียง มีการบริหารจัดการโดยชาวบ้านมีส่วนร่วม ควบคุมงาน ซื้อวัสดุ ตรวจสอบ ในส่วนของชุมชน แล้วยังมีในส่วนของเครือข่ายฯ ลงไปตรวจงวดงานอีกด้วย เมื่อสร้างโดยแรงงานชาวบ้านเองจะเกิดความรักในสิ่งของที่ได้สร้าง ใครจะมาทำลายบ้านเรือน ถนนหนทาง หรือที่ทำการ ก็จะเกิดความหวงแหนมากขึ้น ชุมชนเล่าว่า สิ่งสำคัญที่

ได้จากการก่อสร้างบ้าน คือ เกิดวัฒนธรรมที่มีการช่วยเหลือกัน เช่น การรื้อย้ายไม่มีการใช้งบประมาณรื้อย้ายกันโดยชาวบ้านมีการช่วยเหลือกัน อีกทั้งมีความรักและหวงแหนในสิ่งที่ตนได้ทำหรือก่อสร้างเสมือนเป็นของตนเองจึงเกิดวัฒนธรรมใหม่คือรักษาและช่วยกันดูแลโดยชาวบ้าน ที่สำคัญชาวบ้านเองได้มีโอกาสได้เสนอแผนงานความต้องการจากการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกแบบผังชุมชน แบบบ้าน หรือระบบสาธารณูปโภค ไปสู่ส่วนราชการให้เกิดการยอมรับได้

จากการจัดระบบกลุ่มย่อยเพื่อทำบ้าน แล้ว ผลที่ตามมาคือ กลุ่มย่อย มีการทำบัญชีครัวเรือน มีการจัดการด้านการเงิน การจัดระบบสวัสดิการ การดูแลสิ่งแวดล้อมของบริเวณกลุ่มบ้านตนเอง

กลุ่มกิจกรรมของชุมชน

1. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย จัดการดูแลงบประมาณสินเชื่อปลูกสร้างบ้าน โดยจัดเก็บอัตราดอกเบี้ย 5% 2% ส่งคืน พอช. 1 % เป็นค่าบริหารจัดการ 1 % กองทุนสำรอง 1 % สวัสดิการ ซึ่ง 1 % สำหรับสวัสดิการจะตัดรายได้เข้ากลุ่มสวัสดิการเพื่อบริหารจัดการ
2. กลุ่มเยาวชน จัดกิจกรรมด้านกีฬา ภายในชุมชน
3. กลุ่มแม่บ้านอาชีพ จัดทำอาชีพเสริม
4. กลุ่มฌาปนกิจ เก็บเงินเป็นครั้งๆ เมื่อมีการเสียชีวิตของสมาชิก และผู้เสียชีวิตได้จากสมทบจากกลุ่มสวัสดิการเพิ่มเติม
5. กลุ่มสวัสดิการ กองทุนส่วนหนึ่งมาจาก 1 % จากดอกเบี้ยส่วนต่างการใช้สินเชื่อบ้าน และการสมทบเพิ่มเติมจากสมาชิกภายในครอบครัวในกลุ่มต่างๆ เพิ่มเติม

ผลกระทบจากโครงการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและการพัฒนาสภาพแวดล้อม

ชาวชุมชนมีความมั่นคงในเรื่องที่ดินและที่อยู่อาศัย

- ชาวชุมชนมีบ้านอยู่อาศัยที่มั่นคง สวยงาม ไม่ต้องกลัวถูกไล่รื้อ มากกว่า 3,000 ครัวเรือน มีบ้านที่สร้างเสร็จแล้ว 750 ครัวเรือน รวมทั้งการเช่าที่ดินราคาถูกจากเจ้าของที่ดินคือกรมธนารักษ์แล้ว 7 ชุมชน จำนวน 100 ไร่

ชาวชุมชนมีระบบสาธารณูปโภค / สาธารณูปการ / สิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น

- ลดรายจ่ายค่าน้ำประปา ไฟฟ้า ลงได้ประมาณ 50-70% เพราะไม่ต้องต่อพ่วงจากคนอื่น เนื่องจากมีทะเบียนบ้านถูกต้อง สามารถติดตั้งไฟฟ้าประปาได้ตามกฎหมาย
- แก้ปัญหาการรुक้าล่าคลองทั้งที่รुक้าแล้ว รื้อย้ายถอยร่นขึ้นมาและป้องกันการรुक้าใหม่

- มีถนนหนทางเพื่อการสัญจรไปมาในชุมชนสะดวกและสามารถระงับเหตุฉุกเฉินได้มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม เช่น ไฟไหม้ การนำคนเจ็บป่วยส่งโรงพยาบาล การเก็บขยะ รวมทั้งกิจกรรมนันทนาการชุมชน

มีกองทุนสวัสดิการชุมชนและการประกันความเสี่ยง

- สมาชิกมีเงินออมทุกครอบครัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง
- มีกองทุนสวัสดิการชุมชนระดับเขต และชุมชนเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิก
- จัดการให้มีความปลอดภัยด้านที่อยู่อาศัย

การพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน

- สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจกันทำงานสาธารณะมากกว่าเดิม
- ชุมชนมีพื้นที่ส่วนกลางในการจัดกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน มีบ้านพักสำหรับคนด้อยโอกาส
- สามารถแก้ปัญหาอื่นในชุมชนได้ เช่น ปัญหายาเสพติด
- ชาวบ้านมีประสบการณ์การทำงานที่หลากหลาย เช่นการก่อสร้างบ้าน การคำนวณค่าก่อสร้าง การออกแบบบ้านและชุมชน

ความสัมพันธ์/ความร่วมมือกับหน่วยงานดีขึ้น

- การประสานงานกับหน่วยราชการ การทำงานแบบมีส่วนร่วม การบริหารงานสหกรณ์
- การทำงานของเครือข่ายมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นเพราะสามารถแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของชาวชุมชน
- หน่วยราชการกับชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีกว่าเดิมเพราะการทำงานร่วมกัน สามารถต่อยอดไปสู่ความสัมพันธ์ทางด้านอื่นๆ ได้มาก

เกิดสภาเด็กและเยาวชนเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว สมาชิกกว่า 100 คน

- ทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม
- รณรงค์ต่อต้านยาเสพติด

การจัดการสิ่งแวดล้อม รณรงค์ คลองสวยน้ำใสร่วมเครือข่ายชุมชน 9 คูคลองในพื้นที่ กทม.

- บนความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา เขตบางเขน กรมทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์ (นิดา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครฯ)

เครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว

ผู้ประสานงาน คุณประภาส แสงประดับ 58/5 ม.6 แขวงอนุสาวรีย์ บางเขน กทม.

โทร.087-5034658 ,02-9729035

เว็บไซต์ : www.klongbangbua.com

ตำบลคลองตัน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

ประยงค์ อุปเสน

เป็นตำบลที่มีคลองเก่าแก่ที่มีประวัติยาวนาน และเป็นคลองแห่งวัฒนธรรม ชื่อว่า “คลองดำเนินสะดวก” โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ขุดเชื่อมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง เป็นคลองที่ใช้คนขุด มีความยาวถึง 32 กิโลเมตร ซึ่งเมื่อครบทุกระยะจะมีเสาหินปักเป็นหลักเขตมีแปดหลักโดยหลักที่หนึ่งอยู่ที่ประตูน้ำบางยางซึ่งเป็นพื้นที่ของสองตำบลคือตำบลคลองตันและตำบลสวนส้ม มีคลองเชื่อมร้อยไหลผ่านหมู่บ้าน/ตำบลคลองตันจำนวน 25 คลอง ผู้คนในตำบลประกอบอาชีพการเกษตร ทำนาและปลูกผลไม้ที่หลากหลาย โดยสภาพแวดล้อมทั่วไป จัดว่าเป็นพื้นที่ตำบลที่มีถนนสวยงาม มีต้นไม้เขียวขจี ลำคลองสวย/น้ำใส

ชาวตำบลคลองตัน มีของดีที่คนทั่วไปเป็นที่รู้จัก คือ มีพระที่เป็นที่เคารพของคนหลายตำบล ได้แก่ หลวงพ่อยิ้ม วัดคลองตันราษฎร์บำรุง นอกจากนี้ยังมี การรวบรวมศิลปวัฒนธรรมเก่าแก่ของชุมชน ศูนย์สภาวัฒนธรรมตำบลคลองตันเกษตรพัฒนา

ในด้านประเพณีสำคัญ ก็ได้แก่การสืบสานวัฒนธรรมประเพณี “สงกรานต์” ที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งจะจัดขึ้นในทุกวันที่ 16 เมษายน ของทุกปี ซึ่งวันสงกรานต์ของที่นี่ จะเป็นวันที่รวมญาติของคนในตำบล

ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชน ในระยะที่ผ่านมา ชาวตำบลก็ได้เกิดการจัดตั้งกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งจากการส่งเสริมของภาครัฐและที่ดำเนินการกันเอง ในหลายๆกิจกรรม ทำให้ตำบลคลองตันมีกลุ่มองค์กรต่างๆของชาวบ้านนับร้อยกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกองทุนสวัสดิการระดับตำบล, ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านตำบลคลองตัน (ศูนย์เรียนรู้เกษตรกรรมพอเพียง) มีสภาวัฒนธรรมตำบล และสภาองค์กรชุมชนตำบล ซึ่งนับว่ามีความหลากหลาย

แสดงให้เห็นว่าตำบลคลองตัน มีพื้นฐานการพัฒนาดี และมีต้นทุนทางสังคมที่สูงมาก โดยเฉพาะการมีแกนนำที่ทำงานร่วมกันอย่างดี ปัญหาหลักของชาวตำบลนั้น คือ ปัญหาหนี้สิน ความไม่ปลอดภัยในทรัพย์สิน (มีคดีลักขโมยในไร่ สวนเพิ่มขึ้น) ปัญหาจากการมีต้นทุนผลิตสูง และขายไม่ได้ราคา และคนในชุมชน ยังไม่ได้รับสวัสดิการที่ทั่วถึง ครอบคลุม

ท้ายที่สุด สภาองค์กรชุมชนตำบล ได้มีประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากตำบลบ้านเลือก อ.โพธาราม จ.ราชบุรี ก็เป็นฝ่ายลุกขึ้นมาประสานงานให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน และตัวแทนกลุ่มคนในตำบล ได้เข้ามาร่วมหารือที่จะบูรณาการงานพัฒนาในตำบล เนื่องจากเห็นว่า การทำกิจกรรมของกลุ่มองค์กรต่างๆ ยังทำไปตามงบประมาณที่มีหรือตามที่

หน่วยงานสนับสนุนกำหนดเท่านั้น ซึ่งทำให้ต่างคนต่างทำ และเกิดความซ้ำซ้อน

ผลจากการหารือกันสามฝ่าย คือ ท้องถิ่น ท้องที่และสภาองค์กรชุมชน ก็ได้เห็นชอบให้มีการจัดทำเป้าหมาย ตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเป้าหมายร่วมของคนทั้งตำบล โดยการจัดทำเรื่องนี้ ชาวตำบลได้เรียนเชิญนายอำเภอ มาร่วมงาน และเชิญผู้เชี่ยวชาญภายนอก มาช่วยสร้างความเข้าใจ และลงมือจัดทำเป้าหมาย ตัวชี้วัดของชาวตำบลด้วยกัน

จากกระบวนการจัดทำ ซึ่งเริ่มจากการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ตัวตนคนทำงาน ทำให้ชาวชุมชนมองเห็นโอกาสและต้นทุนของตนเองรอบด้านขึ้น และได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนเอง พร้อมตัวชี้วัดความก้าวหน้าหรือตัวชี้วัดความสุข ร่วมกันได้ 3 เป้าหมาย แต่ต่อมา สภาองค์กรชุมชนและ อปท. ก็ได้ร่วมกันเพิ่มเป้าหมาย ตัวชี้วัดขึ้นมาอีก 2 เรื่อง จนสามารถสรุปในปัจจุบันได้ 5 เป้าหมาย คือ

1. คนในตำบลปลอดภัยที่สร้างทุกซ์ มีหนี้สินภายนอกลดลง โดยมีตัวชี้วัดสำคัญ คือ จำนวนเงินที่เป็นหนี้ในระบบและหนี้นอกระบบลดลง จำนวนเงินออมของชุมชน/ตำบล เพิ่มขึ้น โดยชาวตำบลจะเน้นการส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือน การส่งเสริมการเพิ่มเงินออม การดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางหลัก

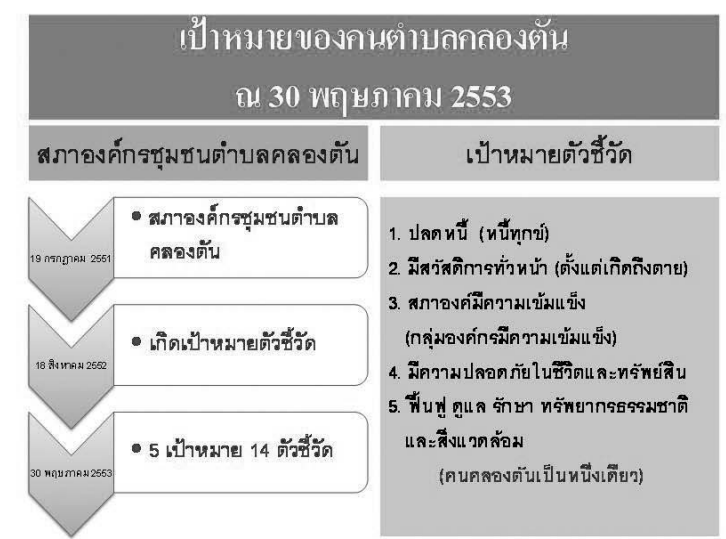
2. คนในตำบล มีความเอื้อเพื่ออาทรกันและกัน จะต้องได้รับสวัสดิการที่ดี ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยมีตัวชี้วัดของชุมชนที่สำคัญ คือ จำนวนประเภทสวัสดิการในตำบลที่เพิ่มขึ้น และจำนวนคนในตำบลที่ได้รับสวัสดิการที่เพิ่มขึ้นและครอบคลุมทุกกลุ่มคน ทั้งนี้โดยมีวิธีการสำคัญคือการรณรงค์และการเพิ่มสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน และการส่งเสริมให้กลุ่ม องค์กรต่างๆ ในตำบลมีการจัดสวัสดิการที่เพิ่มขึ้น

3. สภาองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง (คนตำบลคลองตันมีความเป็นหนึ่งเดียว) มีตัวชี้วัดที่สำคัญ คือ จำนวนสมาชิกของกลุ่มองค์กรเพิ่มขึ้น จำนวนกลุ่มในตำบลมีความเข้มแข็ง เพิ่มขึ้น กลุ่มต่างๆ ในตำบลมีการเชื่อมโยงกันและกัน สภาองค์กรชุมชน สามารถ ประสานความร่วมมือกับภาคีในและนอกท้องถิ่นได้ และมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยมีวิธีการสำคัญ คือ การใช้สภาองค์กรชุมชนเป็นกลไกหลักในการส่งเสริม ความสามัคคี และการบูรณาการแผนงาน ความร่วมมือในท้องถิ่น

4. ผู้คนในตำบลมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยมีตัวชี้วัดที่สำคัญ โดยดูจากปริมาณ/สถิติของอาชญากรรมลดลง โดยใช้วิธีการสำคัญ คือ รณรงค์แก้ไขปัญหายาเสพติด จัดทำโครงการตำรวจบ้าน ช่วยกันเป็นหูเป็นตา ช่วยสอนลูกหลานให้เป็นคนดี มีการประเมินผลโดยรวม และยกระดับการทำงานให้ดีขึ้นเรื่อยๆ มีกระบวนการตรวจสอบ มีขบวนการจัดการความรู้ ถอดบทเรียน และสนับสนุนให้คนในชุมชนเป็นศาสนิกชนที่ดี

จากการจัดทำเป้าหมายตัวชี้วัดการพัฒนา หรือตัวชี้วัดความสุขของคนตำบลคลองตันครั้งนี้ ได้สร้างให้คนที่เข้าร่วมจัดทำ ต่างรู้สึกพึงพอใจ และเห็นผู้รับผิดชอบแต่ละด้าน โดยบางเป้าหมาย หรือบางโครงการ อดต. รับผิดชอบ แผนงานบางอย่าง สภาองค์กรชุมชนต้องจัดทำ และบางเรื่องเป็นหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งการนี้ทำให้แต่ละคนมีหน้าที่ชัดเจน โดยต่างมุ่งทำเพื่อตำบลด้วยกัน และมีมติให้ใช้เวทีประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นที่รายงานความก้าวหน้าของแต่ละเป้าหมาย

จากนั้น แต่ละหน่วยงานก็ได้นำเรื่องนี้สื่อสารสู่ระดับชุมชนทั้ง 5 หมู่ เพื่อให้ชาวบ้านตระหนักร่วมกัน และเริ่มโครงการกิจกรรมตามหน้าที่ของแต่ละองค์กร

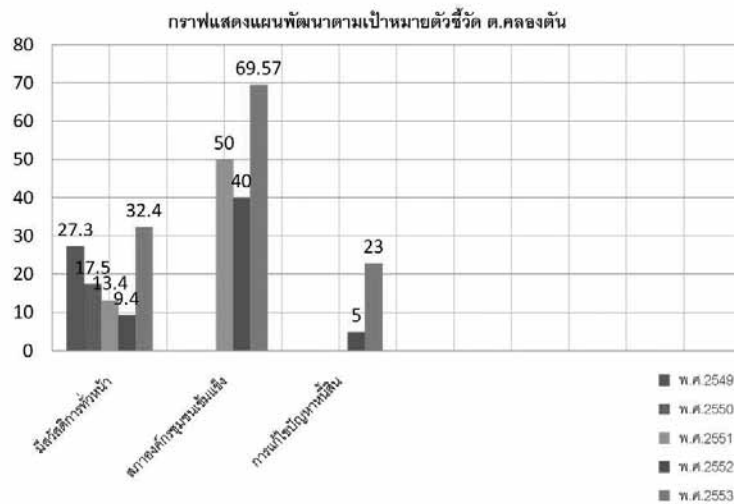

และท้ายที่สุด จากการดำเนินงานร่วมกัน ทำให้ชาวตำบลเกิดโครงการร่วมหลายโครงการ อาทิ โครงการปลอดภัยที่สร้างทุกซ์ ด้วยการส่งเสริมบัญชีครัวเรือน การจัดทำเกษตรพอเพียง การรณรงค์ของทุกฝ่ายให้เกิดการออมในกองทุนสวัสดิการชุมชน การป้องกันภัยจากขโมย การสำรวจผู้ติดยาเสพติดและจัดอบรมเยาวชน การนำเยาวชนเข้ามาสนับสนุนงานของเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบล เป็นต้น ซึ่งได้ทำให้เกิดผลที่เป็นที่พอใจ โดยชาวบ้านเอง ได้นำข้อมูลตัวเลขที่เกิดขึ้น มาใช้เป็นฐานรองรับความก้าวหน้าของแต่ละเป้าหมาย ตัวชี้วัดแต่ละด้าน

ข้อมูลแสดงการเปลี่ยนแปลงหลังชาวตำบลมาร่วมกันจัดทำเป้าหมาย ตัวชี้วัดการพัฒนา

กราฟแสดงเปรียบเทียบตัวเลข ที่ชาวชุมชนตำบลคลองตัน จัดทำขึ้น เพื่อให้เห็นความก้าวหน้าของแต่ละเป้าหมาย

การจัดการตนเองของชาวตำบลคลองตัน ได้เริ่มมาเป็นเวลาหลายปี แต่การจัดการร่วมได้เริ่มมาเป็นเวลาสองปีเท่านั้น แต่ระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ทำให้ชุมชนรู้ว่า ชุมชนคลองตันต้องเป็นคนจัดการด้วยตนเอง ซึ่งเครื่องมือที่จะนำไปสู่การจัดการตนเองได้ ก็คือ คนในตำบลต้องสร้างเป้าหมายร่วมของตนเอง โดยมีรูปธรรมความสำเร็จมาเป็นตัวชี้วัด และสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นความก้าวหน้าได้ด้วยระบบข้อมูล ซึ่งการที่ชุมชนมีเป้าหมายร่วมกัน ก็สามารถจะทำให้เกิดการรวมพลังจากทุกฝ่ายในท้องถิ่น โดยไม่เกิดการการแย่งชิงงานหรือนำการเมืองมาเป็นอุปสรรคในการทำงาน ไม่เกิดการระแวงในหน้าที่ของกันและกัน ในขณะที่หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน ชุมชนก็สามารถกำหนดบทบาทได้เองว่าจะให้เข้ามามีบทบาทเสริมหนุนในเรื่องใด ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้น ของคนในตำบลที่จะจัดการตนเอง ในอนาคต

การจัดการตนเองบนวิถีวัฒนธรรม อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

นุจิรัตน์ อ่องพะ

ความเป็นมา

อำเภอกัลยาณิวัฒนา ชื่อทางการที่ถูกตั้งขึ้นมาใหม่ ตามมติคณะรัฐมนตรี เป็นอำเภอที่ 878 ของประเทศไทย แต่เดิมคนทั่วไปรู้จักในนาม “วัดจันทร์” แต่ชื่อท้องถิ่นที่ชาวบ้านในพื้นที่เรียกกัน คือ “มือเจ๊ะคี”

จากการตั้งเป็นอำเภอใหม่ ทำให้หลายหน่วยงานโดยเฉพาะกระทรวงมหาดไทย อยากรเห็นอำเภอใหม่ เป็นอำเภอในฝัน ฝันที่อยากเห็นการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรกของการตั้งอำเภอ ไม่ว่าจะเป็นการหาพื้นที่ก่อสร้างที่ว่าการอำเภอ แบบการก่อสร้างอำเภอที่ผสมผสานรูปแบบทางการกับความเป็นท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในการคิด วางแผนการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้ง อาชีพ วัฒนธรรม การศึกษา สาธารณสุข และอื่นๆ ที่อยากเห็นต่างไปจากอำเภออื่นๆ ที่ผ่านมา

ในขณะที่ความฝันของชุมชนท้องถิ่น ฝันอยากเห็น การจัดการตนเองในระดับอำเภอ โดยใช้ฐานต้นทุนองค์ความรู้ ภูมิปัญญาตามวิถีชุมชนท้องถิ่น เพราะส่วนใหญ่ร้อยละ 97 เป็นชุมชน ปกาเกอญอ ส่วนอีกร้อยละ 3 เป็นพี่น้องม้ง และลีซู ความฝันของชาวบ้านที่อยากเห็น จึงเริ่มเข้าไปมีส่วนในการเลือกพื้นที่ที่ชุมชนเห็นว่าเหมาะสมในการตั้งที่ว่าการอำเภอใหม่ โดยการบริจาคพื้นที่ของชาวบ้านรวม 82 ไร่ในพื้นที่บ้านใหม่ และร่วมดูแลแบบอาคารก่อสร้างที่มีข้อเสนอจากชุมชนในพื้นที่ แม้ว่าจะเป็นรูปแบบอาคารผสมผสานของรูปทรง แต่สิ่งที่ชาวบ้านขอให้มีในแบบแปลนคือ ยอดแหลมของอาคาร ต้องเป็น 9 ยอด ยอดเป็นรูปไก่ ด้วยการเคารพยกย่องพระเจ้าอยู่หัวฯ 9 พระองค์ เป็นสมมติเทพที่มีความฉลาด ฉลาดแหลม เป็นยอดมนุษย์ 9 อย่าง คือ 1) หูกว้าง 2) มือยาว 3) เขี้ยวยาว 4) คมกว่ามีด 5) แหลมกว่าเข็ม 6) หนักกว่าหิน 7) เบากว่านุ่น 8) ร้อนกว่าไฟ 9) เย็นกว่าน้ำ และที่สำคัญแสดงถึงการตรงต่อเวลา

ประเด็นสำคัญนอกจากการมีส่วนร่วมในการวางแผน ออกแบบอาคาร พื้นที่การตั้งอาคาร สำนักงานที่ว่าการอำเภอแล้ว สิ่งที่อยากเห็น การขอเข้าไปมีส่วนร่วมที่ไม่เพียงแต่ร่วมในการแสดงความคิดเห็นเท่านั้น แต่หมายถึงร่วมในการตัดสินใจ คิด วางแผนและปฏิบัติการ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างประชาธิปไตยเต็มใบบนดอย

จากการหารือและการคุยกันในกลุ่มผู้นำปกาเกอญอ รวมตัวกัน 3 ตำบล รวม 30 คน เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนของชุมชนที่มีอยู่ แล้วอำเภอในฝันนั้น จะฝันไปอย่างไร มีปัญหาหรือแนวทางอย่างไร จึงเป็นโจทย์ของคนในพื้นที่ที่จะมาคิด วิเคราะห์ร่วมกัน ภายใต้การก่อรูปของกลุ่มคนต่างๆ ที่มาร่วมกันครั้งนี้เรียกว่า “สภาแอมือเจ๊ะคี” ในการกำหนดทิศทาง การขับเคลื่อนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการคิด วางแผนการทำงานร่วมกับรัฐทุกรูปแบบตั้งแต่เริ่มต้นของการตั้งอำเภอใหม่ วางแผน กำหนดยุทธศาสตร์การทำงานร่วมกันของสภาฯ

ที่ผ่านมา การทำงานของ “สภาแอมือเจ๊ะคี” ได้มีการวิเคราะห์ต้นทุน องค์ความรู้ในพื้นที่ของตัวแอมือเจ๊ะคีบ้าง ความคาดหวังที่อยากเห็นอำเภอในฝัน การยกระดับจากชุมชนต้นน้ำ เป็นอำเภอ การศึกษา รวบรวมข้อมูล ข้อเสนอที่จะขับเคลื่อนงานพัฒนาต่างๆ ในพื้นที่ แนวทางป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้น และการจัดระบบข้อมูล การศึกษา สังคม ศาสนา วัฒนธรรม ซึ่งพบต้นทุนที่มีอยู่ ได้ถูกขับเคลื่อนพัฒนาไปสู่การวางแผน ยุทธศาสตร์การทำงาน “สภาแอมือเจ๊ะคี” ทั้งเรื่องของ ความเป็นท้องถิ่น กลไกเชื่อมประสานการทำงานในระดับพื้นที่ ผ่านกลไกที่เรียกว่า “สภาแอมือเจ๊ะคี” ผู้นำที่เข้ามามีคุณสมบัติ 9 อย่าง (ความเป็นยอดมนุษย์) การพัฒนาการเรียนรู้จากศูนย์เรียนรู้ชาวบ้าน พัฒนาเป็นสถาบันวัฒนธรรม สร้างกลไกคณะกรรมการการศึกษาวิจัย ที่เป็นแบบวิถีปกาเกอญอ จากผู้รู้ในพื้นที่และนอกพื้นที่ กลไกศาสนาในพื้นที่ เชื่อมประสานการทำงาน การลงขันหนุนเสริมการทำงาน การพัฒนาพื้นที่ใช้ความสุขมวลรวมของประชากร หนุนเสริมการบริหารจัดการมวบรวมในการบริหารจัดการพื้นที่ หรือการให้อิสระอำนาจของแต่ละชุมชนให้มีภาวะบริหารจัดการตนเอง การสร้างความเข้มแข็ง สภาองค์กรชุมชน ผู้นำ ทางวัฒนธรรม การสร้างการเปลี่ยนแปลงผ่านเครื่องมือ สื่อรูปแบบต่างๆ ให้เป็นข้อมูลที่ชุมชนเท่าทันและสื่อสารภายนอก สร้างเวทีวิเคราะห์สถานการณ์อย่างต่อเนื่องในชุมชน การสร้างเครือข่ายการทำเกษตรธรรมชาติ และการสร้างภาคีเครือข่ายภายนอก หนุนเสริมการทำงาน และข้อเสนอจากพื้นที่ คือ รัฐเปิดเผยข้อมูล และมีส่วนร่วมในการกำหนดพื้นที่ การส่งเสริมอาชีพ คำนี้ถึงวิถีการผลิตและวัฒนธรรมชุมชน

จากแนวคิด แนวทาง ที่นำมาสู่การพูดคุย หารือ ก่อเกิด กลไกการทำงานในรูปแบบของ “สภาแอมือเจ๊ะคี” เพื่อยกระดับการทำงานไปสู่การขับเคลื่อน ให้อำเภอในฝัน เป็นฝันมีชีวิต บนวิถีวัฒนธรรม ฮีตฮอยประเพณีท้องถิ่น จึงได้มีการจัดทำยุทธศาสตร์สภาแอมือเจ๊ะคี กำหนดวิสัยทัศน์ กลยุทธ์ แผนการดำเนินงานที่จะทำงานไปข้างหน้าร่วมกัน

การก่อเกิดสภา “แะมือเจคีเกอเระ”

“ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย เป็นประชารัฐ ไผทของไทยทุกส่วน” เป็นเพลงชาติไทยปัจจุบันประโยคต้นๆ โดยประกาศใช้เป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 เป็นต้นมา เนื้อหาความหมายของบทเพลงได้นั้นย้ำการเป็นประชารัฐไผทของไทยทุกส่วน ซึ่งนั่นควรจะหมายถึงคนทุกพื้นที่ ทุกเชื้อชาติ ทุกชาติพันธุ์ในเขตปกครองของราชอาณาจักรไทย โดยไม่เพียงแค่บุคคลเท่านั้น แต่ควรหมายถึงการรวมกันของภูมิปัญญา องค์กรความรู้และวัฒนธรรมต่างๆ ทุกภาคส่วนในผืนแผ่นดินไทย รวมกันเป็นชาติไทยที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม

ในอดีตชุมชนต่างๆ มีความเป็นอิสระในการใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการตนเองสูง กระทั่งปี พ.ศ. 2504 ได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติดั้งเดิมที่ 1 ซึ่งยังไม่มีการใช้คำว่า “สังคม” ในตอนนั้น โดยได้รับการชี้แนะ และการสนับสนุนอย่างแข็งขันของธนาคารโลกที่ต้องการสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยมสู่ประเทศที่กำลังพัฒนา เน้นที่การพัฒนาประเทศสู่อุตสาหกรรม ดังนั้นการพัฒนาของประเทศส่วนใหญ่ที่ผ่านมา ล้วนแต่เป็นการเลียนแบบภูมิปัญญาและเอาอย่างความทันสมัยของตะวันตกมากกว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการผลิตในลักษณะที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย แผนพัฒนาในลักษณะเช่นนี้ยังผลให้ชนบทตกอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบการพัฒนาความสามารถในการผลิตภาคเกษตรกรรมบนพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน ขาดความต่อเนื่องหยุดชะงักลง ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ (ยศ สันตสมบัติ, 2539:49)

ทุนนิยมโลกมีกระบวนการครอบงำเศรษฐกิจของสังคมไทยผ่านกลไกของรัฐชาติ ภายใต้วาทกรรมของคำว่า “พัฒนาจากวาทกรรมการพัฒนานี้เองที่รัฐ ได้ผนวกดึงเอาชุมชนต่างๆ ในชนบทมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างเศรษฐกิจระดับชาติ กระบวนการ ครอบงำเศรษฐกิจของประเทศจากระบบทุนนิยม จึงส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมชุมชน และสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างคน ทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีความเชื่อต่างเริ่มเปลี่ยนแปลง ทำให้ชุมชนชนบทมากมายต่างสูญเสียความเป็นชุมชน ทั้งในด้านวิถีการผลิต และวิถีจารีตวัฒนธรรม ชุมชน ยิ่งทำให้ชุมชนอ่อนแอ ขาดศักยภาพและประสิทธิภาพในการจัดการปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น จนในที่สุดไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้

เมื่อชุมชนซึ่งเป็นรากฐานของประเทศอ่อนแอย่อมส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของประเทศเช่นกัน จากการรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย กลับกลายเป็นการครอบงำและกลืนเลือดเนื้อให้กลายเป็นเพียงหนึ่งเดียว (Mono Culture) แม้ว่าในปัจจุบันจะมีชุมชนต่างๆ ไม่น้อยที่พยายามต่อสู้หัดยืนในความเป็นชุมชนของตนเอง โดยการพยายามพลิกฟื้นวิถีวัฒนธรรมของชุมชนทั้งในด้านการผลิต การจัดการความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และ

ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ทิศทางและกลยุทธ์การเปลี่ยนแปลงที่มาจากข้างนอกเองมีเคียดหุดนึ่งระบบทุนนิยมได้เน้นเศรษฐกิจแบบการค้าพาณิชย์ กระตุ้นให้ชาวบ้านหารายได้เพิ่มขึ้นจากการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตที่สลับซับซ้อนขึ้น เป็นการผลิตพืชเชิงเดี่ยวซ้อนทับการผลิตอาหารและสิ่งของจำเป็น ตามระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพที่หลากหลาย ส่งผลให้วิถีชีวิตของชุมชนปกาเกอเระถูกขัดสน มีทางเลือกในการดำรงชีวิตอย่างจำกัด ถูกผูกติดกับเงิน และสินค้ามากกว่าการช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง ส่งผลให้ชุมชนเองที่พยายามพึ่งตนเองไม่สามารถต่อสู้ได้เพียงลำพัง โดดเดี่ยวได้ จำเป็นต้องมีการรวมพลัง รวมกลุ่ม รวมเครือข่ายทั้งภายในชุมชน และกับภายนอกด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดกระบวนการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่รุกเข้ามาได้อย่างเหมาะสมเท่าทันและรัดกุม

พื้นที่มือเจคี หรือบริเวณขุนน้ำแจ่ม เป็นชุมชนปกาเกอเระขนาดใหญ่ มากกว่า 19 หมู่บ้านประกอบด้วย 3 ตำบล คือ ตำบลแจ่มหลวง ตำบลบ้านจันทร์ และตำบลแม่แดด เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมสูง เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าสนภูเขารวมชาติที่มีบริเวณกว้างที่สุดในประเทศไทย และมีความหลากหลายทางชีวภาพของผืนป่าสนมากที่สุด ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กอปรกับเป็นพื้นที่ของชนเผ่าปกาเกอเระ ที่มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญาในการจัดการระบบนิเวศธรรมชาติแบบป่าสนภูเขาอย่างหลากหลาย และคนปกาเกอเระในพื้นที่เองได้มีการใช้และดูแลปกป้องรักษาผืนป่าสนอันเป็นดังชีวิตของคนในพื้นที่แห่งนี้มายาวนานหลายชั่วอายุคนแล้ว โดยระหว่างปี พ.ศ. 2530 – 2540 ชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาต่อสู้คัดค้านโครงการของรัฐในการมาตั้งโรงเลื่อยไม้เพื่อตัดและแปรรูปไม้สนจากพื้นที่ จนชาวบ้านได้รับชัยชนะเมื่อรัฐได้ยอมรื้อถอนโรงเลื่อยไม้ขนาดใหญ่ออกจากพื้นที่และชะลอโครงการตัดไม้สนในพื้นที่ไปก่อน

นอกจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแล้ว คนปกาเกอเระมือเจคี ยังมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของชนเผ่า ซึ่งแสดงออกผ่านทางจารีต พิธีกรรมในการผลิตพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นประเพณี การแต่งกาย การแสดงศิลปวัฒนธรรมตลอดจนภาษาเขียนและภาษาพูด อันเป็นคุณค่าที่แสดงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมของสังคมไทย

มาวันนี้คนปกาเกอเระมือเจคี ต้องเผชิญหน้ากับคลื่นพายุลูกใหญ่ เป็นลูกใหม่ที่กำลังก่อรูปขึ้นมา และพัดมาอย่างฉับพลันจนตั้งตัวแทบไม่ทัน โดยที่คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่คาดคิดมาก่อนว่าจะรวดเร็วในการดำเนินการพัฒนาต่างๆ ยกอร์ดับขึ้นมาเป็นอำเภอ ใช้ชื่อว่า กัลยาณวิวัฒนา ซึ่งทัศนะหนึ่งเป็นสิ่งที่ดี ที่จะทำให้พื้นที่ได้รับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ดีขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ การติดต่อสื่อสารกับทางราชการให้มีความสะดวกขึ้นกว่าเดิมที่ต้องเดินทางไปที่ตัวอำเภอแม่แจ่ม ต้องใช้เวลากว่าหนึ่งวัน เมื่อพื้นที่ยกอร์ดับเป็นอำเภอ ซึ่งเป็นอำเภอที่ได้รับพระราชทานชื่อจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นำความปราบปลื้มมาสู่ประชาชนในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล เป็นที่ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง

แล้วความวุ่นวายได้ส่อเค้าขึ้นมาทันที หลังจากข่าวการจัดตั้งอำเภอใหม่ ได้รับการยืนยันอย่างแน่นอนชัดเจนจากทางการ เริ่มมีนายทุนจากภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินในพื้นที่ เริ่มมีพ่อค้าจากที่อื่นมาขอเช่าบ้านเพื่อตัดแปลงเป็นร้านค้า ตลาด ร้านอาหารชุมชน คนในชุมชนเริ่มซื้ออาหารจากตลาดมาบริโภคมากขึ้น ระบบการผลิต การใช้แรงงานมีการนำเครื่องจักรกลมาใช้มากขึ้น เริ่มมีโครงการพัฒนาต่างๆจากรัฐเข้ามามากขึ้น อาทิ โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยการส่งเสริมการปลูกพืชพานิชย์แบบเชิงเดี่ยว เป็นต้น ในขณะที่หน่วยงานภาครัฐเริ่มเข้ามาบังคับใช้กฎเกณฑ์ต่างๆ ทางกฎหมาย ซึ่งไม่ค่อยสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น เช่น กฎหมายรังวัดที่ดินในเขตป่าสงวน ทางราชการจะไม่รังวัดที่ดินให้ชุมชนกรณีที่มีต้นไม้ใหญ่อยู่ นอกจากว่า ชาวบ้านจะตัดต้นไม้ใหญ่ออกเพื่อจ่ายต่อการวางวัด ทำให้ชุมชนเริ่มสงสัยในนโยบายการพัฒนาในพื้นที่ เพราะต้นไม้ใหญ่เป็นต้นไม้ที่ชุมชนดูแลรักษามานาน คนในชุมชนเริ่มวิตกกังวลว่าทรัพยากรในพื้นที่จะถูกขูดรีดเพื่อพัฒนามากเกินไปจนเสียความสมดุล วิถีชีวิตชุมชนจะล่มสลาย ความเป็นคนปกากะญอเดิมจะหมดความหมายลงที่สุดในที่สุด

ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องจัดตั้งขบวนการประชาสังคมเพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางขับเคลื่อนการพัฒนาในพื้นที่ให้เหมาะสมกับสภาพบริบทและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของสภาแะมือजेค

1. เพื่อเป็นองค์กรภาคประชาสังคมในการร่วมกำหนดและขับเคลื่อนทิศทางการพัฒนาในพื้นที่มือजेค
2. เพื่อเป็นองค์กรที่สร้างพื้นที่การเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนภาคประชาสังคมของคนในพื้นที่มือजेค
3. เพื่อสร้างภาคีความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับชุมชนให้เกิดความเป็นธรรมในกระบวนการพัฒนา

ต้นทุนเดิมชุมชน “มือजेค”

ก่อนที่จะก้าวไปข้างหน้า และร่วมกำหนดอนาคต ความฝันร่วมกันของคนในพื้นที่มือजेค คือนาม “สภาแะมือजेค” ที่จะก้าวไปอย่างไร ผ่านการวิเคราะห์ต้นทุนเดิมของดีที่ชุมชนมีอยู่ พบว่ามีหลายด้านด้วยกัน ทั้งด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านสังคม ด้านศาสนา วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดต้นทุน ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ

- ต้นทุนมีมาก เป็นฐานในการผลิตของชุมชน เช่น การสร้างบ้าน การใช้ไม้ทำพื้น
- เศรษฐกิจพอเพียง (พึ่งพาตนเอง)
- มีการเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหารและเป็นการออม
- ด้านการศึกษา (ภูมิความรู้)
- มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการจัดการสังคม ทรัพยากร ฯลฯ
- ส่งเสริมสนับสนุนบุตรหลานให้เข้าเรียนในระบบมากขึ้น
- สถานศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับเด็กในพื้นที่

ด้านสังคม

- มีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย
- มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกันและกัน
- มีกลุ่มแม่บ้าน, องค์กรในการแลกเปลี่ยนตามเวทีต่างๆ
- สังคมวัฒนธรรมที่คล้ายกัน เนื่องจากชุมชนเป็นปกากะญอโดยส่วนใหญ่
- มีความเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส รู้จักสัมมาคารวะความสามัคคี (ความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติยังมีอยู่, ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่)

ด้านศาสนาและวัฒนธรรม

- ประเพณีวัฒนธรรมยังมีอยู่ วิธีการผลิตแบบชนเผ่า การแต่งกาย การเรียกแขกกินข้าว ภาษา ประเพณี อัตลักษณ์ปกากะญอ (มีการสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดก็ตาม)
- ศิลปะและดนตรี (การรำยรำ, การขับร้อง, การเล่นดนตรี, ธา, สุภาซิต, ดาบ, กระทบไม้ไผ่, กระทุง, แกว, เดอ)
- ต่างความเชื่อ ต่างศาสนาแต่สามารถทำงานร่วมกันได้
- มีการสืบทอดผู้นำตามวัฒนธรรมต่อกันในเรื่องฮีโร่ข่อย
- คุณธรรม, ศีลธรรม (การเอามื้อเอาวัน/ความผูกพันทางใจ/ความเคารพกัน)
- ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (ความรัก/การให้เกียรติ/ การนับถือ)
- ศาสนสถาน (เจดีย์วัดจันทร์/ภูเขาวชิรฐาน)

ด้านสิ่งแวดล้อม

- ไม้สนภูเขาธรรมชาติ ที่มีพื้นที่กว้างที่สุดในประเทศไทย
- ผืนป่าเป็นแหล่งอาหาร พืชผัก, สัตว์ป่า (ไม่ต้องซื้อ ไม่ต้องพึ่งพาสตาดภายนอก)
- ภูมิปัญญาที่เอื้อ / ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าช้า การทำฝาย การบวชป่า เติบโต หัตถกรรม เครื่องประดับ สมุนไพร นวด, จับเส้น จักสาน คากา, อาคม
- มีกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากร มีกลุ่มในการจัดการทรัพยากร (เช่น กลุ่มน้ำแม่แจ่มตอนบน)
- แหล่งน้ำที่ใสสะอาด อุดมสมบูรณ์ มีอากาศที่บริสุทธิ์อยู่

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจากการที่พื้นที่มือจะคี (ขุนน้ำแจ่ม) ถูกยกระดับเป็นอำเภอ

การเปลี่ยนแปลงที่เป็นคาดการณ์ไว้ว่าจะเกิดผลทั้งเชิงบวก เชิงลบ ชุมชนได้วิเคราะห์ร่วมกันพบว่า

การเปลี่ยนแปลงเชิงบวก

- การคมนาคมดีขึ้น สะดวกสบายขึ้น
- โอกาสทางการศึกษาของคนในพื้นที่จะเพิ่มขึ้น ได้มีโอกาสเรียนรู้ภาษาอื่นๆ มากขึ้น
- การเดินทางติดต่อราชการง่าย สะดวก ประหยัดทั้งเวลาและเงิน
- การเข้าถึงบริการของรัฐทั้งสวัสดิการ และการรักษาพยาบาลดีขึ้น
- ลูกหลานได้กลับมาทำงานใกล้บ้าน
- เศรษฐกิจดีขึ้น (ค้าขาย รับจ้าง)
- ภารกิจศาสนาทำได้ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น (ศาสนสัมพันธ์)
- การบังคับใช้กฎหมายเพื่อควบคุมพฤติกรรมวัยรุ่นในพื้นที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น
- จารีตวัฒนธรรมของชุมชนปกาเกอะญอจะปรากฏออกมาสู่สาธารณะมากขึ้น
- สัมพันธภาพระหว่างคนในชุมชนกับผู้นำการปกครองในระดับอำเภอจะมีมากขึ้น
- การหนุนเสริม สนับสนุนจากเครือข่ายภายนอกมีมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงในเชิงลบ

- การรุกเข้ามาของการท่องเที่ยว มีการขายที่ดิน นายทุนต่างถิ่นเข้ามาซื้อที่ดินมากขึ้น
- มีการปะทะสังสรรค์กับคนข้างนอกมากขึ้น ผู้มีอิทธิพลทั้งในระดับท้องถิ่นและประเทศเข้ามาแพร่ขยายอำนาจมากขึ้น
- ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรกับหน่วยงานรัฐจะมีมากขึ้น
- ทรัพยากรธรรมชาติถูกขูดรีดมากขึ้น ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่จะมีจำนวนลดลง
- ความสามัคคีจะน้อยลง เนื่องจากมีจำนวนกลุ่มคนที่หลากหลาย อาชญากรรมเพิ่มขึ้น (ยาเสพติด, ขโมย) ปัญหาเด็กและเยาวชน (การทะเลาะวิวาท, ตั้งแก๊งค์ต่างๆ)
- โครงสร้างทางสังคมปกาเกอะญอจะหายไป วัฒนธรรมประเพณีจะถูกทำลายวิถีจารีต ตามประเพณีจะถูกมองข้ามไป/ระบบการปกครองที่เป็นทางการจะเข้ามาแทนที่ความเห็นแก่ตัวมากขึ้น มีการพึ่งพาตนเองน้อยลง ใช้หลักกฎหมาย/นิติธรรมมากกว่าหลักคุณธรรมศีลธรรม
- การค้าขายจะเกิดขึ้นเต็มตัว/ความเจริญก้าวหน้าในการค้าขายที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกมากขึ้น (มีร้านสะดวกซื้อ, มีปั้มน้ำมัน ร้านคาราโอเกะ, ภาษา, การแต่งกาย, ความเชื่อ, ค่านิยม, สื่อ ฯลฯ)
- มีค่าครองชีพที่สูงขึ้น มีการแข่งขันกันในด้านต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น
- ความสับสนวุ่นวายมากขึ้น มีสิ่งจูงใจในการทำผิดศีลธรรมเกิดปัญหาที่ตามมาเพิ่มขึ้นในระดับครอบครัว ชุมชน เยาวชน คนในพื้นที่วัยรุ่นมีพฤติกรรมในทางที่ไม่ดี ล่อแหลมมากขึ้น ยาเสพติดแพร่ระบาดมากขึ้น อุบัติเหตุจะมากขึ้น ครอบครัวแตกแยกมากขึ้น
- การเคารพ ศรัทธาในศาสนาลดลง การมองผลประโยชน์และเงินเป็นพระเจ้ามากขึ้น คนจะเห็นแก่เงินมากกว่าความรัก ความรักของคนในพื้นที่ลดลง
- ระบบสุขภาพของคนในพื้นที่มีคุณภาพลดลง อาหารในธรรมชาติลดลง มลภาวะเป็นพิษมากขึ้น (อาหาร, อากาศ, น้ำ, ขยะ) คนในพื้นที่มีอายุเฉลี่ยน้อยลง
- คนจะเหนียวมากขึ้น ต้องตามกระแสจากภายนอกตลอดเวลาพึ่งตนเองไม่ได้ ติดระบบบริโภคนิยมมากขึ้น

ทิศทางขยับเคลื่อนงานเพื่อพัฒนาพื้นที่มือเจคี (ขุนน้ำแจ่ม) และ แนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและจะเกิดขึ้นในพื้นที่

1. ระดับกลไกประสานพื้นที่

1. สร้างกลไกคณะทำงานภาคประชาสังคมในพื้นที่ เพื่อเป็นองค์กรคู่ขนานในการร่วมกำหนดทิศทางและขับเคลื่อนการพัฒนาตลอดจนวิเคราะห์ประเมินการพัฒนาในพื้นที่มือเจคีเป็นระยะๆ (สภา แอะมือเจคีเก๋อเรือ)
2. ฝังจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์คนปกากะญอที่สัมพันธ์กันระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ผ่านศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมปกากะญอมือเจคี โดยการบริหารจัดการโดยชุมชน
3. จัดตั้งคณะกรรมการหรืออนุกรรมการเพื่อทำการศึกษาวิจัยทรงอาคารที่มีความเป็นอัตลักษณ์ตามแบบวิถีและวัฒนธรรมคนปกากะญอ เพื่อมาเป็นแบบอาคารศูนย์ราชการอำเภอถลางวิวัฒนา โดยการมีส่วนร่วมของผู้วิวัฒนวัฒนธรรมปกากะญอทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่
4. สร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรศาสนาในพื้นที่ให้มีบทบาทในการขัดเกลาพฤติกรรมของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผ่านศาสนาสนสัมพันธ์มือเจคี
5. บทบาทของหน่วยงานรัฐควรให้ความสำคัญในการลงขันหนุนเสริมการดำเนินงาน (คน งาน เงิน)

2. ระดับนโยบาย

1. ให้พื้นที่ใช้ตัวชี้วัดการพัฒนาพื้นที่ โดยใช้ความสุขมวลรวมของประชากรในพื้นที่แทนที่การใช้รายได้มวลรวมของประชากร
2. หนุนเสริมและผลักดันให้ระดับชุมชน มีกฎระเบียบในการบริหารจัดการชุมชนที่สอดคล้องกับหลักกฎหมาย กฎจารีตประเพณี และกฎศีลธรรมของศาสนา
3. หนุนเสริมและผลักดันให้เกิดความเข้มแข็งของสภาองค์กรชุมชนผ่านผู้นำทั้งทางการและผู้นำตามวัฒนธรรมดั้งเดิม

3. ระดับปฏิบัติการ

1. สร้างภูมิคุ้มกันแก่ชุมชนในการรับมือการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ผ่านข้อมูล สื่อ
2. สร้างเวทีการวิเคราะห์สถานการณ์พื้นที่อย่างต่อเนื่องของคนในชุมชน (การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ (กฎ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม ของพื้นที่สู่สาธารณะ)
3. สร้างเครือข่ายการทำเกษตรธรรมชาติ (ดิน ป่า น้ำ อาหาร สัตว์น้ำ)
4. สร้างระบบบำบัดน้ำเสียและขยะที่มีประสิทธิภาพ

5. สร้างเครือข่ายภาคีจากภายนอกมาหนุนเสริมการทำงาน
6. สร้างเครือข่ายพิทักษ์ ติดตาม และเฝ้าระวังการซื้อการขายที่ดินมือเจคี (Mu Jey Kee Land Watch Network)

ข้อเสนออื่น ๆ

1. รัฐควรมีการเปิดเผยข้อมูลของแผนงานต่างๆที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่อย่างโปร่งใส เปิดเผย เช่น ข้อมูลผัง (ชุมชน) อำเภอ แผนแม่บท เป็นต้น รวมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอน
2. รัฐและหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมอาชีพ ควรคำนึงถึงวิธีการผลิตตามวัฒนธรรมชุมชน และทุนเดิมด้านอื่นๆของชุมชนเป็นเบื้องต้นก่อน เช่น พันธุ์ผลไม้พื้นบ้าน พันธุ์สัตว์พื้นบ้าน งานหัตถกรรมพื้นบ้าน การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร เป็นต้น
3. ข้าราชการที่จะเข้ามาประจำการในพื้นที่ควรเป็นคนที่มีความรู้ด้านการเมืองการปกครองแบบธรรมาภิบาล รวมทั้งเป็นผู้ที่เข้าใจวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น ควรเป็นผู้ที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม สามารถเป็นแบบอย่างแก่เยาวชนและประชาชนได้
4. การรับสมัครบุคลากรที่จะมาทำงานในพื้นที่ไม่ควรใช้ “ดวง” (เด็กเส้น, วิ่งเต้น, เงินใต้โต๊ะ คอร์รัปชั่น)
5. การเข้ามาของระบบเศรษฐกิจแบบใหม่หรือโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐและเอกชน ต้องมีการทำการประชาคมอย่างทั่วถึงรอบด้าน และให้มีการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชนก่อน แล้วค่อยให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ

จากต้นทุนชุมชน สู่การกำหนดวิสัยทัศน์ “สภาแอะมือเจคี”

วิสัยทัศน์

ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง รู้เท่าทันการพัฒนา มีส่วนร่วมในการพัฒนา กับทุกภาคส่วน ร่วมกำหนดวิถีชีวิตตนเอง จัดการตนเอง รักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ธรรมชาติดิน น้ำ ป่า ตามวิถี จารีตวัฒนธรรม ประเพณี ของแต่ละชาติพันธุ์เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืนและสันติสุข

Mission แนวทางการทำงาน

แนวทางหลักที่ 1 พัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน และชาติพันธุ์ โดยพัฒนาความรู้ความเข้าใจและมีส่วนร่วมในการกำหนดวิถีตนเอง

แนวทางหลักที่ 2 สร้างความร่วมมือทุกภาคส่วน ทั้งรัฐ เอกชน องค์กรภาคีอื่นๆ เช่น ภาคีประชาสังคม เป็นต้นทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่

แนวทางหลักที่ 3 พัฒนาสื่อและการสื่อสารให้เกิดความเข้าใจร่วมกันทั้งภายใน และภายนอก กับทุกภาคส่วนเพื่อให้เกิดการร่วมกันพัฒนา

แนวทางหลักที่ 4 พัฒนาการความรู้ การศึกษาวิจัย การมีส่วนร่วมประเด็นทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า ผังเมือง วัฒนธรรม จารีตประเพณี และความเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง

บ้านเมืองจะเข้มแข็งต้องมี
ด้ายแฉ้วนอน การเมือง
แบบมีตัวแทนเหมือนกับ
ด้ายแฉวตั้ง ฉะนั้นต้องมี
การเมืองแฉ้วนอน ก็คือเส้น
ด้ายแฉ้วนอนเพื่อถักทอ
ให้เป็นผ้า สมัชชาสุขภาพเป็น
กระบวนการคล้ายๆ แบบ
ฝึกหัดที่เป็นรูปธรรม
ว่าจะมีส่วนร่วมอย่างไร

การพัฒนาขบวนองค์กรชุมชนตำบลงิ้วเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

เสาวลักษณ์ สมสุข สิริกร บุญสังข์

บ้านดงขี้เหล็กเดิมที่เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2440 ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างหมู่บ้านหนองทะเล และบ้านดงขวาง หมู่บ้านตั้งอยู่บนดอนมีความอุดมสมบูรณ์ หมู่บ้านหนึ่ง คนที่มาตั้งบ้านดงขี้เหล็กคนแรกมาจากเวียงจันทน์เห็นความอุดมสมบูรณ์ ของพื้นที่ ก็จับจองพื้นที่ทำนา ทำสวน ในบริเวณที่มีต้นไม้ชนิดหนึ่งขึ้นอยู่มาก คือ ต้นขี้เหล็ก ชาวบ้านสมัยนั้นก็เรียกชื่อบ้านตามชื่อต้นไม้ คือ บ้านดงขี้เหล็ก ต่อมาเมื่อเปลี่ยนจากหมู่บ้านมาเป็นตำบล จึงได้ชื่อว่าตำบลดงขี้เหล็ก มีหมู่บ้านในเขตการปกครอง 14 หมู่บ้าน จำนวนหลังคาเรือน 2,494 หลังคาเรือน และจำนวนประชากรในเขต อบต. 9,446 คน การประกอบอาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร เช่น ทำนา การทำสวนไม้เต็ง การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ซึ่งมีกลุ่มผู้ผลิตไม้ดอกไม้ประดับระดับตำบลเป็นที่รู้จักทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด นอกจากนี้ยังมีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่บริเวณใกล้ๆ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนมีอาชีพทำงานรับจ้างในโรงงาน ส่งผลให้มีรายได้ สม่าเสมอ ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านค่อนข้างดี

ตำบลดงขี้เหล็กเป็นตำบลหนึ่งที่รูปธรรมงานพัฒนาชุมชนหลายด้าน เช่น ชมรมแผ่นดินพลังท้องถิ่นท้องที่สามัคคี ศูนย์เรียนรู้ OTOP ศูนย์สมุนไพร พื้นที่ต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แผนแม่บทชุมชน สวัสดิการวันละบาท เนื่องจากเป็นตำบลที่มีกิจกรรมหลากหลายจึงมีการยกระดับเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน ทำให้มีผู้คนมาเยี่ยมเยือนเพื่อศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์อย่างไม่ขาดสาย มีแกนนำที่เป็นวิทยากรชาวบ้านที่สามารถเล่าและถ่ายทอดจากประสบการณ์ที่เกิดจากการลงมือทำ เรียนรู้และลองผิดลองถูกเรื่อยมา รูปธรรมหนึ่งของการพัฒนาในตำบลดงขี้เหล็กที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือ การบริหารจัดการและการพัฒนาชุมชน โดยการใช้สถาบันการเงินออมทรัพย์เป็นตัวโยงทุนในชุมชนมาร่วมกันบริหารจัดการ ให้

สมาชิกกู้ยืม การจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิก การลงทุนร่วมกันหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายระดับตำบล ทำให้เกิดความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกันอย่างกว้างขวาง สามารถขยายผลสู่กิจกรรมอื่นๆ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความร่วมมือจากแกนนำในตำบลมาร่วมกันพัฒนาชุมชนได้อย่างกว้างขวาง

เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลงิ้วเหล็ก

หากย้อนกลับไปในอดีตเมื่อ 30 กว่าปีที่ผ่านมานี้ ชาวบ้านตำบลดงขี้เหล็กส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนไม้เต็ง เป็นเกษตรกรที่ต้องกู้ยืมเงินเพื่อนำมาใช้ลงทุนประกอบอาชีพ ส่วนหนึ่งต้องกู้ยืมจากนายทุนภายนอกซึ่งต้องจ่ายดอกเบี้ยแพง เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็ต้องชดใช้หนี้สิน บางรายต้องใช้นี้เป็นข้าวเปลือก ทำให้ความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านขณะนั้นไม่ดี มีหนี้สินมาก ชาวบ้านไม่มีการออม ต้องรอผลผลิตที่ขายได้ในรอบปีอย่างเดียว เมื่อต้องประสบกับปัญหาเข้าไปซ้ำมาไม่มีวันจบสิ้น ผู้นำหมู่บ้านจึงได้จัดประชุมให้ชาวบ้านได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองสู่กันฟัง โดยเฉพาะปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้นกับทุกครัวเรือน

ในช่วงปี พ.ศ. 2524 หมู่บ้านต่างๆ ในตำบลได้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกันอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เนื่องมาจากการได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองจังหวัดปราจีนบุรี ที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หมู่บ้านต่างๆ หายอดกันตั้งกลุ่มตามความพร้อมของผู้นำและชาวบ้าน จนกระทั่ง ปัจจุบันมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตครบทั้ง 14 หมู่บ้าน ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกประมาณ 5,860 คน มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 180 ล้านบาท การทำกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตของหมู่บ้าน มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างต่อเนื่อง มีการออมเงินรวมกัน เพื่อเป็นกองทุนกลางช่วยเหลือกลุ่มต่างๆ ให้กู้ยืมไปช่วยเหลือสมาชิกแต่ละกลุ่ม แต่ในทางปฏิบัติแล้วกลับไม่มีการกู้ยืมเงินจากเครือข่ายเนื่องมาจากเงินที่มีอยู่ในกลุ่มแต่ละหมู่บ้านเพียงพอต่อการกู้ยืมของสมาชิก แต่การประชุมแลกเปลี่ยนกันก็ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องมิได้ขาด

บรรยากาศนั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน

บรรยากาศบริเวณสถาบันการเงิน

การบูรณาการทุนชุมชน : สถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิต ตำบลดงขี้เหล็ก

บ้านดอนขี้เหล็กเป็นหนึ่งในเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลดงขี้เหล็ก ซึ่งเป็นต้นแบบที่ขยายงานพัฒนาจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตสู่การทำกิจกรรมด้านอื่นๆ เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอนขี้เหล็ก หมู่ 10 ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2524 ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองปราจีนบุรี มีสมาชิกแรกตั้ง 90 คน มีเงินสะสมสะสมจำนวน 1,100 บาท จากคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านทั้งหมด 250 ครัวเรือน โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนเงินทุนในการประกอบอาชีพ และสร้างวินัยการออมให้เกิดแก่คนทุกคนในหมู่บ้านดอนขี้เหล็ก เงินที่ได้มาจากการออม ได้นำไปหมุนเวียนให้สมาชิกได้กู้ยืมไปประกอบอาชีพ โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ (ร้อยละ 1 บาทต่อเดือน) ดอกผลที่ได้ก็กลายเป็นเงินปันผลคืนให้แก่สมาชิก

เมื่อปี พ.ศ. 2549 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) มองเห็นศักยภาพของกลุ่มที่สามารถบริหารจัดการ และพัฒนาให้เติบโตเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง จึงสนับสนุนให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอนขี้เหล็กเป็น **สถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิต ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี** เมื่อตุลาคม 2549 และมีการพัฒนาระบบการบริหารจัดการใช้ระบบปรับฝาก ถอน กู้ยืม ชำระดอกเบี้ยผ่านระบบคอมพิวเตอร์ ทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วให้ทั้งแก่คณะกรรมการ และสมาชิก สร้างความมั่นใจให้แก่สมาชิกเพิ่มมากขึ้น มีอาคารเป็นสถานที่ดำเนินการที่มั่นคงเปิดรับฝากฝากเงินจากสมาชิก ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกเฉพาะชาวบ้านจากหมู่บ้านดอนขี้เหล็ก จำนวน 1,952 คน มีเงินออม 39,676,701 บาท โดยที่มาของเงินมาทั้งจากการฝากเงินออมสะสมทรัพย์รายคน กลุ่มต่างๆ นำเงินมาฝาก เช่น กลุ่มประปาหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มกีฬาหมู่บ้าน สถาบันการเงินฯ ได้ทำกิจกรรมการออมและการปล่อยกู้ให้สมาชิก สามารถช่วยเหลือสมาชิกและช่วยลดปัญหานั่นนอกระบบของสมาชิกได้ สมาชิกของกลุ่มมีรายได้ประจำจากการขายไม้ดอกไม้ประดับ จึงทำให้สมาชิกเน้นการฝากเงิน เป็นเงินเก็บ ทำให้กลุ่มมีเงินเหลือและสามารถนำไปลงทุนซื้อพันธบัตรและสลากออมสินเป็นรายได้ให้กลุ่มอีกด้านหนึ่ง

บรรจง พรหมวิเศษ

สถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านตำบลดงชีเหล็ก เปิดทำการทุกวัน ที่ 5-6 ของทุกเดือน สมาชิกจะต้องนำเงินมาฝากออม ถอนหรือกู้ให้แล้วเสร็จภายใน 2 วันนี้ หลังจากนั้นวันที่ 7 คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ซึ่งได้แก่ ฝ่ายอำนวยการ 5 คน ฝ่ายเงินกู้ 5 คน ฝ่ายตรวจสอบ 4 คน และฝ่ายส่งเสริม 3 คนจะร่วมประชุมหารือร่วมกัน กรรมการฝ่ายใดมีเรื่องปรึกษาหารือหรือต้องการการตัดสินใจก็สามารถดำเนินการได้ในที่ประชุมแห่งนี้ แต่ประเด็นสำคัญของการประชุมในวันนี้ คือ การตรวจสอบระบบบัญชีการเงินของสถาบันฯ ทั้งรายรับ รายจ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากผลการดำเนินการเมื่อ 2 วันที่ผ่านมา เมื่อมีคณะกรรมการทุกคนได้ร่วมกันตรวจสอบบัญชีแล้ว จึงนำเงินสดที่เหลือไปฝากที่ธนาคารออมสิน และธนาคาร ธกส.ต่อไป

“เราบริหารแบบรัฐบาล คือมีเจ้ากระทรวงเหมือนกับรัฐบาล แต่กระทรวงเราเป็นฝ่ายๆ เช่น ฝ่ายตรวจสอบ ฝ่ายเงินกู้ ฝ่ายอำนวยการ ใช้หลักการบริหารแบบ 4 ห คือ หิ้ว (ทำเล็กๆ ค่อยหิ้วไปแต่พอดี) หาบ (เมื่อมากขึ้น ก็ใส่หาบสองข้างจะได้ไม่หนัก) ห้อง (มากพอแล้วก็สร้างห้อยหับใส่ไว้) และห้าง (เติบโตเต็มที่ก็มีห้างเก็บให้มันสูงขึ้น ใหญ่ขึ้น มีหลายๆ คนมาร่วม)” (บรรจง พรหมวิเศษ – กรรมการอำนวยการ เล่าถึงระบบการทำงาน)

บรรจง พรหมวิเศษ ยังเล่าเพิ่มเติมอีกว่า การคัดเลือกคณะกรรมการบริหารสถาบันการเงินฯ จะคัดเลือกทุก 1 ปี โดยการเสนอชื่อจากสมาชิกในการประชุมใหญ่สามัญประจำปี สมาชิกที่ได้รับการเสนอชื่อจะต้องสมัครใจที่จะทำงานให้กับสถาบันการเงินฯ หากไม่พร้อมก็ให้ประกาศในที่ประชุมให้ได้รับทราบโดยทั่วกัน จะไม่มีการมารองเรียนว่าไม่รับทราบ หรือไม่พร้อม ที่ผ่านมามีคณะกรรมการแต่ละคนล้วนทำงานด้วยความเต็มใจ เสียสละเวลาให้กับสวนรวมร่วมกัน

ประการหนึ่งที่สำคัญสำหรับการบริหาร โดยเฉพาะการบริหารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเงิน คณะกรรมการสถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลดงชีเหล็ก คือ เมื่อสมาชิกคนใด หรือกลุ่มใดมีปัญหาในเรื่องการขาดส่งชำระ ขาดการออมต่อเนื่อง หรือขาดการมีส่วนร่วมกับสมาชิกคนอื่นๆ เมื่อผ่านการตักเตือน หรือพูดคุยกันแล้วพฤติกรรมยังไม่ดีขึ้น คณะกรรมการบริหารจะ

ปรึกษาหารือ แล้วมติให้ตัดการเป็นสมาชิกภาพสำหรับคนนั้นไป

“เราให้สังคมเป็นตัวตัดสินว่า ใครจะอยู่หรือใครจะไป ในรายที่มีปัญหาหลายๆ เขาก็ออกไปเอง บางรายถึงกับย้ายออกจากหมู่บ้าน เพราะทนต่อกระแสบอยคอตของสังคมไม่ได้ นี๊วไหน ร้ายก็ต้องตัดนั๊วนี้ เพราะเรื่องเงินๆ ทองๆ เราผิดพลาด หรือยึดหยุ่นมากไม่ได้เป็นผลกระทบต่อสมาชิกคนอื่นด้วย อีกประการ คือ เราไม่ต้องการให้สมาชิกเป็นหนี้หลายกอง ให้มีหนี้ทางเดียว มีบางรายที่มาขอกู้เพื่อไปชำระหนี้กองทุนภายในหมู่บ้าน สถาบันฯ ก็ดำเนินการให้ยกเว้นชำระหนี้ภายนอกเขาต้องรับผิดชอบเอง” (บุญศรี จันทร์ชัย กล่าว)

การจัดผลผลประโยชน์ของสถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิต

• ทุนสาธารณประโยชน์	1,694	บาท
• ทุนการศึกษา	24,821	บาท
• กองทุนสวัสดิการ	44,935	บาท
• กองทุนฌาปนกิจ	151,087	บาท
• เงินปันผลเฉลี่ยคืนสมาชิก	2,799,927	บาท

นอกจากสถาบันการเงินกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลดงขี้เหล็ก จะเป็นศูนย์เรียนรู้เรื่ององค์กรการเงินชุมชนให้กับชุมชนอื่นๆ ที่มาศึกษาดูงานแล้วยังมีการขยายผลสู่เยาวชนคนรุ่นใหม่ แกนนำของสถาบันการเงินร่วมกับโรงเรียนบ้านขอนแก่นสว่างพัฒนาหลักสูตรการออมโดยโรงเรียนสนับสนุนให้นักเรียนร่วมกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในโรงเรียน โดยการจำลองแบบมาจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์ของเด็กนักเรียนมีเงินมาฝากสถาบันการเงินนับครึ่งแสนบาท และยังส่งผลให้เด็กนักเรียนมีนิสัยการออม แต่ละคนจะมีสมุดบัญชีออมทรัพย์คนละ 2 เล่ม คือฝากที่โรงเรียน และฝากที่สถาบันการเงิน กิจกรรมการพัฒนาของคนในตำบลขอนแก่นด้านอื่นๆ มีการรวมคน รวมกิจกรรมของคนในตำบลหลายๆ เรื่อง อาทิเช่น

- **ศูนย์เรียนรู้แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง** โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก พอช. เป็นจำนวนเงิน 50,000 บาท มีกิจกรรมให้ชาวบ้านจัดทำบัญชีครัวเรือน ส่งผลให้ชาวบ้านรู้จักตัวตน สามารถนำข้อมูลมาใช้ในการแก้ไขปัญหาชุมชน
- **ศูนย์สมุนไพร** ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อร่วมกันผลิตสมุนไพรส่งโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร และมีการพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับสมาชิกอีกทางหนึ่ง
- **กิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม** มีการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตร การปล่อยพันธ์ปลาเพื่อการอนุรักษ์ การปลูกป่าในที่ดินสาธารณะ การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การกำจัดขยะมูลฝอย โดยได้รับการสนับสนุนจาก อบต. ตำบลดงขี้เหล็กทั้งทางด้านงบประมาณและทรัพยากรด้านอื่นๆ
- **กองทุนสวัสดิการวันละบาทตำบลดงขี้เหล็ก** (รายละเอียดอ่านในช่วงต่อไป)

การพัฒนาชุมชนของคนตำบลดงขี้เหล็กได้หยุดเพียงความสำเร็จที่ปรากฏ ที่สถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิต ยังมีการขยายผลสู่เรื่องอื่นๆ เนื่องมาจากมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนและการเชื่อมโยงเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายอื่นๆ ในจังหวัด ทำให้เกิดภูมิความรู้ที่แกนนำสามารถนำมาขยายผลในตำบลทั้งที่ครั้งแรกคิดว่าการจัดกองทุนระดับตำบลเป็นเรื่องที่ยาก....ในที่สุด

แกนนำตำบลดงขี้เหล็กก็สามารถช่วยกันก่อร่างสร้างกองทุนสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือคนในตำบลได้อย่างชื่นชม ดังมีรายละเอียดที่จะกล่าวถึงดังนี้

บุญศรี จันทร์ชัย

กองทุนสวัสดิการวันละบาท : การเชื่อมโยงทุกระดับตำบลเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล

“ก่อนเข้านอนไหว้พระสวดมนต์ แล้วหยอดเหรียญใส่กระปุก จากเงินสิบกลายเป็นเงินร้อย เป็นเงินพัน แล้วเมื่อนำเงินมารวมกัน จากเงินเหรียญเล็กๆ กลายเป็นเงินก้อนใหญ่จำนวนหลายล้านบาท ใครจะรู้ว่าเงินเพียงไม่กี่บาทจะสร้างอาชีพ สร้างรายได้ สร้างทุนหมุนเวียนจำนวนมหาศาลให้แก่ชาวบ้านได้ จากหนึ่งหมู่บ้านขยายจนเต็มพื้นที่ทั้งตำบล เสริมศักยภาพความเข้มแข็งให้คนในตำบลได้มีภูมิคุ้มกันทางการเงิน โดยไม่ต้องหวั่นเกรงว่า เดือนหน้าค่าใช้จ่ายจะชักหน้าไม่ถึงหลัง อาชีพไม่มีเงินลงทุน หรือต้องกู้ยืมจากแหล่งหนึ่ง เพื่อไปชำระให้กับอีกแหล่งหนึ่งสิ่งเหล่านี้ คือ สิ่งที่คุณตำบลดงขี้เหล็กภาคภูมิใจ อยากให้คนนอกชุมชนมาร่วมเรียนรู้ในกระบวนการบริหารจัดการของ สถาบันการเงินออมทรัพย์บ้านขอนแก่น ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี”

บุญศรี จันทร์ชัย ประธานกรรมการอำนวยการ สถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิต ตำบลดงขี้เหล็ก เล่าเคล็ดลับในการสร้างวินัยในการออมให้กับสมาชิก ให้ฟังว่า “ผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิก จะต้องมาให้สัตย์ร่วมกันว่าจะออมสักจะทุกเดือนๆ ละ 100 – 500 บาท ก็แล้วแต่กำลังของแต่ละคน เพื่อให้คำสัตย์เป็นจริงเราก็ให้สมาชิกแต่ละคนมีกระปุกออมสินไว้ติดกับหิ้งพระหรือหัวที่นอน เมื่อจะเข้านอนก็ต้องไหว้พระสวดมนต์แล้วก็หยอดกระปุกของตนเอง เมื่อทำเช่นนี้ทุกวันๆ ก็เกิดความเคยชิน ใครไม่ทำเช่นนี้ก็เหมือนขาดอะไรไปสักอย่าง พอถึงวันที่จะนำเงินไปออมก็เอาเงินในกระปุกของตนเองนั่นแหละมาฝากออม ไม่ต้องไปหาใหม่ ไปขอจากคนอื่น” เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่ใช้ได้ผล สร้างให้คนรับผิดชอบต่อการกิจของตนเองได้มากขึ้น

เมื่อฐานของเงินออมเพิ่มมากขึ้น จำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น สิ่งทีคณะกรรมการดำเนินการต่อเนื่องการ คือ การออมวันละบาทเพื่อสวัสดิการแก่ชีวิต หรือ “กองทุนสวัสดิการ” ให้คนได้ดูแลกันและกัน ทั้งโดยทางตรง และทางอ้อม ให้รู้จักการช่วยเหลือคนอื่น โดยไม่มองเรื่องกำไรหรือขาดทุน แต่มองเรื่องการสร้างความมั่นคงในคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเอง

หลักในการบริหารจัดการ ใช้หลักเช่นเดียวกับการบริหารสถาบันการเงินฯ คือ ก่อนนอนไหว้พระสวดมนต์ แล้วหยอดเหรียญใส่กระปุก แต่แตกต่างกันตรงที่ การบริหารจัดการเงินจะอยู่ที่กลุ่มระดับหมู่บ้าน กลุ่มแต่ละกลุ่มจะนำยอดเงินที่เป็นจำนวนเต็ม และเงินสดจริงที่เหลือจากการจ่ายสวัสดิการตั้งแต่เกิดจนตายให้แก่สมาชิกแล้วมาส่งให้ที่กองทุนสวัสดิการเท่านั้น ซึ่งสมาชิกที่เป็นสมาชิกของสถาบันการเงินฯ ก็ร่วมออมวันละบาทไปด้วยในตัว นั่นหมายความว่าสมาชิกทุกคนมีหลักประกันความมั่นคงในชีวิตให้กับตนเอง

นอกจากกองทุนที่ได้จากการออมวันละบาทของสมาชิกแล้ว กองทุนยังได้งบประมาณสมทบจากองค์กรบริหารส่วนตำบลตงขี้เหล็ก (อบต.) จำนวน 200,000 บาท และจะสมทบเข้ากองทุนในทุกปีๆ ละ 100,000 บาท ถือว่าเป็นแนวโน้มที่ดีในอนาคตสำหรับคนตำบลตงขี้เหล็กที่จะได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการดูแลซึ่งกันและกัน ซึ่งนอกจากจะดูแลสมาชิกด้วยกันเองแล้ว กองทุนยังได้ ดำเนินการสำรวจข้อมูลคนในชุมชน เพื่อเป็นฐานในการจัดสวัสดิการให้ครอบคลุมทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย และปรับฐานการช่วยเหลือให้สอดคล้องกับสภาวะความเป็นจริง เมื่อกองทุนได้เติบโตมากขึ้น ซึ่งในแต่ละเดือนกองทุนสวัสดิการมีเงินไหลเข้าบัญชีวันละ 2,400 บาทเศษ หรือเดือนละประมาณ 70,000 บาท จากภาพของการไหลเข้าของเงินทำให้เห็นว่า คนตำบลตงขี้เหล็กมีศักยภาพในการออมสูง ด้วยปัจจัยของอาชีพที่สร้างรายได้ให้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอาชีพเพาะพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อถึงในสวน

บทเรียนที่ได้จากการนั่งล้อมวงพูดคุยกับคณะกรรมการสถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลตงขี้เหล็กทำให้เห็นพัฒนาการความเป็นมา การก่อสร้างตัวของกลุ่ม ที่ทำให้เกิดการพัฒนาทุนทั้งในระดับตำบลและระดับหมู่บ้านที่มี เป็นการรวมทุนภายในเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชน “บูรณาการทุนระดับหมู่บ้าน” การเชื่อมโยงกันทั้งเพื่อการเรียนรู้ ทำให้เกิดความร่วมมือของคนในท้องถิ่นอันนำไปสู่การขยายกิจกรรมอื่นๆ กว่า 30 ปี ที่สถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลตงขี้เหล็กดำเนินการมา ณ วันนี้ จึงกล่าวได้ว่า ธุรกรรมที่เกิดขึ้นล้วนเป็นความต้องการจากภายในของคนในชุมชน ที่ดำเนินการโดยใช้หลักเหตุและผล ดูความสอดคล้องกับภาระค่าใช้จ่ายของสมาชิก ทั้งนี้ตั้งอยู่ภายใต้แนวคิดการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันทั้งทางตรง และทางอ้อม เป็นหลักประกันความมั่นคงให้กับชีวิตคนตำบลตงขี้เหล็ก เพื่อต่อสู้กับกระแสการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลง และรุกคืบเข้าสู่ชุมชนในทุกคืนวัน

ตำบลบ้านหาด อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี

“ความภาคภูมิใจของพี่น้องตำบลบ้านหาดซึ่งเป็นหัวใจของความสำเร็จชุมชนจัดการตนเอง เริ่มจากผู้นำที่อยากเห็นชุมชนอยู่อย่างมีความสุข การมีส่วนร่วมจากชุมชนและท้องถิ่น”

เพราะเลข 18 ที่พี่น้องตำบลบ้านหาด จังหวัดเพชรบุรีต้องลุกขึ้นมาจัดการตัวเองถึงต้นสายปลายเหตุ

ประวัติความเป็นมา :

ตำบลบ้านหาด ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอบ้านลาด ประกอบไปด้วย 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านสระพัง หมู่ที่ 2 บ้านท่าช้างใต้ หมู่ที่ 3 บ้านช่องแค หมู่ที่ 4 บ้านไร่หนอง หมู่ที่ 5 บ้านหนองแก้ว

ราวปีพุทธศักราช 2512 อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี จัดให้มีการคัดเลือกและจัดลำดับตำบลในอำเภอบ้านลาดที่มีอยู่ทั้งสิ้น 18 ตำบล โดยกำหนดเกณฑ์และจัดลำดับโดยความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน ความสามารถของผู้นำในชุมชนที่จะพัฒนาชุมชนทั้งด้านกายภาพและชีวิตของชุมชน การคมนาคมขนส่ง หรือจะเรียกสั้นๆ ว่า “การพัฒนา” จากมากที่สุดเรียงตามลำดับไปถึงน้อยหรือด้อยที่สุด

ในครั้งนั้นตำบลบ้านหาดถูกจัดลำดับ ไว้ในลำดับที่ 18 นั้นหมายถึงตำบลบ้านหาดเป็นตำบลที่มีการพัฒนา น้อยหรือด้อยที่สุด ถนนหนทางแม้แต่รถจักรยานก็เดินทางลำบาก ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมีน้อยจนแทบไม่เหลือ น้ำเพื่อการเกษตรไม่เพียงพอ ไร่น้ำและความร่วมมือจากคนในชุมชน สภาพแวดล้อมที่ขาดความสมดุล สาเหตุหลักสำคัญคือ ถูกกำหนดโดยความคิดจากคนภายนอกว่าหากเข้ามาที่พื้นที่บ้านหาดจะไม่ปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ด้วยเหตุผลข้างต้นทำให้คนบ้านหาดต้องบอบช้ำและจำติดตาติดมาถึงปัจจุบัน

ในเหตุการณ์ครั้งนั้น เป็นเหตุการณ์เรียกได้ว่า จุดต่ำสุดของบ้านหาด จากวันนั้นถึงวันนี้มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ในอดีต “บ้านหาด” เกือบไร้ชื่อ แทบกลายเป็นตำบลร้าง เนื่องจากคนบ้านหาดได้รับผลกระทบหลายอย่าง จากภาวะภัยแล้ง น้ำเพื่อการเกษตรไม่เพียงพอ ที่ดิน

เพื่อการทำมาหากินก็ไม่เพียงพอ คนในชุมชนย้ายถิ่นไปแสวงหาที่อยู่ที่ทำกิน ทั้งไปตายดาบหน้า ทั้งการบอกเล่าจากญาติ ส่วนใหญ่ย้ายไปอยู่แถว อำเภอปราณบุรี อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

จุดประกาย เริ่มต้นลำดับของการจัดการตัวเอง

พุทธศักราช 2517 ด้วยความรักในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และเรียกคนบ้านหาดกลับมาเป็นบ้านหาดอีกครั้ง แกนนำชุมชนและคนที่มีคนนับห้าถือตาในหมู่บ้าน พระสงฆ์ ครู รวมตัวพูดคุย ร่วมกำหนดวิธีแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน พูดคุยกันบ่อยๆ สม่ำเสมอ ทุกเดือน เป็นศูนย์รวมและที่มาของการพูดคุยแก้ไข ทุกข์ สุข ร่วมกันของคนในตำบล และได้กำหนดปัญหา ร่วมกันโดยมีเป้าหมายที่จะแก้ไขไปพร้อมๆกันอย่างเป็นระบบ สร้างชื่อเสียงให้คนตำบลบ้านหาด ประกอบด้วย

1. แก้ไขปัญหาด้านการทำมาหากิน โดยเฉพาะเรื่องการหาน้ำเพื่อการเกษตร
2. การแก้ไขปัญหาด้านที่ดินทำกินเพื่อให้เพียงพอกับความต้องการ
3. แก้ไขปัญหาเรื่องความรู้ของคนในตำบล เนื่องจากคนตำบลบ้านหาดในสมัยนั้น ถูกกำหนดให้เรียนถึงชั้น ป.4 แล้วต้องออกมาช่วยพ่อแม่ทำมาหากิน ซึ่งข้อกำหนดดังกล่าว กำหนดโดยพ่อแม่เอง
4. การแก้ไขด้านการประกอบอาชีพ เนื่องจากชาวตำบลบ้านหาดมีอาชีพที่จำกัด คือ ทำนาและทำตาล ไร่ลูกหลานสานต่อ
5. ตั้งประชาคมหมู่บ้าน ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ พัฒนาร่วมกันเรื่อยๆ

พุทธศักราช 2530-2532 วิทยาลัยครู จ.เพชรบุรีหรือปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี เข้ามาร่วมกับชาวบ้าน ทำความเข้าใจเรื่องการรวมกลุ่มในชุมชน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง เริ่มมีการรวมกลุ่ม โดยใช้ “เงิน” เป็นเครื่องมือหลักในการทำงานร่วมกัน โดยวิธีการของสหกรณ์เครดิตยูเนียน

พุทธศักราช 2533 สหกรณ์มั่นคง การเงินในตำบลมีเอกภาพ การบริหารจัดการมีระบบระเบียบ เริ่มขยับมุ่งสู่การพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรม โดยการจัดตั้งชมรม “คนรักตำบลบ้านหาด” เพื่อเป็นศูนย์กลางของการรวมคนรวมงาน รวมสมองที่จะแก้ไขปัญหาของตำบลบ้านหาด โดยให้คนมีโอกาสได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันทุกเดือน แก้ไขปัญหาใน 3 เรื่องหลัก คือ

จำนวนประชากรของตำบล :

จำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,981 คน

ชาย 1,421 คน หญิง 1,560 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล :

อาชีพหลักทำนาอาชีพเสริม ทำไร่ ไร่จ้างทั่วไป

- ด้านการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ
- การรักษาชีวิตและทรัพย์สิน เกิด ตำรวจอาสาชุมชน ตำบลบ้านหาด ออกตรวจตรา ร่วมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ
- ช่วยกันดูแลทรัพย์สินและสาธารณประโยชน์ อาทิ ตู้โทรศัพท์สาธารณะ ไฟฟ้า เป็นต้น

พุทธศักราช 2541 เริ่มกำหนดระเบียบของชุมชนร่วมกัน มีโครงสร้างคณะกรรมการ มีระบบการบริหารจัดการและได้ขอขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ จากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีบทบาทและหน้าที่หลักคือ

1. ประชุม ปรีกษา ทหารือ
2. กิจกรรมสืบสานประเพณีและวัฒนธรรม
3. ต่อด้านยาเสพติด กำหนดกิจกรรม “ลานเยาวชนคนดนตรี เพื่อครอบครัวอบอุ่น”
4. การพัฒนาด้านอาชีพ โดยการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน

การดูแลทุกข์สุขของคนในหมู่บ้านชุมชน ใช้สภาตำบล ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงมหาดไทย มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นกรรมการ เพื่อดูแลความสงบสุขของตำบลและประสานงานกับองค์กรต่าง กับหน่วยงานและอำเภอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาชุมชน

“ชุมชนรู้ปัญหาของตัวเองมากกว่าหน่วยงานใดๆอยู่ที่ว่าชุมชนจะพร้อมใจที่จะพัฒนา แก้ไขปัญหาชุมชนมากแค่ไหน”

ชำนาญ นิลงาม
ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาด

พัฒนาชุมชนก็จะส่งพัฒนากรเข้ามาพูดคุยกับกรรมการสภาตำบล นำปัญหาของชุมชนไปดำเนินการเขียนโครงการเพื่อขอการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ

ภายหลังที่มีชมรมคนรักตำบลบ้านหาดทำให้คนมีความรัก สามัคคีกันมากขึ้นมีการรวมกลุ่มและมีการคัดเลือกผู้นำโดยไม่มีการแข่งขัน คือ การคัดเลือกสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือ สอบต. ซึ่งใช้เวทีพูดคุยของชมรมคนรักตำบลบ้านหาดคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมให้เข้ามาเป็นตัวแทนชาวบ้าน

ปัจจุบันชมรมคนรักตำบลบ้านหาดได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการพิจารณาแผนระดับอำเภอ และได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหาด ปีละ 20,000 บาท และถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของ อบต.อีกด้วย ปัจจุบันตำบลบ้านหาดเกิดรูปธรรมการพัฒนา เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

สภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาด

สภาองค์กรชุมชนกับการพัฒนาพื้นที่ตำบลจัดการตนเอง

ในอดีตชาวบ้านในตำบลบ้านหาด ซึ่งมีทั้งสิ้น 5 หมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพ “ทำนา” ก็อาศัยน้ำฝน ปนน้ำคลอง สภาพวิถีชีวิตส่วนใหญ่ ต่างคนต่างอยู่ ขาดความรัก ความสามัคคี คนในหมู่บ้านลูกหลานทะเลาะกัน ชุมชนไม่ค่อยได้รับการใส่ใจจากหน่วยงานพัฒนา เนื่องจากพื้นที่ตำบลเป็นพื้นที่ชายขอบติดกับอำเภอเมืองเพชรบุรี จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเริ่มต้นต้องคิดเรื่องพัฒนาตัวเองสูง โดยแกนนำริเริ่มการทำงานเพื่อชุมชน เริ่มต้นจากการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ ประปาหมู่บ้าน ถึงฤดูฝน น้ำปะปาในหมู่บ้านจะขุ่น มีกลิ่น แกนนำในหมู่บ้านได้เริ่มการประสานน้ำปะปาส่วนภูมิภาค เข้ามาในหมู่บ้านเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งปัจจุบันยังไม่ครบทุกหมู่บ้าน บางครัวเรือนยังใช้ปะปาหมู่บ้านอยู่

จากปัญหาน้ำ ทำให้ชาวบ้านที่ต้องอาศัยพึ่งพาน้ำต้องพยายามจัดการตัวเอง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 และมาเรื่องพัฒนาไฟฟ้าในหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2526 ตำบลบ้านหาด จึงเป็นตำบลที่เริ่มต้นแก้ไขปัญหา ด้านสาธารณสุขโรค และขยับมาทำเรื่องการดูแลพัฒนาชุมชน โดยเริ่มที่ ชมรมตำรวจอาสาชุมชนตำบลบ้านหาด เป็นที่แรก เชิญผู้ใหญ่บ้านกำนัน แกนนำ เข้ามาร่วม โดยใช้ชมรมเป็นตัวตั้ง เพราะมองเห็นการดูแลกันและกัน เอาอาสาสมัครหมู่บ้านละ 15 คน ชาวบ้าน หน่วยงานหลายส่วนก็เข้ามาสนับสนุนงบประมาณ และสนับสนุนกิจกรรม

กระบวนการริเริ่ม ที่ผ่านมา การจัดกิจกรรมใช้ วัด เป็นสถานที่ในการร่วมคิด ปากต่อปาก คอยกัน ผู้นำชุมชนเริ่มเอาด้วย ก่อเกิด สหกรณ์เครดิตยูเนียน ในช่วง ปี 2532 เน้นการมองเรื่องการรวมเงิน เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง ต่อมา จากเรื่องเงินเลยมองเรื่องอื่น และขยับมาสู่การเกิด “ชมรมคนรักตำบลบ้านหาด” จากชมรมคนรักตำบลบ้านหาด มีการประชุมประชาคมตำบล โดยมีแกนนำ กลุ่ม องค์กร ในแต่ละหมู่บ้านๆละ 15 คน 4 หมู่บ้าน รวมประชาคมในตำบล 60 คน 13 กลุ่ม มาประชุมปรึกษาหารือการพัฒนาหมู่บ้าน มีการประชุมอย่างน้อยเดือนละครั้ง

หรือสองเดือนครั้ง ชมรมจะเป็นศูนย์รวมในการแก้ปัญหาพัฒนาชุมชน เอาปัญหาเข้ามา เรื่องต่างๆ ไป และมองถึงเรื่องการเมืองของชุมชน เพราะมองเรื่องการเมืองที่เป็นชีวิต ชมรมคนรักตำบลบ้านหาด เป็นศูนย์รวมของชาวตำบลบ้านหาด ผู้นำชุมชน อสม. ตัวแทนกลุ่มองค์กรชุมชน **ข้อดีจากกระบวนการเรียนรู้จาก.....สหกรณ์เครดิตยูเนียน**

ทุกคนมองเห็นประโยชน์ร่วมกัน จากสหกรณ์ เอาสหกรณ์เป็นตัวตั้ง ชาวบ้านก็จะยอมรับง่าย สหกรณ์ แก้ปัญหาเศรษฐกิจ สวัสดิการ คนเริ่มมองเห็นเรื่องผลประโยชน์ของสหกรณ์ ในปี พ.ศ. 2532 สมาชิกสหกรณ์ครั้งแรก มีจำนวน 40 คน วันตั้งก็มีประมาณ 42 คนใช้วัดเป็นพื้นที่ร่วม เงินทุนครั้งแรก 5,080 บาท ปัจจุบันมีสมาชิกสมทบ จำนวน 1,400 สมาชิกสามัญ จำนวน 2,500 คน มีเงินหมุนเวียน 70 ล้านบาท สหกรณ์เครดิตยูเนียน ได้ก่อให้เกิดการจัดสวัสดิการชุมชนเกิด แก่ เจ็บ ตาย แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งพิง จุดเริ่มที่จะกระตุ้นให้เกิดพลังที่จะช่วยตัวเอง ในการประชุม จะมีวาระความเคลื่อนไหวของท้องถิ่น แต่ละหมู่บ้านทำอะไร ที่ไหน อย่างไร และเชื่อมไปสู่หน่วยงานท้องถิ่น

เริ่มแรกเรื่องสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาด

แกนนำกลุ่ม องค์กร กำนันผู้ใหญ่บ้าน นึกภาพไม่ออกกว่าจะเป็นอย่างไร เป็นเรื่องใหม่ไม่เคยได้ยินมีการประชุมชมรมคนรักตำบลบ้านหาด และ ประชุมกรรมการเตรียมการจัดตั้ง มีเอกสารการจดแจ้งจัดตั้งสภาฯ แจกในที่ประชุม ประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวตามหมู่บ้าน มีการประชุม อสม. ทุกวันที่ 12 ของเดือน และประชาสัมพันธ์ผ่าน อสม. แกนนำที่เข้าร่วมประชุมจะเป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเลือกผู้นำตามธรรมชาติ ความสามารถ มีการกำหนดอยู่เนิ่นที่มีความพร้อมที่จะมาช่วยงาน และคนที่สมัครใจ ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติพี่น้อง

หลังจาก รับรู้เรื่องสภาองค์กรชุมชน ก็จะมีการประชุมกรรมการ กลุ่ม องค์กรย่อยแต่ละกลุ่ม จะมีการเชิญผู้นำอบต. ผู้นำท้องถิ่น พอคุยเสร็จก็จะชี้แจงเรื่องสภาพัฒนาการเมือง และสภาองค์กรชุมชน ถึงเวลาแล้วที่ชาวบ้านจะต้องรู้เรื่องสภาองค์กรชุมชน การเมืองภาคพลเมือง อบต. จะเชิญชาวบ้านเข้าไปคุยทุกเดือน จนเริ่มเข้าใจ และมี พอช. เข้ามาคุยให้ข้อมูล ผ่านกลุ่มชมรมต่างๆ

สู่การตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาด

จัดตั้งสภาฯ เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2551 จำนวนผู้แทนชุมชน 22 คน เป็นผู้ทรงจำนวน 4 คน รวมสมาชิก จำนวน 26 คน เป็นการเริ่มเสริมองค์กรเก่า พัฒนาประชาคมหมู่บ้านที่เข้มข้นมากขึ้น เอาปัญหาอุปสรรคของประชาคมตำบล มาเข้าแผนของ อบต./อบต. จะให้สิทธิแก่ประชาคมตำบลก่อนที่จะทำแผนของ อบต./ประชาคมตำบล 15 คน จากตัวแทนของหมู่บ้านๆละ 3 คน การกำหนดรูปแบบ มีการประชุมสมาชิกสภาฯ ไปแล้ว จำนวน 5 ครั้งแล้ว หลังการ

จัดตั้งสภาฯ แต่ก่อนหน้าก็มีการประชุมให้ข้อมูล ความรู้ การจัดตั้ง การเลือกตั้งคณะกรรมการ เอกอภุมายมาอธิบายให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์ร่วมกัน

การดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาด เน้นการให้ข้อมูล ให้ความรู้ การพัฒนาต่างๆ สภาองค์กรชุมชน ก็จะเป็นตัวแทนจากกลุ่มที่จะเข้ามาจัดแจง เอาตัวแทนของชุมชนที่มีอยู่ การจัดแจงจะทำให้ชัดเจน เกิดระบบที่เห็นกัน เอารายละเอียดต่างๆ ในการจัดแจงจัดตั้งไปคุยกับ อบต. เพื่อทำความเข้าใจ โดยมีกิจกรรมของสภาองค์กรชุมชนสำคัญดังนี้

- ปรีกษาหารือกับ ประชาคมตำบล ร่วมกัน ได้แก่ สภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาด ประชาคม และ อบต. เป็นการประชาคม 3 วง เข้ามาคุยกัน มีตัวแทนมาคุยกัน มองเรื่องกฎหมายที่จะหนุนเสริมกระบวนการ มองเรื่องแนวทางการพัฒนาชุมชน
- การประชุมสภาองค์กรชุมชน 2 เดือน/ครั้ง และมีการให้ความรู้และการพัฒนาศักยภาพของแกนนำสภาองค์กรชุมชน

สภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาดร่วมกับ ประชาคมตำบล ชมรมคนรักตำบลบ้านหาด และสหกรณ์เครดิตยูเนียน มีการปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาการพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิการชุมชน และพัฒนาการเมืองภาคประชาชน ตัวอย่างเช่น จากการประชาคมร่วมกัน ทำให้เกิดการวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนพบว่า ยังมีปัญหาเด็ก และเยาวชน เด็กในชุมชนมักจะทะเลาะและตีกันเป็นประจำ จึงมีการร่วมกันจัดกีฬาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ของเด็กเยาวชน เช่น ฟุตบอล วอลเลย์บอล เน้นการสร้างรูปธรรมของการแก้ไขปัญหาที่เห็นชัดเจนก่อน

การขยายสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาด

จากที่กล่าวข้างต้นว่าการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาดเริ่มจากกลุ่มที่สนใจ และเข้าใจมาร่วมกัน ยังมีหลายกลุ่มในตำบลที่ยังไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกสภา แนวทางการขยายของสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาด คือ การทำให้ชาวบ้านทุกกลุ่ม องค์กร ในตำบล เข้าใจ ประโยชน์ ขั้นตอน ในการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล และมาสมัครเป็นสมาชิกสภาฯ ครอบทุกกลุ่ม

ท้องถิ่นกับการเชื่อมโยงการทำงาน

นายผ่วน เอมดี นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหาด “แนวคิดตำบลจัดการตนเองกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาคนและชุมชน เป็นเรื่องของคนที่ต้องร่วมมือกัน โดยเน้นการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับประโยชน์เพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน”

กระบวนการทำงานของท้องถิ่นที่ผ่านมา เกิดจากความต้องการของชุมชนซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญตามอำนาจหน้าที่ตามโครงสร้างการทำงานของท้องถิ่น และแผนยุทธศาสตร์ที่เกิดจากการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ทางด้านสาธารณูปโภค และ

สาธารณูปการประกอบด้วย งานด้านพัฒนาสังคม ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการฟื้นฟูสืบสานอนุรักษ์ ศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีหาปลาฤดูหนาว วัดเขาน้อย และกิจกรรมรวมพลังสร้างสุขภาพ ส่งเสริมให้คนในตำบลบ้านหาดสุขภาพแข็งแรง และอยากให้ความมั่นใจว่าท้องถิ่นจะทำงานคู่ขนานกับพี่น้องชุมชน พร้อมกับการพัฒนาตำบลให้เห็นผลประจักษ์ทุกด้าน ถือเป็นพื้นฐานการปฏิรูปสังคมจากฐานรากตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยแท้จริง

พนักงานท้องถิ่น คือ ส่วนหนึ่งของประชาชนตำบลบ้านหาด มีหน้าที่ประสานงานและดูแลความเป็นอยู่ของพี่น้องในตำบลอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง โดยยึดหลักธรรมาภิบาล และความเป็นธรรม ที่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของทุกฝ่าย

จากกระบวนการพัฒนาขบวนองค์กรชุมชนตำบลบ้านหาด และการสร้างชุมชนจัดการตนเองภายใต้การมีส่วนร่วมและความร่วมมือ จากกลไกสภาองค์กรชุมชน และการเชื่อมโยงแผนงานระดับท้องถิ่นนับว่าเป็นนวัตกรรมและรูปธรรมที่มีการเชื่อมโยงชัดเจน เช่น สภาองค์กรชุมชน สหกรณ์เครดิตยูเนียน สวัสดิการชุมชน ตัวชี้วัดความสุขของชุมชน ฯลฯ ความร่วมมือระหว่างขบวนชุมชนกับหน่วยงานพัฒนา จะช่วยยกระดับศักยภาพของขบวนองค์กรชุมชนเพื่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นในด้านต่างๆ ภายใต้รูปธรรมตำบลจัดการตนเองและจังหวัดจัดการตนเอง ซึ่งขบวนองค์กรชุมชนมีความพร้อมที่จะขับเคลื่อนเรื่องนี้

“เมื่อก่อนเราไม่รู้เลยว่าเราจะพัฒนาไปทางไหนและพัฒนาไปทำไมแต่พอมีสภาองค์กรชุมชน ทำให้เราจะพัฒนาเพื่ออะไร”

รินจิต บุญมัน

ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลบ้านหาด

30 ปีที่แล้วเราใช้ “เงิน” เป็นสื่อในการพัฒนาคน แต่ปัจจุบัน “เงิน” มีความสำคัญน้อย “คน” เท่านั้นที่จะพัฒนาคนและชุมชน

วิเชียร เรียบร้อย

ประธานคณะประสานงานองค์กรชุมชน จ.เพชรบุรี

จากรูปธรรมการพัฒนาลู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นฐานราก แห่งการปฏิรูปประเทศไทย

1. เกิดผู้นำการเปลี่ยนแปลงจำนวน 172 คนพัฒนาคนให้มีความสามารถในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในนามของชมรมคนรักตำบลบ้านหาดซึ่งที่ผ่านมาได้ใช้เครื่องมือการจัดทำแผนชุมชนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในตำบล

2. เกิดกระบวนการเชื่อมโยงองค์กรชุมชนในตำบลจำนวน 9 องค์กร เป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาาร่วมกันโดยผ่านกลไกสภาองค์กรชุมชนตำบลซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของคนทุกคน ขององค์กรทุกองค์กรร่วมกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องคือ เกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชน พัฒนาสังคม กรมส่งเสริมสหกรณ์ และกศน.นำไปสู่การจัดทำเป้าหมายตัวชี้วัดความสุขของคนในตำบล ประกอบด้วย ด้านสุขภาพ ด้านสวัสดิการชุมชน ด้านยาเสพติด วิถีวัฒนธรรม เกษตรธรรมชาติ

3. ผลของการจัดทำกระบวนการแผนชุมชน ทำให้เกิดแผนภาคประชาชนระดับตำบล ซึ่งที่ผ่านมาสามารถนำไปบรรจุเป็นแผนงานและได้รับการสนับสนุนงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) โดยออกข้อบัญญัติอย่างต่อเนื่องว่าด้วยแผนสวัสดิการชุมชนท้องถิ่น แผนการขับเคลื่อนสภาองค์กรชุมชน แผนเยาวชนและครอบครัวอบอุ่น แผนการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมธนาคาร์ต้นไม้ และแผนรักษาความปลอดภัยชีวิตและทรัพย์สินของคนทุกคนในตำบล

4. เกิดกลไกความร่วมมือและการติดตามการพัฒนาร่วมกันของขบวนองค์กรชุมชนปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคีพัฒนา ในการติดตามความก้าวหน้าของแผนงานและโครงการตลอดถึงการประสานทรัพยากรในระดับพื้นที่และส่วนกลางในการสนับสนุนความเข้มแข็งของคนในตำบลบ้านหาด

5. เกิดการอนุรักษ์ และฟื้นฟูวัฒนธรรม จารีตประเพณี เช่น สภาวัฒนธรรมตำบล ลอยกระทง สงกรานต์ สลากภัต ศิลปะป้องกันตัว กระบี่กระบอง รำโทน ซึ่งเป็นกลยุทธ์ในการรวมพลังการเอื้ออาทร แบ่งปัน รับผิดชอบต่อสังคมเมืองเพชร และเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

6. ขบวนองค์กรชุมชนและภาคประชาชนสามารถที่จะเป็นผู้กำหนดการเลือกตั้งผู้บริหารของท้องถิ่นขึ้นมาเป็นตัวแทนในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองซึ่งเป็นความภูมิใจของคนในตำบลที่สามารถใช้วิถีวัฒนธรรมที่เคยทำมาในอดีต

7. แกนนำตำบลบ้านหาด 8 คนเป็นกลไกสำคัญขับเคลื่อนงานพัฒนาระดับจังหวัด ภาคและระดับชาติ ซึ่งเป็นต้นแบบของการพัฒนาที่ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและยุทธศาสตร์การพัฒนา

ผลการดำเนินงาน ตำบลบ้านหาด อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี

กิจกรรม/โครงการ	ลักษณะการดำเนินงาน	ผลการดำเนินงาน
สหกรณ์เครดิตยูเนียน	ส่งเสริมระบบการออมและสวัสดิการชุมชนภายใต้จิตธรรมย์ของขบวนเครดิตยูเนียน	ปัจจุบันมีสมาชิกสหภาพ จำนวน 1,400 สมาชิกสามัญ จำนวน 2,500 คน มีเงินหมุนเวียน 70 ล้านบาท
สภาองค์กรชุมชน	ส่งเสริมการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลและเมือง เพื่อเชื่อมโยงงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ สืบหาข้อมูลและรับรองสถานภาพความเป็นองค์กรชุมชนตามคุณสมบัติที่กำหนดโดยทบทุนทุก 2 ปี	องค์กรจัดตั้ง 9 องค์กร
กองทุนสวัสดิการชุมชน (ระดับตำบล)	สนับสนุนการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนระดับตำบลซึ่งสมาชิกกองทุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและพอช. ร่วมสมทบ	5 หมู่บ้าน สมาชิก 841 คน เงินกองทุน 365,190 บาท
เศรษฐกิจและทุนชุมชน	สนับสนุนส่งเสริมการจัดระบบทุนในชุมชนตำบล	ส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการทุนตนเอง
ผู้นำภูมิปัญญา - ประชาชนชาวบ้าน	วิทยากรที่ถ่ายทอดในชุมชนกิจกรรมทางด้านแกะสลักไม้ วิทยากรทางด้านทำน้ำตาลโตนด ขนมหวาน	3 คน 3 คน
หน่วยงานที่ให้การสนับสนุน	กิจกรรมทางด้านสภาองค์กรชุมชน กิจกรรมทางด้านส่งเสริมเยาวชน สร้างจิตสำนึกให้ชุมชน กิจกรรมทางด้านกลุ่มอาชีพ วิสาหกิจชุมชน	อบต. พัฒนาชุมชน โรงเรียน

หน่วยงาน/งบประมาณที่เคยได้รับการสนับสนุนในช่วงที่ผ่านมา

หน่วยงานที่สนับสนุน	จำนวนงบประมาณ	วัตถุประสงค์
สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)	17,000	สนับสนุนและพัฒนากิจการสภาองค์กรชุมชนตำบล
	7,000	เศรษฐกิจและทุนชุมชน
สภาพัฒนาการเมือง	45,000	สนับสนุนพื้นที่นำร่อง ประชาธิปไตยชุมชน
รวม	69,000	

ผู้ประสานงาน

นายวิเชียร เรียบร้อย 36 หมู่ 1 ถนนบ้านลาด-ไร่ส้ม
 ตำบลบ้านหาด อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี 76150
 โทร. 081-8803373

ปฏิทัศน์

การรวมศูนย์อำนาจ เหตุแห่งวิกฤติทางการเมืองสู่ จังหวัดจัดการตนเอง

สวิง ตันอุด

“..ผู้คนที่สนับสนุนทั้งสีเหลือง และสีแดง ต่างก็เป็นคนในท้องถิ่น เป็นพี่น้องด้วยกัน ทั้งสิ้นต่างก็มีความหวังดีต่อชาติบ้านเมืองด้วยกันทั้งหมด ภาษาการเมืองที่พูดก็ภาษาเดียวกันไม่ว่าจะเป็นคำว่าประชาธิปไตย ความยุติธรรม เผด็จการ ปากท้องประชาชน แต่กับเผชิญกันจะประหัดประหารกัน ความแตกแยกของสังคมไทยในครั้งนี้นั้นรุนแรงจนนำไปสู่การแบ่งขั้วความคิดในทุกองคาพยพของสังคมไทยตั้งแต่โครงสร้างบนสุดลงมาถึงโครงสร้างล่างสุดคือสถาบันครอบครัว”

วิกฤติความแตกแยกของสังคมไทยที่ปรากฏออกมาในรูปแบบการต่อสู้ทางการเมืองที่มีสัญลักษณ์เป็นสีเหลือง สีแดง การต่อสู้ที่ใช้ความรุนแรงมากขึ้น สร้างความเสียหายต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความรู้สึกของคนไทยทั้งประเทศจนไม่อาจประเมินค่าได้

“ความรุนแรงทางการเมืองในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา เกิดขึ้นจนนับครั้งไม่ถ้วน เริ่มตั้งแต่ 14 ตุลา 6 ตุลา พฤษภาทมิฬ 7 ตุลา เมษา 52-53 และเราอาจจะไม่สามารถนับได้อีก ทั้งหมดเกิดขึ้นมีเหตุเพียงแค่สองเรื่อง คือการรวมศูนย์อำนาจ และการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม”

ปรากฏการณ์การเมืองที่แบ่งเป็นเหลือง เป็นแดง เป็นน้ำเงิน เป็นเพียงผลของเหตุปัจจัยที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต ดังจะเห็นได้ว่า การต่อสู้ในครั้งนี้เป็นการปะทะกันระหว่างโครงสร้างทางการเมืองต่อโครงสร้างทางการเมือง บางคนเรียกว่าเป็นการปะทะกัน ระหว่างมหาโครงสร้างกับมหาโครงสร้าง การต่อสู้ครั้งนี้จะหวนไหวไปทั้งแผ่นดินอย่างแน่นอน การต่อสู้นี้เพื่อต้องการยึดกุมศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง เพราะศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองเป็นที่หาผลประโยชน์ นานัปการ ทั้งเงินทอง ตำแหน่งหน้าที่ นักการเมืองพรรคการเมืองรู้ว่าจะลงทุนเท่าไรถึงจะยึดกุมตำแหน่งรัฐมนตรีได้ ลงทุนเท่าไรจะได้กุมอำนาจทั้งระบบ และที่สุดกลายเป็นการลงทุนทางการเมือง ที่เรียกว่า “ธุรกิจการเมือง” อย่างที่เราเห็นๆ ดังนั้นถ้าวิเคราะห์ และฟันธงลงไป เหตุของความขัดแย้งนี้ คือ “การรวมศูนย์อำนาจ” นั่นเอง

‘กระทรวงมหาดไทย’ เป็นกลไกหลักของรัฐในการทำหน้าที่ด้านการปกครอง หรือเรียกว่า การปกครองส่วนภูมิภาค เป็นการยื่นแขนยื่นขาเข้าไปจัดการการปกครองส่วนภูมิภาค และเข้าไป

แทรกแซงการปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ ภายใต้วาทกรรมเรื่อง “กระจายอำนาจ” ทั้งที่เป็นเพียงการ “ขยายอำนาจ” อย่างแนบเนียนเท่านั้น

สำหรับประเทศไทย พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 บัญญัติให้การบริหารราชการแผ่นดินแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ บริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น โดยทั้ง 3 ส่วนนี้ อยู่ในกรอบควบคุมดูแลของคณะรัฐมนตรี ซึ่งหน้าที่รับผิดชอบบริหารราชการแผ่นดิน อันครอบคลุมไปถึงการกำหนดนโยบายเพื่อให้ข้าราชการนำไปปฏิบัติ การอำนวยความสะดวกและการให้บริการสาธารณะแก่ประชาชนตามกฎหมาย นโยบาย และคำสั่งของคณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา

การบริหารราชการส่วนกลาง : ใช้หลักการรวมอำนาจ โดยให้อำนาจการบังคับบัญชา และการวินิจฉัยสั่งการสูงสุดอยู่ในส่วนกลาง ทำเนียบรัฐบาล คือศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐ แบ่งส่วนราชการออกเป็น (1) สำนักนายกรัฐมนตรี (2) กระทรวง หรือทบวงซึ่งมีฐานะเทียบเท่ากระทรวง (3) ทบวง ซึ่งสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีหรือกระทรวง (4) กรม หรือส่วนราชการที่เรียกชื่ออย่างอื่นและมีฐานะเป็นกรม ซึ่งสังกัดหรือไม่ สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง หรือทบวง สำนักนายกรัฐมนตรี ส่วนราชการดังกล่าวนี้มีฐานะเป็นนิติบุคคล

การบริหารราชการส่วนภูมิภาค : ใช้หลักการแบ่งอำนาจ โดยราชการส่วนกลางเป็นเจ้าของอำนาจ แล้วแบ่งอำนาจการบังคับบัญชาและการวินิจฉัยสั่งการให้แก่ภูมิภาคนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน และการปฏิบัติของภูมิภาคนั้นจะต้องให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้จะต้องไม่ขัดต่อนโยบายของส่วนกลางหรือของคณะรัฐมนตรี หรือตัวบทกฎหมายของประเทศ การบริหารราชการส่วนภูมิภาค มี 2 ระดับ คือจังหวัด และอำเภอ

การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น : ใช้หลักการกระจายอำนาจ ที่ส่วนกลางได้มอบอำนาจระดับหนึ่งให้ประชาชนในท้องถิ่นไปดำเนินการปกครองตนเองอย่างอิสระ โดยที่ต้องไม่ขัดต่อกฎหมายของประเทศหรือความสงบเรียบร้อยของประชาชน กิจกรรมที่ทำได้ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการพัฒนา มีอิสระในการตัดสินใจในการแก้ปัญหาหรือการสนับสนุนกิจกรรมของท้องถิ่น ออกข้อบังคับหรือระเบียบต่างๆ มาบังคับในเขตการปกครองของตนได้โดยไม่ขัดต่อกฎหมาย การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ในปัจจุบันมีรูปแบบ (1) องค์การบริหารส่วนจังหวัด (2) เทศบาล (3) สุขาภิบาล และ (4) ราชการบริหารส่วนท้องถิ่นอื่นตามที่กฎหมายกำหนด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา¹

1 ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินของไทย อ้างอิงมาจาก ฐานข้อมูลการเมืองการปกครองสถาบันพระปกเกล้า www.thaipoliticsgovernment.org

นอกจากรัฐไทยจะรวมศูนย์อำนาจการปกครองการบริหารเข้าสู่ส่วนกลางแล้ว ยังรวมศูนย์อำนาจทุกด้านด้วย อาทิ เช่น การศึกษา วัฒนธรรม ศาสนา ยังรวมศูนย์อำนาจด้านเศรษฐกิจ รวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ออกกฎหมายให้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้า ให้ความสำคัญกรรมสิทธิ์ของรัฐและเอกชน มากกว่าสิทธิการใช้ของชุมชน หรือ ‘สิทธิชุมชน’ ซึ่งเป็นแย้งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากชุมชนท้องถิ่น

มีนักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งกล่าวว่า “การจัดการปกครองไทย เป็นการจัดการปกครองแบบเมืองขึ้น”

การรวมศูนย์อำนาจการจัดการทุกอย่างโดยส่วนกลาง หัวเมืองทั้งหลายคอยกระทำตามคำสั่งและส่งส่วยเป็นอันตราอย่างยิงต่อบ้านเมือง

การบริหารราชการที่รวมศูนย์ทำให้ง่ายต่อการเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มทุน รวมถึงกลุ่มคนทุกภาคส่วนที่คิดว่าตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐต่างพุ่งเป้าการต่อสู้ไปยังศูนย์กลางของอำนาจ ดังจะเห็นได้จากภาพของความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น เกิดฝ่ายสีเหลือง และสีแดงอันเป็นกลุ่มทางการเมืองที่คิดว่าตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการบริหารงานของฝ่ายที่ได้ครองอำนาจรัฐ การต่อสู้ของทั้งสองฝ่ายจึงมุ่งตรงไปสู่ศูนย์กลางอำนาจ เพราะอำนาจการบริหาร และงบประมาณของแผ่นดินถูกรวมศูนย์อยู่ที่รัฐบาลส่วนกลางเพียงจุดเดียว ดังนั้นถ้าต้องการอำนาจเพื่อเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างตามที่กลุ่มของตนต้องการจะกระทำได้โดยการเป็นฝ่ายรัฐบาล เมื่อไม่สามารถเข้าสู่อำนาจตามระบอบคือ “การเลือกตั้ง” ได้ ก็หาวิธีกดดันรัฐบาล หรือล้มรัฐบาล เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ เรื่องราวเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ของสังคมไทย เพียงแต่ระดับของความขัดแย้ง และแนวทางการต่อสู้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จนมีตัวเลขออกมาว่าการประท้วงของประชาชน ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมเกิดขึ้นประมาณ 4,000 ครั้งต่อปี

ความขัดแย้งอีกประการหนึ่งที่เกิดเป็นปกติในระบบนี้ คือความขัดแย้งระหว่างรัฐส่วนกลางกับชุมชนท้องถิ่น หรือระหว่างรัฐบาลกับชาวบ้านผ่านนโยบายการพัฒนา เพราะการกำหนดโครงการพัฒนาของรัฐไม่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านท้องถิ่น เพราะท้องถิ่นไม่ได้เข้ามามีส่วนรวมกำหนดชะตากรรมของตนเอง

จังหวัดจัดการตนเอง ทางออกของปัญหาความขัดแย้ง

“ธงชัย ที่แย้งชิงกันอยู่ขณะนี้คือ “ธงทำเนียบรัฐบาล” ซึ่งเป็นธงแห่งศูนย์กลางอำนาจของรัฐ หากเราทำให้ธงนี้เือกลง หรือมีความหมายน้อยลง กระจายธงไปสู่จังหวัด จากธงเดียวกลายเป็น 76 ธง ทำให้พื้นที่จังหวัดมีความหมายมากขึ้น ให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดอำนาจการจัดการตนเอง เราถึงจะก้าวพ้นเกมส์แห่งอำนาจนี้”

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า สังคมไทยเราแบ่งการบริหารราชการแผ่นดินออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ระบบส่วนกลาง และระบบภูมิภาค มีอำนาจมาก และสูงกว่าระบบท้องถิ่น งบประมาณ อำนาจการตัดสินใจรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลาง ทำให้การดำเนินการโครงการใดๆ ก็ตาม ท้องถิ่นหรือภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนตัดสินใจในการบริหารจัดการท้องถิ่นของตนเองได้น้อย แทบจะเรียกว่าเป็นเพียงพิธีกรรมเท่านั้น เมื่อท้องถิ่นตัดสินใจเลือกโครงการของตนเองไม่ได้ ส่งผลให้โครงการที่ถูกกำหนดมาจากศูนย์กลางอำนาจไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่ ดังนั้นผลกระทบที่เกิดขึ้นหลายอย่างจะไปขัดแย้งกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม ของชุมชนนั้นๆ

เราจะเห็นได้ว่า ทุกครั้งที่มีโครงการของรัฐเกิดขึ้นจะสร้างความขัดแย้งให้กับท้องถิ่นเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการขนาดใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการสร้างนิคมอุตสาหกรรม ท้องถิ่นจะได้รับผลกระทบจากสารเคมี ปัญหาน้ำเสีย นโยบายการจัดการทรัพยากรดินน้ำป่า การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ การประกาศเขตป่าทับที่ชาวบ้าน นโยบายการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นมาเป็นจุดขาย แต่เป็นการนำสิ่งที่คิดว่าดีจากที่อื่นมาสร้างในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น การสร้างไนท์ซาฟารี และพีชสวนโลกที่เชียงใหม่ จะเห็นได้ว่านโยบายของรัฐสร้างความขัดแย้งในท้องถิ่น เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับท้องถิ่น และยังส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของคนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ทำให้สังคมเกิดความขัดแย้ง การพัฒนาที่ประชาชนในท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วม ทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณ และสร้างความขัดแย้ง และทำลายความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ

ตั้งแต่อดีตปรากฏการณ์ความขัดแย้งจากการรวมศูนย์อำนาจได้ส่งสัญญาณเตือนว่าจะทวีความรุนแรงขึ้นมาโดยตลอด เพราะเกิดการปะทะกันระหว่างประชาชนในท้องถิ่นกับรัฐบาล จากนโยบายที่ส่งตรงมายังท้องถิ่นโดยขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนมาทุกรัฐบาล แต่ในระยะสิบปีหลังมานี้ความขัดแย้งทวีความรุนแรงขึ้น เพราะเป็นความขัดแย้งในระดับโครงสร้าง

ศูนย์กลางอำนาจหรือโครงสร้างอำนาจกับโครงสร้างอำนาจขัดแย้งกันเอง เป็นมหาโครงสร้างต่อมหาโครงสร้างปะทะกัน ตอนนี้เลยกลายเป็นปรากฏสีเหลืองสีแดง ไม่ใช่ความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐ แต่ว่ามันคือการต่อสู้เพื่อล้มล้างอำนาจรัฐระหว่างผู้นำของแต่ละฝ่ายโดยดึงมวลชนเข้ามารวม

เราต้องก้าวข้ามเรื่องความขัดแย้งนี้ไป ถ้าสมมติว่าไม่สามารถที่จะก้าวข้ามความขัดแย้งไปได้ แนวโน้มอาจก่อความขัดแย้งรุนแรงมากยิ่งขึ้น จนถึงขั้นแบ่งแยกดินแดนก็เป็นได้

เหตุที่เราต้องคิดเรื่อง “ท้องถิ่นจัดการตนเอง หรือ จังหวัดจัดการตัวเอง” เพราะถ้าปล่อยให้สถานการณ์แบบนี้สร้างความรุนแรงต่อไป เกิดการต่อสู้กันนอกกติกา เกิดการปะทะกันระหว่างประชาชนกับประชาชน พอกระทบกระทั่งกันแรงขึ้นๆ กฎหมายจะคุมไม่อยู่ และนำไปสู่การสู้กันนอกกฎหมายมากขึ้น แบบนี้มันลุกเป็นไฟ พัฒนาไปสู่การสะสมอาวุธ เกิดการแบ่งพวกแบ่งข้างมากขึ้น โฆษณาเอาคนมาเป็นพวกของตัวเองมากขึ้น ก็จะทำให้ความรุนแรง ถ้าเป็นแบบนี้จะแก้ยากที่สุด และถึงที่สุดมันจะนำไปสู่การแบ่งประเทศ

“ทำทายเป็นเลย ถ้าสังคมไม่หนีออกจากกรอบคิดนี้ กรอบโครงสร้างอำนาจเดิมที่ทำให้สังคมแตกแยกปะทุไปสู่ความรุนแรงแล้ว จะนำไปสู่สงครามการเมืองได้ในอนาคต ดังนั้นต้องกล้าที่จะคิดนอกกรอบ ทำอย่างไรถึงจะทำให้ศูนย์กลางอำนาจมันเล็กลง แล้วไปสร้างอำนาจให้ประชาชนในท้องถิ่น ก่อนที่สถานการณ์จะจัดการตัวมันเอง

ความรุนแรงจะน้อยจะมากก็ขึ้นอยู่กับการจัดการ ถ้าไม่จัดการถึงที่สุดความขัดแย้งบานปลาย สังคมเราลำบากแน่

นี่คือความจำเป็นที่จะมาคิดนอกกรอบจากที่เราเคยคิด”

เมื่อเหตุปัจจัยของปัญหา คือ “การรวมศูนย์อำนาจ” เราควรจัดการอำนาจเสียใหม่ เพื่อที่จะกระจายให้ท้องถิ่นจัดการตัวเองมากยิ่งขึ้น

ถ้าวิเคราะห์ว่า ปรากฏการณ์ทุกวันนี้เกิดขึ้นด้วยเหตุแห่งการรวมศูนย์ ดังนั้นการจัดการอำนาจใหม่ ต้องให้ “จังหวัดจัดการตัวเอง” หรือ “ท้องถิ่นจัดการตัวเอง” โดยทำให้ส่วนกลางมีอำนาจน้อยลง ดูแลทรัพยากรน้อยลง หรือการใช้อำนาจน้อยลง เมื่อส่วนกลางมีอำนาจน้อยลง การจัดการในทุกๆ เรื่องจะกลับมาอยู่ที่จังหวัด ความขัดแย้งทั้งหลาย สถานการณ์ความเป็นเหลือง-แดง ก็จะยุติลงในระดับชาติ แต่อาจจะสู้กันในระดับท้องถิ่น ซึ่งลักษณะการต่อสู้ก็ขึ้นอยู่กับคนท้องถิ่นแล้ว อาจจะต้องสู้กันในทางการเมือง เช่น อาจยืนอยู่ข้างพรรคการเมืองนี้ส่งคนลงเลือกตั้ง หรือกระบวนการเหล่านี้ส่งคนลงเลือกตั้ง แต่ว่ายึดถือแนวทางทุนนิยม เป็นแนวทางอนุรักษ์ สู้กันในระดับเวทีย่อย เวทีในระดับของจังหวัด ให้คนในท้องถิ่นเลือกผู้นำ เลือคนนโยบายด้วยตัวของเขาเอง ไม่ใช่การส่งผู้ปกครองมาจากส่วนกลาง แต่แก้ปัญหาของชาวบ้านไม่ได้ จนมีบางจังหวัดที่กล่าวถึงผู้ว่าของตัวเองว่า

“ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกวันนี้ บางจังหวัดมีค่ากล่าวหาว่า ทำหน้าที่แค่ เปิดประชุม กินเหล้า เฝ้าสนามบินเท่านั้นท่านจะมีเวลาไปดูแลทุกข์สุขประชาชนได้อย่างไร”

ถ้าจังหวัดสามารถจัดการตนเองได้ ปัญหาในทางการเมืองที่เกิดขึ้นมันจะย่อส่วนลงมาจากเวทีระดับชาติ จะกลับมาสู่เวทีระดับจังหวัด ทุกวันนี้เหลืองแดงไม่ได้คิดเรื่องท้องถิ่น แต่เป็นแนวความคิดระดับชาติ ถ้าเราเสนอแนวความคิดแบบแนวตัดขวาง ซึ่งก็คือเรื่องของท้องถิ่น ความเป็นเหลืองแดงจะหมดความหมายในตัวของมันเอง เพราะเหลืองแดงมันสมมติตัวเองเพื่อที่จะไปยึดศูนย์กลางอำนาจ แต่ถ้าพุ่งเป้าว่าตัวเองจะเข้ามาเพื่อที่จะมามีบทบาทในเรื่องของท้องถิ่นจังหวัดนั้นๆ ได้ขนาดไหน ดังนั้นมันจะละลายความเป็นเหลืองแดง เพราะความเป็นเหลืองแดงอยู่ที่ไหน มันก็อยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น ถ้าคนในท้องถิ่นหันความสนใจมารับใช้ท้องถิ่นว่าจะจัดการตัวเองอย่างไร ไม่ไปรับใช้ศูนย์กลางอำนาจรัฐ ตรงนี้จะสลายตัวไปเอง เพราะมันตัดหัวของวิธีคิดใหม่ เป็นวิธีคิดที่ไม่ใช่ศูนย์กลางแล้วลงมาบัญญัติราชการข้างล่าง แต่เป็นวิธีคิดถึงความเป็นท้องถิ่น **ทำนายไว้ได้เลยว่า**

ถึงที่สุดเราต้องให้ท้องถิ่นจัดการตนเอง ส่วนกลางจะต้องเล็กลง เพราะนี่คือกระแสโดยรวมของสังคมโลก เราไม่อาจต้านทานกระแสนี้ได้ ต้องรีบจัดการเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ไม่เช่นนั้นกระแสจะจัดการเรา

ผลกระทบของแผนพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคใต้

ศยามล ไกยูรวงศ์
โครงการเสริมสร้างจิตสำนึกนิเวศวิทยา

พื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้เป็นพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาอุตสาหกรรมในทุกภูมิภาค ล่าสุดรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้นำเสนอนโยบายรัฐบาลในการกำหนดเขตเศรษฐกิจพิเศษกับการลงทุนอุตสาหกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ และเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ทั้งนี้ให้คำนึงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนของชุมชนและสิ่งแวดล้อม คำถามคือ การพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทยทำให้ชุมชนและสิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนได้จริงหรือ จากบทเรียนของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และอีกหลายพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านทั่วประเทศหวาดระแวง และไม่มี ความเชื่อมั่นในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตคนของรัฐบาลว่าจะ มีประสิทธิภาพได้จริง

กรณีแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้ชี้แจงข้อมูล และร่วมกับธนาคารเอเชียเพื่อการพัฒนา (ADB) ในการศึกษาและรับฟังความคิดเห็นของประชาชน แต่ข้อมูลที่ชี้แจงนำเสนอในเชิงรายได้ประชาชาติทางเศรษฐกิจที่ภาคใต้และประเทศไทยจะได้รับ โดยเฉพาะพื้นที่ชายทะเลฝั่งอ่าวไทยเป็นพื้นที่ ทางเลือกของการศึกษาอุตสาหกรรมปิโตรเคมี และอุตสาหกรรมเหล็ก ตั้งแต่ประจวบคีรีขันธ์ นครศรีธรรมราช และที่อำเภอจะนะ จ.สงขลา สำหรับเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนตั้งเป้าหมายไว้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมอาหารฮาลาลจะทำให้แก้ไขปัญหาความยากจน และแก้ไขปัญหา ความมั่นคงทางชายแดน การเชื่อมโยงเครือข่ายสะพานเศรษฐกิจของภาคใต้ตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง คือคำตอบของการทำเส้นทางโลจิสติกเชื่อมโยงเครือข่ายคมนาคม สะดวกในการ ขนส่งสินค้าทางทะเล ซึ่งต้องมีการสร้างถนน 4 เลน และทำเรือทั้งฝั่งอ่าวไทยและฝั่งอันดามัน

รัฐบาลเชื่อมั่นว่าการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่จะทำให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจระดับ ประเทศ และจะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและคนว่างงานได้จริง แต่บทเรียนของการพัฒนาได้ทำให้ สังคมไทยเรียนรู้ว่า การพัฒนาในลักษณะดังกล่าวสร้างผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่าง มหาศาลให้แก่ชุมชนและประชาชนในพื้นที่ กระบวนการชี้แจงมูลและการรับฟังความคิดเห็น ของเจ้าของโครงการ และบริษัทที่ปรึกษา ชี้แจงข้อมูลในลักษณะการโฆษณาชวนเชื่อ และว่า จำองค์กรเอกชนที่มีประสบการณ์การทำงานพัฒนามาก่อน โดยใช้ภาษาของคำว่า “การมีส่วนร่วม ของประชาชน” แต่มีการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นเพียงกลุ่มหนึ่ง เพื่อสร้างภาพพจน์ว่า

ได้ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ การจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม แม้ว่าจะได้มีการศึกษาประเมินผลกระทบยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมเชิงพื้นที่ แต่ยังเป็นการศึกษาเลือกว่าพื้นที่บริเวณไหนของชายฝั่งทะเลภาคใต้เหมาะสมในการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยมีได้มีการศึกษาว่าศักยภาพพื้นที่ของภาคใต้ มีฐานทรัพยากรที่สมบูรณ์และอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างไรที่ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นอยู่ดีมีสุข ตามตัวชี้วัดการพัฒนาความสุขของสังคม

สศช. วิเคราะห์จุดแข็งของภาคใต้ที่มีฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ แต่ถูกตีความว่าเหมาะสมในการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรในเชิงเศรษฐกิจ ในขณะที่การสร้างพื้นที่อุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลภาคใต้ และสร้างท่าเรือ ก่อให้เกิดผลกระทบของการกัดเซาะชายฝั่งรุนแรงมากกว่าเดิม ซึ่งในอนาคตจะไม่มีชายหาดฝั่งอ่าวไทยอีกต่อไป อีกทั้งแหล่งอาหารทะเลที่ชาวประมงอนุรักษ์ไว้บริเวณพื้นที่ 3 กิโลเมตรจากชายฝั่งจะทำประมงไม่ได้ เช่น ที่ อ.บางสะพาน จ.ประจวบคีรีขันธ์ เป็นแหล่งปลาหู ที่อำเภอท่าศาลา จ.นครศรีธรรมราช เป็นแหล่งหอยลาย และปูดำ ปูม้า ขณะที่ อำเภอ.จะนะ จ.สงขลา และอ่าวละงู อ.ปากบารา จ.สตูล เป็นแหล่งปลาหู ปลาหมึก และกุ้ง ซึ่งเป็นทั้งแหล่งอาหารให้กับคนไทยและส่งออกขายต่างประเทศ

คนในท้องถิ่นเรียกร้องให้เกิดแผนพัฒนาความสุขเป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาที่ชุมชนต้องการ ความสุขนั้นมาได้ด้วยความสันติสุขของชุมชนที่อยู่ร่วมกับฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ วิสัยทัศน์ของการพัฒนาเกษตรกรรม การทำประมง เศรษฐกิจชุมชน และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นทิศทางหลักของชุมชนที่ต้องการพัฒนาเช่นนั้น เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ของท้องถิ่น ผลประโยชน์อยู่กับท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติไม่ถูกทำลาย ในขณะที่การพัฒนาอุตสาหกรรมผลประโยชน์ส่วนใหญ่อยู่กับกลุ่มทุนไทยและกลุ่มทุนข้ามชาติขนาดใหญ่ องค์กรชุมชนและองค์กรปกครองท้องถิ่นได้รับประโยชน์เพียงเศษเงิน แต่ต้องรับภาระของผลกระทบสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตที่ตามมา โดยที่ประเทศไทยยังไม่มีมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาได้จริง ที่สำคัญเมื่อประกาศเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการโครงการ การตรวจสอบโครงการ และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชน จะทำไม่ได้ เพราะพื้นที่พิเศษที่มีกฎหมายคุ้มครองให้ผู้ว่าการ และคณะกรรมการเขตเศรษฐกิจพิเศษดำเนินการได้ทันทีและรวดเร็ว

การกำหนดทิศทางของแผนพัฒนาภาคใต้จึงควรเริ่มจากสิ่งที่คนในจังหวัดและชุมชนนั้นๆ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าศักยภาพของพื้นที่จังหวัดนั้นควรพัฒนาในทิศทางใด จากการวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของชุมชนและฐานทรัพยากร แทนการศึกษาโดยบริษัทที่ปรึกษา และตัวแทนภาครัฐซึ่งมีคำตอบอยู่แล้วว่าจะให้ประเทศไทยไปในทิศทางใด การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ จึงต้องสร้างกระบวนการให้คนในท้องถิ่นได้ประเมินผลกระทบในทุกด้าน

ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพในพื้นที่ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ของการพัฒนาด้วยยุทธศาสตร์จังหวัดและยุทธศาสตร์ชุมชนด้วยตนเอง คำตอบจึงอยู่ที่รัฐบาลประชาธิปไตยจะตระหนักและร่วมรับผิดชอบกับเสียงของคนใต้หรือไม่

สถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำและการเกษตร

ข้อมูลสถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทย¹

ในช่วง 25 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าเศรษฐกิจไทยจะสามารถเติบโตได้ในระดับสูงได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ปรับตัวดีขึ้น ทำให้จำนวนคนจนลดลงทั่วประเทศ เหลือไม่ถึงร้อยละ 9.0 ของประชากรในปัจจุบัน จากที่เคยสูงถึงร้อยละ 45.0 ของประชากรเมื่อ 25 ปีก่อน แต่ประเทศไทยยังคงมีปัญหาเชิงสังคมที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน คือ ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ก่อให้เกิดความแตกต่างเป็นอย่างมากระหว่างคนรวยกับคนจน คนเมืองกับคนชนบท ซึ่งสะท้อนได้เป็นอย่างดีจากข้อมูลสถิติ พบว่า ช่องว่างความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างกลุ่มประชากรร้อยละ 20 ที่มีรายได้สูงสุดกับกลุ่มประชากรร้อยละ 20 ที่มีรายได้ต่ำสุด มีความห่างกันมากกว่า 12 เท่าในปัจจุบัน ซึ่งถือว่าสัดส่วนประมาณร้อยละ 55 ของรายได้รวมทั้งประเทศในขณะที่กลุ่มผู้มีรายได้ต่ำสุดร้อยละ 20 มีรายได้คิดเป็นสัดส่วนเพียงประมาณร้อยละ 4-5 ของรายได้รวมทั้งประเทศ

สถานะความยากจนเชิงสัมบูรณ์ของไทย (Absolute poverty) จากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ในปี 2549 พบว่า จำนวนคนจนอยู่ที่ 6.1 ล้านคน คิดเป็นสัดส่วนคนจนร้อยละ 9.5 ในขณะที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) มีเป้าหมายที่จะลดสัดส่วนคนจนจนให้เหลือไม่เกินร้อยละ 4 ของประชากรภายในปี 2554 โดยพบว่าในปี 2550 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 นั้น สัดส่วนคนจนอยู่ที่ร้อยละ 8.48 ของจำนวนประชากรทั่วประเทศและมีคนจนจำนวน 5.4 ล้านคน

สถานะความยากจนเชิงเปรียบเทียบ (Relative poverty) การวัดความยากจนในมิติของการกระจายรายได้ อีกด้านหนึ่ง คือ การวัดความยากจนเชิงเปรียบเทียบ (Relative poverty) หมายถึง การที่คนกลุ่มหนึ่งได้รับรายได้แตกต่างจากอีกกลุ่มหนึ่งมากกว่ากันเท่าใด โดยส่วนใหญ่จะเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่ได้รับรายได้สูงสุด (Quintile 5) ร้อยละ 20 เทียบกับกลุ่มที่ได้รับรายได้ต่ำสุดร้อยละ 20 การกระจายรายได้ของประเทศไทย พบว่า การกระจายรายได้ของประเทศไทยตั้งแต่ปี 2537-2550 ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยกลุ่มคนที่มีส่วนแบ่งรายได้เพิ่มขึ้น คือ กลุ่มคนที่มีรายได้สูงสุดของประเทศ หรือกลุ่มประชากรร้อยละ 20 ที่

มีรายได้สูงสุด (Quintile ที่ 5) ซึ่งมีส่วนแบ่งรายได้ถึงร้อยละ 57.23 ของรายได้ทั้งหมดในปี 2537 มาเป็นร้อยละ 55.06 ในปี 2550 ในขณะที่ประชากรกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุดร้อยละ 20 มีส่วนแบ่งรายได้เพิ่มขึ้น จากร้อยละ 4.07 ในปี 2537 เป็นร้อยละ 4.30 ในปี 2550 ทั้งนี้ปี 2550 รายได้ของประชากรกลุ่มที่รวยที่สุดสูงกว่ารายได้ของประชากรที่จนที่สุดถึง 12.81 เท่า ซึ่งหมายความว่าผลผลิตของประเทศไทยที่คิดเป็นเงินได้ 100 บาท ตกเป็นของคนรวยถึง 55 บาท ส่วนคนจนร้อยละ 20 (จนที่สุด) ได้รับรายได้ไปเพียง 4.30 บาท ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ของประเทศในปัจจุบัน

ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์เกษตรกร²

จำนวนเกษตรกร เหลือเพียงครึ่งหนึ่งอายุเฉลี่ย 51 ปี

จากข้อมูลสำนักงานสถิติแห่งชาติ

- ประเทศไทยมีประชากรรวมทั้งสิ้น 66.8 ล้านคน (เป็นชาย 32.8 ล้านคน และหญิง 34.0 ล้านคน) มีครัวเรือนเกษตรกรทั้งสิ้น 5.79 ล้านครัวเรือน แต่ละครัวเรือนมีสมาชิกเฉลี่ย 4.05 คน/ครัวเรือน
- จำนวนเกษตรกรลดลงอย่างรวดเร็วจาก 67 % เมื่อปี 2532 ลดเหลือน้อยกว่า 40 % ในปี 2552 ในขณะที่คนทำการเกษตรมีอายุมากขึ้นคือ เฉลี่ยประมาณ 45 ปี (จากศึกษาของสกว.อายุเฉลี่ย 51 ปี)

หนี้สินล้นพ้นตัว เกษตรกร 80% เป็นหนี้ที่ยังไม่มีหนทางใช้

- ตัวเลขหนี้สินของเกษตรกรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งสำรวจในเดือนกุมภาพันธ์ 2551 พบว่าเกษตรกรที่มีที่ดินและเช่าที่ดินทำกินนั้น มีหนี้สินเฉลี่ย 107,230 บาท ส่วนเกษตรกรรับจ้างมีหนี้สินเฉลี่ย 62,995 บาท มีจำนวนเกษตรกรที่มีภาระหนี้คิดเป็นร้อยละ 76.70 ของเกษตรกรทั้งหมด ในขณะที่เกษตรกรที่กู้กับทาง ธกส. นั้นเฉลี่ยแล้วมีหนี้สินสูงถึงร้อยละ 167,597 บาท หากคำนวณโดยใช้ฐานข้อมูลดังกล่าว หนี้สินโดยรวมของครอบครัวเกษตรกรทั่วประเทศ จะมีขนาดประมาณ 4.5-7.5 แสนล้านบาท
- นับตั้งแต่ปี 2546 เป็นต้นมามีเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนกับกองทุนฟื้นฟูฯ ประมาณ 300,000-400,000 ราย มีมูลค่าหนี้มากกว่า 100,000 ล้านบาท โดยในจำนวนนี้มีจำนวน 100,000 ราย ที่ที่ดินและทรัพย์สินกำลังจะถูกขายทอดตลาด กองทุนฯ สามารถดำเนินการชำระหนี้สิน (ระหว่างปี 2549-31 มี.ค. 2552) ได้เพียง 6,515 ราย หรือคิดเป็น 2 % ของเกษตรกรที่ลงทะเบียนไว้เท่านั้น

1 ข้อมูลจากหนังสือ “ยกเครื่องเศรษฐกิจและการคลัง ลดความเหลื่อมล้ำของสังคม” หน้า 5-1งานสัมมนาวิชาการประจำปี สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง 19 สิงหาคม 2553

2 ข้อมูลจาก คู่มือประชาชน เรื่องความ(ไม่)มั่นคงเรื่องอาหาร กับทางออกประเทศไทย มูลนิธิชีววิถี จัดพิมพ์โดยสำนักส่งเสริมการปฏิรูประบบเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกร ชุมชน และสังคม มีนาคม 2553

60 % ต้องเช่าที่ดินทำกิน อีก 300,000 ราย ถูกฟ้องยึดที่

- จากการสำรวจของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร พบว่า เกษตรกร 59.79 % ต้องเช่าที่ดินทำกิน โดยภาคเหนือและภาคกลางถือครองที่ดินทำกินในสัดส่วนต่ำมากเพียง 24.7 % และ 30 % ตามลำดับ ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้มีตัวเลขการถือครองที่ดินของตนเองใกล้เคียงกันคือ 46.97 % และ 48.24 % ตามลำดับ
- ข้อมูลจากสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติประมาณการว่ามีเกษตรกรไร้ที่ดินทำกิน 546,942 ครอบครัว เป็นเกษตรกรที่มีที่ดินแต่ไม่เพียงพอ 969,355 ครอบครัว รวมเกษตรกรทั้งสองกลุ่มผู้ไร้ที่ดินทำกินและมีที่ดินไม่เพียงพอ 1.5 ล้านครอบครัว และมีชาวชุมชนแออัดที่ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย 600,000 ครอบครัว
- เกษตรกร 90 % มีพื้นที่ทำกินเฉลี่ย 1 ไร่/คน แต่ 10 % ของผู้ถือครองที่ดินครอบครองพื้นที่มากกว่า 200 ไร่/คน โดยผู้ที่ถือครองที่ดินมากดังกล่าวส่วนใหญ่ (70 %) ใช้ที่ดินให้เกิดประสิทธิภาพไม่ถึง 50 %
- เครือข่ายหนี้สินชาวนาแห่งประเทศไทย ประมาณการว่ามีเกษตรกรที่มีปัญหาจากการติดประกันจำนองถึง 38 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 35 ของพื้นที่การเกษตรทั้งประเทศ และเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบมีจำนวนถึง 300,000 ราย โดยพื้นที่ที่ติดประกันจำนองดังกล่าวมีภาวะเสี่ยงต่อการหลุดจำนองกว่า 8 ล้านไร่ (เฉพาะเกษตรกรที่เป็นลูกหนี้ ธกส. และผิदनัดชำระหลายปี และพร้อมถูกดำเนินคดีได้เฉพาะของ ธกส. ก็มีจำนวนประมาณ 60,000 - 70,000 ราย)

ปุ๋ยและสารเคมีเกษตร สาเหตุสำคัญของหนี้สินและสุขภาพ

- ในปี 2514 ประเทศไทยใช้ปุ๋ย 128,139 ตัน และเพิ่มขึ้นเป็น 321,700 ตัน ในปี 2525 หลังจากนั้นเป็นต้นมาการเพิ่มการใช้ปุ๋ยในประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดด โดยเพิ่มขึ้นสูงถึง 1,763,028 ตัน ในปี 2542 ตัวเลขปี 2550 พบว่าการนำเข้าปุ๋ยปีละ 3.4 ล้านตัน คิดเป็นมูลค่า 45,136 ล้านบาท มีการนำเข้าสารกำจัดศัตรูพืชปีละ 116,322 ตัน มูลค่า 15,025 ล้านบาท เกือบทั้งหมดนำเข้าจากต่างประเทศ
- ผลการตรวจระดับสารเคมีทางการเกษตรในเลือดของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้นมาก โดยผลการตรวจเกษตรกรที่จ.เชียงใหม่ 924 คนพบว่า มีสารเคมีตกค้างในระดับที่ไม่ปลอดภัย ร้อยละ 75

ผลกระทบจากการเปิดเสรี

การเปิดเสรีการค้าเกษตรภายใต้ข้อตกลงการค้ากับต่างประเทศ โดยที่ไม่มีนโยบายด้านความมั่นคงทางอาหาร การวางหลักเกณฑ์สุขอนามัย และการคุ้มครองเกษตรกรอย่างเพียงพอ ส่งผลให้เกษตรกรจำนวนมากที่ได้รับประโยชน์แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศได้รับผลกระทบ

สรรพสิ่งในโลกล้วนอยู่ใน
สภาวะเปลี่ยนแปลง มี
ความเคลื่อนไหวภายใน
และเชื่อมกับปัจจัย
ภายนอกโดยผ่านการ
เคลื่อนไหวภายในของตน ดัง
นั้นทุกสิ่งทุกอย่างจึงล้วน
เชื่อมโยงกันแบบสหสัมพันธ์
ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่โดยไม่
เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น

สถานการณ์ปัญหาที่ดินและข้อเสนอเพื่อการปฏิรูป

ประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมด 320 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ป่า 82 ล้านไร่ พื้นน้ำ/ทะเล 28 ล้านไร่ ที่ดินที่ประชาชน ครอบครอง 130 ล้านไร่ คนรวยประมาณ ร้อยละ 10 ถือครองที่ดินประมาณ 117 ล้านไร่หรือร้อยละ 90 คนจนและคนทั่วไปร้อยละ 90 ถือครองที่ดิน รวม 13 ล้านไร่หรือร้อยละ 10 (ข้อมูลจากการศึกษาของมูลนิธิสถาบันที่ดิน) ในปี 2547 มีคนจนที่ลงทะเบียนปัญหาที่ดินทำกินถึง 4,849 ล้านราย และยังมีผู้เดือดร้อนที่ไม่ได้ไปลงทะเบียนในช่วงดังกล่าวอีกจำนวนมาก ซึ่งรวมทั้งมีครัวเรือนที่อยู่อาศัยทำกินในเขตป่าประมาณ 10 ล้านราย ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับที่ดินมีทั้งในส่วนของโอกาสของคนจนที่ไม่สามารถเข้าถึง/ได้ใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำกิน/อยู่อาศัย การสูญเสียที่ดินทำกินที่มีอยู่เดิม ที่ดินจำนวนมากถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าโดยไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า การกระจายการถือครองที่ดิน กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การมีที่ดินทำกิน แต่ไม่มีการรับรองสิทธิให้สามารถอยู่อาศัยและทำกินได้อย่างมั่นคง การประกาศเขตอนุรักษ์ทับที่ดินทำกิน กฎหมายกฎระเบียบต่างๆ ที่ขึ้นอยู่กับแต่ละหน่วยงาน ไม่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่ดิน ได้อย่างเต็มที่ ตลอดจนปัญหาคุณภาพของดิน แหล่งน้ำ สาธารณูปโภค วิธีการผลิต และเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ที่จะทำให้คนยากจนไม่สามารถรักษาที่ดินทำกินไว้ได้อย่างยั่งยืน ในส่วนของพื้นที่ในเมืองที่มีปัญหาที่ดินราคาแพง การกักตุนที่ดินเพื่อใช้เชิงธุรกิจและการเก็งกำไร และที่ดินรัฐที่ถูกปล่อยทิ้งไว้โดยขาดการจัดการ ทำให้คนจนไม่สามารถใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยได้ กลายเป็นชุมชนแออัด ที่ไม่มีความมั่นคงในที่ดินและที่อยู่อาศัย ทำให้ขาดการพัฒนาในด้านต่างๆ ที่ต่อเนื่อง ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลมีชุมชนแออัดทั่วประเทศ 6,334 ชุมชน 1,630,447 ครัวเรือน เป็นชุมชนที่เดือดร้อนเรื่องที่ดินและที่อยู่อาศัยประมาณ 728,639 ครัวเรือน

ปัญหาสำคัญเกี่ยวกับการจัดการที่ดินที่จะเป็นต้องมีการปฏิรูปอย่างเร่งด่วน ได้แก่

1. ปัญหาการกระจุกตัวของที่ดิน ปัจจุบันปัญหาการกระจุกตัวของที่ดิน เป็นปัญหาที่สำคัญและปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ จากการศึกษาของโครงการศึกษาการถือครอง การใช้ประโยชน์ที่ดินและมาตรการทางเศรษฐศาสตร์และกฎหมาย เพื่อให้การใช้ประโยชน์ในที่ดินเกิดประโยชน์สูงสุด โดยมูลนิธิสถาบันที่ดิน พบว่าที่ดินซึ่งมีการครอบครองโดยประชาชนทั่วประเทศมีประมาณ 120 ล้านไร่ และในที่ดินจำนวนนี้มากกว่า 90 เปอร์เซ็นต์กระจุกตัวอยู่ในมือของคนเพียง 10 เปอร์เซ็นต์ หรือประมาณ 6 ล้านคนเศษเท่านั้น ตัวเลขนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าปัญหาการกระจุกตัวของที่ดินในสังคมไทย เป็นปัญหาที่รุนแรงเนื่องจากที่ดินอัน

เป็นปัจจัยการผลิตและต้นทุนทางสังคมได้ถูกครอบครองและผูกขาดอยู่ในมือของคนส่วนน้อย มิได้ถูกการกระจายอย่างเป็นธรรม ส่งผลให้คนจน คนชนชั้นกลางระดับล่างและเกษตรกรรายย่อยไม่สามารถเข้าถึงที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัยได้อย่างเท่าเทียม

2. การปล่อยให้ที่ดินรกร้างว่างเปล่า ที่ดินในประเทศไทยถูกทิ้งร้างไม่ทำประโยชน์หรือใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่เนื่องจากการเก็งกำไรในที่ดินเพื่อรอการขายและที่ดินจำนวนหนึ่งติดภาระในการจำนองหรือใช้เป็นหลักทรัพย์ในการค้ำประกันเงินกู้ เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจที่ดินเหล่านั้นได้แปรสภาพเป็นหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (NPLs) โดยในปี 2543 มีการสำรวจพบว่าที่ดินทั่วประเทศถูกทิ้งร้างหรือทำประโยชน์ไม่เต็มประสิทธิภาพ มากถึง 40 เปอร์เซ็นต์ หรือประมาณ 48 ล้านไร่ โดยหากนำที่ดินเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์เพิ่มขึ้นในทางการเกษตรกรรมเพียง 15 เปอร์เซ็นต์ก็จะทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจมากถึง 127,384 ล้านบาท

3. ปัญหาที่ดินหลุดมือจากเกษตรกร ที่ดินทำกินหลุดมือไปจากเกษตรกรรายย่อยเนื่องจากภาวะหนี้สิน จากความล้มเหลวในภาคการผลิตรวมถึงผลกระทบจากการเปิดการค้าเสรีที่ส่งผลให้ราคาสินค้าเกษตรหลายชนิดในท้องตลาดราคาถูกลงทำให้เกษตรกรขายสินค้าได้ในราคาถูกลง ก่อให้เกิดภาวะหนี้สินเพิ่มมากขึ้น จากข้อมูลของกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร (กฟก.) พบว่าในปี 2551-2552 มีเกษตรกรรายย่อยจำนวนกว่า 300,000 ราย เป็นหนี้กับสหกรณ์และสถาบันการเงินต่างๆ มีมูลหนี้รวมกันมากกว่า 6 แสนล้านบาท โดยนำที่ดินไปค้ำประกันการจำนองซึ่งมีพื้นที่รวมกันถึง 38 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 35 ของพื้นที่การเกษตรทั้งประเทศและมีภาวะเสี่ยงเนื่องจากกำลังเข้าสู่กระบวนการฟ้องร้องเพื่อยึดทรัพย์ขายทอดตลาดกว่า 8 ล้านไร่

4. ปัญหาการขาดแคลนที่ดินและไม่สามารถเข้าถึงที่ดินของเกษตรกรรายย่อยและคนยากจน จากตัวเลขการขึ้นทะเบียนคนจนทั่วประเทศของศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ในปี 2547 พบว่า มีคนจนและเกษตรกรรายย่อย มาขึ้นทะเบียนเพื่อขอรับความช่วยเหลือด้านที่ดิน ทั้งหมด 4,800,000 รายผ่านการคัดกรอง (ใช้เกณฑ์รายได้ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี) และยืนยันต้องการความช่วยเหลือ จำนวน 2,217,546 ราย จำแนกเป็น ไม่มีที่ดินทำกิน จำนวน 889,022 ราย มีที่ดินทำกินแต่ไม่เพียงพอ จำนวน 517,263 ราย มีที่ดินแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ 811,279 ราย

จำนวนครัวเรือน								
ทั่วประเทศ	ไม่มีที่ดินเลย	น้อยกว่า 2 ไร่	2-4 ไร่	5-9 ไร่	10-19 ไร่	20-39 ไร่	มากกว่า 40 ไร่	รวม
จำนวน	749,599	133,332	257,378	583,782	1,013,918	930,074	402,145	4,070,228
ร้อยละ	18.42	3.28	6.32	14.34	24.91	22.85	9.88	100.00

5. การสูญเสียพื้นที่ซึ่งเหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรรมเนื่องจากการใช้ที่ดินผิดประเภท จากรายงานของกรมพัฒนาที่ดิน ในปี 2543 พบว่ามีที่ดินประมาณ 30 ล้านไร่ ซึ่งอยู่ในเขตชลประทานและเหมาะสมสำหรับการทำนาปลูกข้าว ถูกใช้ผิดประเภทโดยมีการนำไปสร้างโรงงานอุตสาหกรรม รีสอร์ท บ้านจัดสรร สถานะที่ราชการและสถานศึกษา ไปแล้วประมาณ 5 ล้านไร่ หรือประมาณ 1 ใน 6 ของพื้นที่ และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ

6. ปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งการครอบครองและกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

จากงานศึกษาของศยามล ไกยูรวงศ์ และคณะ เรื่องข้อพิพาทและความขัดแย้ง ปัญหาที่ดินในประเทศไทย ได้ทำการศึกษาและรวบรวมสถานการณ์ข้อพิพาทและความขัดแย้งในปัญหาที่ดินทั่วประเทศ จำนวน 740 กรณี แยกเป็น ที่ดินจำนวน 638 กรณี และปัญหาที่อยู่อาศัยจำนวน 102 กรณี ได้แยกจัดกลุ่มประเภทปัญหาตามประเด็นข้อพิพาทและความขัดแย้งออกเป็น 15 กรณีปัญหา กรณีที่มีข้อพิพาทมากที่สุด คือ ผลจากนโยบายการประกาศเขตป่าทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย 262 กรณี ลำดับรองลงมา คือ การใช้ที่ดินในที่สาธารณะประโยชน์ 119 กรณี และปัญหาของนโยบายส่งเสริมการปลูกป่า 58 กรณี

เมื่อนำสถิติการร้องเรียนเรื่องที่ดินและป่าต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2544 – กันยายน 2550 พบว่าสอดคล้องกับงานศึกษาของศยามล ไกยูรวงศ์ ที่ปัญหาที่ดินป่าไม้ และที่ดินสาธารณประโยชน์เป็นที่ดินที่มีข้อพิพาทที่อยู่ในอันดับต้นๆ

	ประเภทปัญหา	จำนวน	ร้อยละ	เรื่องร้องเรียน	จำนวน	ร้อยละ
1.	นโยบายการประกาศเขตป่าทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของประชาชน	262	35.40	1. ที่ดินป่าไม้	122	20.23
2	การใช้ที่ดินในที่สาธารณะประโยชน์	119	16.08	2. ที่ดินสาธารณประโยชน์	157	26.04
3	ปัญหาของนโยบายส่งเสริมการปลูกป่าที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน	58	7.84			

	ประเภทปัญหา	จำนวน	ร้อยละ	เรื่องร้องเรียน	จำนวน	ร้อยละ
4	การใช้ประโยชน์ในที่ดินเอกชน	48	6.49	3. ที่ดินเอกชน/ที่ดินมรดก	201	33.34
5	การใช้ประโยชน์ในที่ดินทหาร	40	5.40			
6	การออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินไม่ชอบด้วยกฎหมาย	22	2.97			
7	การใช้ประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน	18	2.43	4. ที่ดิน ส.ป.ก	7	1.16
8	การใช้ประโยชน์ในที่ดินราชพัสดุ	17	2.30	5. ที่ดินราชพัสดุ	47	7.79
9	นโยบายการให้สัมปทานทำประโยชน์ทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐ (เหมืองแร่และระเบิดหิน)	14	1.89			
10	การใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐที่จัดสรรในรูปแบบเฉพาะ (นิคมสร้างตนเอง นิคมสหกรณ์ หรือนิคมทหารผ่านศึก)	11	1.49			
11	การสูญเสียที่ดินโดยกลุ่มทุน ผู้มีอิทธิพลบุกรุกที่ดินของรัฐ-ประชาชน	11	1.49			
12	การไม่ได้รับเอกสารสิทธิ์ที่ดินของประชาชน	8	1.08			
13	นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ที่ดิน	7	0.95			
14	การสูญเสียที่ดินโดยขบวนการฉ้อโกงหลอกลวง	3	0.41			
15	ปัญหาที่อยู่อาศัย	102	13.78			
				6. การเวนคืนที่ดิน	22	3.65
				7. อื่นๆ	47	7.79
	รวม	740	100.00	รวม	603	100.00

หากนำปัญหาที่ดิน 740 กรณี แยกตามสาเหตุของข้อพิพาท มีลักษณะดังนี้

สาเหตุข้อพิพาท	จำนวน	ร้อยละ
1. นโยบายและการปฏิบัติของหน่วยงานรัฐ	546	73.78
2. ที่ดินเอกชน/การออกเอกสารสิทธิไม่ชอบด้วยกฎหมาย	70	9.46
3. การสูญเสียที่ดินจากกลุ่มอิทธิพล การข่มขู่ และไม่ได้รับเอกสารสิทธิ	22	2.97
4. ที่อยู่อาศัย	102	13.79
รวม	740	100.00

ซึ่งงานศึกษาของสยามล ไกยวงศ์ ได้จำแนกจัดกลุ่มสาเหตุของปัญหาออกเป็น 3 กลุ่ม คือนโยบายของรัฐ, ประเภทที่ดิน และ กระบวนการออกเอกสารสิทธิ ดังนี้

1. นโยบายที่ส่งผลกระทบต่อข้อพิพาทที่ดิน	<ol style="list-style-type: none"> 1. นโยบายการประกาศเขตป่าทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย 2. นโยบายส่งเสริมการปลูกป่าที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน 3. นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อ การสูญเสียที่ดิน 4. นโยบายการให้สัมปทานทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐ
2. ประเภทที่ดินที่ใช้ประโยชน์และสร้างความขัดแย้ง - ที่ดินของรัฐมีหลายประเภท มีกฎหมายเงื่อนไขทางกฎหมายที่ มาตราการหวงห้าม ที่แตกต่างกัน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การใช้ประโยชน์ในที่ดินที่รัฐจัดสรรในรูปแบบเฉพาะ (นิคมสร้างตนเอง, นิคมสหกรณ์, นิคมอุตสาหกรรม, เป็นต้น) 2. การใช้ประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน 3. การใช้ประโยชน์ในที่ดินของทหาร 4. การใช้ประโยชน์ในที่ดินสาธารณะ 5. การใช้ประโยชน์ในที่ดินราชพัสดุ 6. ปัญหาที่อยู่อาศัย
1. ปัญหาการออกเอกสารสิทธิที่ดินและข้อพิพาทระหว่างเอกชนกับเอกชน - การออกเอกสารสิทธิที่ดินไม่ชอบด้วยกฎหมาย - ประชาชนตกหล่นไม่ได้รับเอกสารสิทธิในที่ดิน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การใช้ประโยชน์ในที่ดินเอกชน 2. การออกเอกสารสิทธิไม่ชอบด้วยกฎหมาย 3. การสูญเสียที่ดินโดยขบวนการฉ้อโกง หลอกหลวง 4. การสูญเสียที่ดินโดยกลุ่มทุน ผู้มีอิทธิพล บุกรุกที่ดินของรัฐ-ประชาชน 5. การไม่ได้รับเอกสารสิทธิที่ดินของประชาชน

กรณีข้อพิพาทและความขัดแย้งการครอบครองและกรรมสิทธิในที่ดิน ได้สร้างความเดือดร้อน เป็นภาระแก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก เพราะมีทั้งการข่มขู่ คุกคาม การทำลายบ้านเรือนและพืชผล การจับ ฟ้องร้องคดี กับชาวบ้าน ผู้ฟ้องร้องคดีมีทั้งเอกชน และหน่วยงานรัฐ

ในกรณีที่ผู้ฟ้องร้องคดีเป็นเอกชนกับชาวบ้าน มีทั้งการฟ้องคดีแพ่ง และคดีอาญา พบว่า บางกรณีมีประเด็นที่เป็นข้อสงสัยหรือมีการพิสูจน์แล้วว่าเป็นที่ดินที่มีการออกเอกสารสิทธิโดย ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น ที่ดินสวนปาล์ม จ.สุราษฎร์ธานี, กรณีพิพาทที่ดินโครงการจัดที่ดินผืนใหญ่หนองป่าสวย จ.ลำพูน, กรณีชุมชนทับยาง อ.ท้ายเหมือง จ.พังงา, กรณีชุมชนชาวเลราไวย์ จ.ภูเก็ต เป็นต้น

ผู้ฟ้องร้องคดีเป็นหน่วยงานรัฐ เช่น การฟ้องขับไล่ กรณีสวนป่าคอนสาร จ.ชัยภูมิ, กรณีที่ดินสาธารณะประโยชน์โคกภูพระ จ.ยโสธร, กรณีที่ดินสาธารณะประโยชน์โคกหนองสิม จ.ร้อยเอ็ด, กรณีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูผาแดง จ.เพชรบูรณ์ และ การเรียกค่าเสียหาย ค่ารื้อถอนจากชาวบ้านเป็นเงินจำนวนมาก เช่น กรณีเครือข่ายองค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด จ.ตรัง-พัทลุง-กระบี่

6. ปัญหาที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยชุมชนเมือง จากสำรวจชุมชนแออัดทั่วประเทศโดยเครือข่ายชุมชนเมือง เทศบาลและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2551 จากข้อมูลจากการสำรวจชุมชน 6,334 ชุมชน ใน 840 เมือง มีจำนวน 4,285,546 หลังคาเรือน เป็นผู้มีรายได้น้อย 1,286,365 หลังคาเรือน เป็นผู้เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัย 639,258 หลังคาเรือน

เมื่อแยกชุมชนตามเจ้าของที่ดิน ใน 6,230 ชุมชน เป็นชุมชนอาศัยอยู่ในที่ดินของรัฐ 3,208 ชุมชน ที่ดินเอกชน 1,854 ชุมชน และที่ดินองค์กรศาสนา 1,168 ชุมชน ที่ดินของรัฐ ได้แก่ ที่ดินราชพัสดุ ที่ดินสาธารณะ ที่ดินกรมชลประทาน การรถไฟแห่งประเทศไทย กรมขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กรมศิลปากร การท่าเรือแห่งประเทศไทย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ดินสปก. และป่าสงวนฯ

ตารางแสดงประเภทที่ดินชุมชนแออัด

ภาค	ประเภทเจ้าของที่ดิน (ชุมชน)													
	เอกชน	องค์กรศาสนา	ทรัพย์สิน	ราชพัสดุ	กรมที่ดิน	กรมการขนส่งทางน้ำ	การรถไฟ	การทำเรือ	สาธารณะ	ท้องถิ่น	กรมชลประทาน	นิคม/สปก.	ป่าสงวน/พรบ.	อื่นๆ
เหนือ	87	106	1	143	33	59	46	-	151	1	16	-	33	31
ตะวันออกเฉียงเหนือ	90	28	1	166	15	7	65	-	181	-	18	26	41	17
กลางบน	300	498	6	197	17	64	26	-	215	1	165	12	1	48
ตะวันออกเฉียง	195	38	4	37	-	13	14	-	57	1	15	3	8	7
ตะวันตก	102	56	7	18	-	12	52	-	33	-	17	-	7	5
ใต้	140	65	3	90	1	35	99	-	46	-	1	1	87	9
ปริมณฑล	281	141	12	46	-	18	31	-	20	-	161	3	-	9
กรุงเทพฯ	659	236	113	128	-	8	53	24	35	6	24	-	-	32
รวม	1,854	1,168	147	825	66	216	386	24	738	9	417	45	177	158

ซึ่งชุมชนที่เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงทั้งหมดเป็นชุมชนที่มีปัญหาที่ดินในการอยู่อาศัย ทั้งที่เป็นชุมชนบุกรุก เช่นที่ อาศัยผู้อื่น เมื่อทำโครงการบ้านมั่นคง ทำให้สิทธิในที่ดินในการอยู่อาศัยมั่นคงขึ้น โดยรวมกลุ่มซื้อที่ดินเป็นของตนเอง หรือประเภทที่ดินเอกชน 254 โครงการ 24,651 ครัวเรือน ที่ดินราชพัสดุ 159 โครงการ 19,333 ครัวเรือน ที่ดินรัฐวิสาหกิจ (การรถไฟ การท่าเรือ) 119 โครงการ 10,587 ครัวเรือน ที่ดินสาธารณะที่ไม่มีสภาพเป็นที่สาธารณะหรือยกเลิกการใช้ประโยชน์ร่วมกันแล้ว 60 โครงการ 4,334 ครัวเรือน ที่ดินองค์การศาสนา ซึ่งทั้งที่ดินธรณีสงฆ์ ที่ดินวัด 31 โครงการ 2,392 ครัวเรือน ที่ดินหน่วยงานอื่นๆ เช่น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ นิคมสร้างตนเอง กรมศิลปากร ฯลฯ 94 โครงการ 9,542 ครัวเรือน ที่ดินที่มีหลายเจ้าของ 39 โครงการ 4,530 ครัวเรือน

ทั้งนี้ชุมชนที่เริ่มทำโครงการบ้านมั่นคงเพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันแล้ว แต่ยังมีปัญหาข้อติดขัดเรื่องที่ดินทำให้การดำเนินการหยุดชะงัก/ล่าช้าไม่เป็นไปตามแผนการแก้ไขปัญหาถึง 57 โครงการ 7,229 ครัวเรือน

ทิศทางจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินโดยขบวนการชุมชนและท้องถิ่น

1. งานสำคัญที่ขบวนการชุมชนจะร่วมกันดำเนินการ

1.1 รวมกลุ่มผู้เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินเพื่อร่วมกันทำงานแก้ไขปัญหา จัดให้มีกิจกรรมต่างๆของกลุ่ม เช่น การออมทรัพย์ การสำรวจข้อมูลผู้เดือดร้อน ฯลฯ

1.2 พัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชนที่มีการตั้งและดำเนินการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินแล้วให้เข้มแข็ง มีการออมและกิจกรรมการพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

1.3 เชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชนในระดับตำบล เมือง เขต จังหวัด ภาค และขบวนการองค์กรชุมชนทั่วประเทศ เช่น เครือข่าย สอช. เครือข่ายปฏิรูปที่ดิน ฯลฯ

1.4 จัดทำข้อมูลผู้เดือดร้อนเรื่องที่ดินที่อยู่อาศัยให้ครอบคลุมเต็มพื้นที่ตำบล/เมือง ข้อมูลที่ดินที่จะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา ประวัติชุมชน แผนที่ทำมือ แผนที่ในระบบ GIS

1.5 พัฒนาชุมชนที่ทำโครงการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยไปแล้วให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ที่ต่อเนื่องจากการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ได้แก่ การจัดสวัสดิการชุมชน การพัฒนาอาชีพรายได้ การพัฒนาสภาพแวดล้อม การป้องกันปัญหาอาชญากรรม การออม/การชำระคืนสินเชื่อ รวมทั้งการจัดองค์กรให้เข้มแข็ง ฯลฯ

1.6 พัฒนาพื้นที่และชุมชนที่ต่อเนื่องจากการจัดการปัญหาที่ดิน เช่น การกันแนวเขตร่วมกัน ให้ชัดเจน สร้างกติกาชุมชนป้องกันการขยายพื้นที่/บุกรุกเพิ่ม การปลูกต้นไม้กันแนว การปรับวิถี